

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA SOCIALNO DELO

DIPLOMSKO DELO

Dejavniki tveganja za pojav brezdomstva uporabnikov prepovedanih drog

Mentor: as.dr. Vera Grebenc

Tjaša Babič

Ljubljana 2012

PODATKI O DIPLOMSKI NALOGI

Ime in priimek: Tjaša Babič

Naslov naloge: Dejavniki tveganja za pojav brezdomstva uporabnikov prepovedanih drog

Kraj: Ljubljana

Leto: 2012

Št. strani: 120

Št. tabel: 22

Št. grafov: 9

Mentor: as. dr. Vera Grebenc

Deskriptorji: zasvojenosti, institucionalizacija, brezdomstvo, izobrazba, mladoletno prestopništvo, skupnostno socialno delo.

Povzetek: Naloga osvetljuje nekatere dejavnike tveganja, ki lahko vplivajo na pojav brezdomstva uporabnikov prepovedanih drog. Svojo pozornost sem usmerila predvsem k raziskovanju vpliva izkušnje institucionalizacije v obdobju mladostništva in dosežene stopnje izobrazbe. V teoretičnem delu sem pozornost posvetila razvojnemu obdobju mladostništva in pomembnim vplivom v tem obdobju, predvsem vplivu družine in vključitvi v sistem šolstva in izobraževanja. Nadalje sem navezala vpliv teh dveh dejavnikov na razvoj mladoletniškega prestopništva in posledično na izkušnjo institucionalizacije. Opredelila sem tudi brezdomstvo in džankizacijo kot eno od možnih posledic delovanja vseh omenjenih dejavnikov in procesov. Posebno sem se posvetila vlogi socialnega dela v vseh teh procesih. V empiričnem delu naloge sem pregledala osebne mape uporabnikov Zavetišča za brezdomne uporabnike prepovedanih drog v Ljubljani in iz njih razbrala podatke, ki so se nanašali na izkušnjo institucionalizacije in dosežene stopnje izobrazbe. Značilnosti brezdomnih uporabnikov prepovedanih drog kažejo, da so bili večkrat v svojem življenju uporabniki socialno-delavskih storitev. Cilj naloge je pokazati prepletenost številnih dejavnikov, ki privedejo do brezdomstva uporabnikov prepovedanih drog, in izpostaviti področja, kjer bi lahko bil storjen napredek tudi z vidika socialnodelavske obravnave.

Title: Risk factors for the occurrence of homelessness of illicit drug users

Descriptors: addiction, institutionalization, homelessness, education, juvenile delinquency, community social work.

Abstract: In my thesis I wanted to highlight some of the risk factors that may have impact on the occurrence of homelessness of illicit drug users. Above all I placed my focus on research influence of institutionalization experiences in adolescence and level of educational attainment. In the theoretical part, I pay special attention to the development during adolescence and significant impact in this period, especially the impact of family and inclusion in the education system and education. I continued by establishing a connection between these two factors and the development of juvenile delinquency and consequently the experience of institutionalization. I also defined homelessness and junkieization as one of the potential consequences of all these factors and processes. I particularly focused on the role of social work in all these processes. In the empirical part of the thesis I reviewed the personal folders of users of the Shelter for homeless drug users Ljubljana and collected only data concerning the experience of institutionalization and educational attainment.

Characteristics of homeless drug users show that they have been users of social services many times in their life. Aim of the thesis is to show the intertwining of many factors that lead to homelessness of drug users and highlight areas where progress could be made also from the social work point of view.

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA SOCIALNO DELO

DIPLOMSKO DELO

Dejavniki tveganja za pojav brezdomstva uporabnikov prepovedanih drog

Mentor: As.dr. Vera Grebenc

Tjaša Babič

Ljubljana, 2012

PREDGOVOR

K izdelavi diplomske naloge me je spodbudilo prostovoljno delo v Zavetišču za brezdomne uživalce drog v Ljubljani (v nadaljevanju Zavetišče). Zavetišče je za njegove stanovalce največkrat zadnje in edino zavetje in ločnica, ki preprečuje popoln propad že tako propadlega uživalca drog- džankija. Ne želim narediti diplomske naloge o drogah ali zasvojenosti, ampak želim narediti diplomsko nalogo o življenju ljudi, ki jih družba sistemsko postavlja na obrobje. Problem bi vendar težko zreducirali (le) na škodljive vplive droge in ne upoštevali škodljivih vplivov družbe na uživalca. Brezdomni uživalci prepovedanih drog so en od simptomov nedelovanja družbe. Nekateri strokovnjaki ugotavljajo, da so družbeni sistemi postavljeni tudi (predvsem) za to in tako, da skrbijo za vzdrževanje družbenih razlik. Družba z ustvarjanjem prepadov med njenimi člani stagnira, njen razvoj je zgolj navidezen oziroma površinski. V diplomski nalogi bom dokazovala, da so brezdomni uživalci tudi produkt nedelujočega sistema vzgoje in izobraževanja- da so ljudje, ki jim je družba že v času otroštva in mladostništva namenila določeno vlogo. Opozoriti želim, da preventiva na tem področju v praksi ne deluje in se ne izvaja. Demokratična družba ima številne vzvode, ki naj bi preprečevali diskreditacijo človeka na ta nivo, a večina njih deluje ravno v obratni smeri. Predvsem želim spregovoriti o brezdomnih zasvojenosti, ki so bili kot otroci in mladostniki prepuščeni na milost in nemilost sistema, ki je mačehovski do najbolj ranljivih.

Cilj demokratične družbe bi moral biti usposobiti vse državljane, da bi čim bolj sodelovali v kulturnem, ekonomskem, političnem in družabnem življenju. To dejavno vključevanje jim daje občutek in moč, da lahko vplivajo na prihodnost z lastno voljo. Državljanstvo niso samo pravice, ampak stalno sodelovanje v družbi in tega se je potrebno naučiti. Ker je aktivno državljanstvo veščina, ne danost, zahteva predvsem aktivno razmišljanje in izobraževanje, ki naj bo v obliki spodbujanja, bodrenja ljudi, naj bodo aktivni na področju, ki jim najbolj ustreza in na katerem so lahko najbolj koristni za skupnost in zase. Gre za ozaveščanje ljudi, naj se ne prepuščajo na milost in nemilost okoliščinam, temveč naj s svojo dejavnostjo te okoliščine spreminjajo v skupno in osebno blaginjo (Božič 1999 v Rozman 2005).

Poudariti želim, da zgolj nudenje strehe nad glavo ne pomeni reševanje tako težke problematike in » da je potrebno iskati/ oblikovati družbeno realnost, ki bo osebam omogočala avtonomen razvoj svojih identitet in ki bo zagotavljala enakopraven nastop le- teh v javnem življenju.« (Jeretič 2001: 343)

PREDGOVOR

1	TEORETIČNI UVOD	9
1.1	Mladoletniško prestopništvo.....	9
1.1.1	Obdobje mladoletnišтва.....	9
1.1.2	Vpliv družine na razvoj mladoletniškega prestopništva	10
1.1.3	Šolska neuspešnost kot dejavnik tveganja za mladoletno prestopništvo	11
1.1.3.1	Posledice neizobraženosti	16
1.1.3.2	Zakoni in drugi predpisi, ki urejajo področje šolstva.....	16
1.1.4	Mladi kot prestopniki	18
1.1.5	Statistična analiza mladoletniškega prestopništva	20
1.1.6	Zakonodajni pogled na mladoletniško prestopništvo	21
1.1.7	Zavodska obravnava mladoletniškega prestopnika.....	24
1.1.7.1	Čas bivanja v zavodu.....	27
1.1.7.2	Posledice bivanja v zavodih	28
1.1.8	Poinstitucionalna obravnava mladostnega prestopnika	30
1.1.9	Vloga in vpliv socialnega dela v karieri mladoletnega prestopnika	32
1.1.9.1	Delo z družino in delo s šolo	32
1.1.9.2	Vloga socialnega dela v času trajanja zavodskega ukrepa	35
1.2	Džankizacija in brezdomstvo.....	37
1.2.1	Džankizacija.....	37
1.2.1.1	Kriminalizacija, dramatizacija, marginalizacija, stigmatizacija, diskriminacija 37	
1.2.1.2	Vloga džankija.....	39
1.2.1	Brezdomstvo.....	40
1.2.2	Džankizacija in brezdomstvo	41
1.2.3.1	O potrebah	43
1.2.3	Socialno delo in zasvojenosti	46

1.2.4.1	Socialno delo, ki akceptira uživanje drog	47
1.2.4.2	Zmanjševanje škode	48
1.2.4.2.1	Programi zmanjševanja škode - programi nizkega praga	51
1.2.4.2.1.1	Stanovanjski programi	53
1.2.5	Zakonodaja	54
1.2.5.1	Nacionalni program na področju drog za obdobje 2011-2020 (NPPD 11-20). ..	55
1.2.5.2	Zakon o preprečevanju uporabe prepovedanih drog in o obravnavi uživalcev prepovedanih drog (ZPUPD)	56
1.2.6	Socialno varstvo	57
2	PROBLEM	60
2.1	Hipoteze	60
3	METODOLOGIJA	61
3.1	Vrsta raziskave in spremenljivke	62
3.2	Merski instrument in viri podatkov	62
3.3	Populacija in vzorčenje	62
3.4	Zbiranje podatkov	63
3.5	Obdelava podatkov in analiza	63
4	REZULTATI	64
4.1	Splošen pregled značilnosti uporabnikov Zavetišča	64
4.2	Razmerje med doseženo stopnjo izobrazbe in izkušnjo institucionalizacije	67
4.3	Značilnosti izobrazbene strukture in izkušnje institucionalizacije po starostnih razredih	68
4.4	Dosežena stopnja izobrazbe in izkušnja institucionalizacije po spolu	71
4.5	Pregled uporabnikov po vseh spremenljivkah	71
4.6	Potrditev hipotez	72
5	RAZPRAVA	74
6	SKLEPI	82
7	PREDLOGI	83

8	LITERATURA	84
	D ODATEK.....	90

Seznam grafov in tabel

Graf 1: Razdelitev uporabnikov po spolu.....	64
Graf2:Deleži uporabnikov, glede na izkušnjo institucionalizacije.....	65
Graf 3: Deleži uporabnikov glede na doseženo stopnjo izobrazbe	66
Graf 4: Deleži uporabnikov po starostnih razredih	66
Graf 5: Primerjava stopenj izobrazbe in izkušnje institucionalizacije v celotni populaciji Zavetišča.....	67
Graf 6: Prikaz primerjave deležev dosežene stopnje izobrazbe glede na izkušnjo institucionalizacije.....	68
Graf 7: Razporeditev doseženih stopenj izobrazbe znotraj posameznih starostnih razredov ..	69
Graf 8: Prikaz deležev uporabnikov po starosti ob prihodu glede na izkušnjo institucionalizacije.....	70
Graf 9: Prikaz uporabnikov upošteva starost ob prihodu, izkušnjo institucionalizacije in doseženo stopnjo izobrazbe.....	70
Tabela1: Razvrstitev uporabnikov in vseh spremenljivk.....	90
Tabela 2: Razvrstitev uporabnikov po spolu	91
Tabela 3: Razvrstitev uporabnikov glede na izkušnjo institucionalizacije.....	92
Tabela 4: Razvrstitev uporabnikov po dokončani šolski izobrazbi.....	93
Tabela5: Razvrstitev uporabnikov z doseženo stopnjo izobrazbe in izkušnjo institucionalizacije.....	97
Tabela6: Število uporabnikov z doseženo stopnjo izobrazbe in izkušnjo institucionalizacije.....	98
Tabela 7: Deleži uporabnikov z doseženo stopnjo izobrazbe in izkušnjo institucionalizacije v celotni populaciji Zavetišča.....	98

Tabela 8: Razvrstitev uporabnikov po starostnih razredih glede na doseženo stopnjo izobrazbe ob sprejemu	99
Tabela 9: Število uporabnikov po starostnih razredih glede na doseženo stopnjo izobrazbe ob sprejemu.....	100
Tabela 10: Deleži uporabnikov po starostnih razredih glede na doseženo stopnjo izobrazbe ob sprejemu.....	101
Tabela 11: Razvrstitev uporabnikov v skupine po starosti in izkušnji institucionalizacije..	103
Tabela 12: Število uporabnikov v skupinah po starosti in izkušnji institucionalizacije.....	103
Tabela 13: Deleži uporabnikov v skupinah po starosti in izkušnji institucionalizacije.....	104
Tabela 14: Uporabniki razdeljeni po starostnih razredih glede na izkušnjo institucionalizacije in stopnjo dosežene stopnje izobrazbe.....	107
Tabela 15: Število uporabnikov po stopnji izobrazbe in zavodske obravnave v posameznih starostnih razredih.....	107
Tabela16 : Deleži uporabnikov po stopnji izobrazbe in zavodske obravnave v posameznih starostnih razredih.....	108
Tabela 17: Razvrstitev moških in žensk glede na stopnjo izobrazbe in izkušnjo institucionalizacije.....	109
Tabela 18: Število moške in ženske populacije glede na izkušnjo institucionalizacije in doseženo stopnjo izobrazbe	110
Tabela 19: Deleži moške in ženske populacije glede na izkušnjo institucionalizacije in dosežene stopnje izobrazbe.....	111
Tabela 20: Razvrstitev vseh uporabnikov po lastnostih	115
Tabela 21: Število uporabnikov razvrščenih glede na vse lastnosti.....	116
Tabela 22: Deleži uporabnikov glede na vse lastnosti.....	118

1 TEORETIČNI UVOD

1.1 Mladoletniško prestopništvo

Otroštvo in mladostništvo sta najpomembnejši, hkrati pa najbolj kritični obdobji v življenju posameznika. V teh obdobjih se postavijo temelji za človekovo čutenje in posledično tudi delovanje v poznejšem življenju. Začrta se pot, po kateri bomo najverjetneje hodili skozi življenje, zato bi lahko družba prav v teh obdobjih s svojim vplivom največ prispevala k razvoju kompetentnih posameznikov.

Na človekov razvoj vpliva veliko dejavnikov. V prvi vrsti je to družina, v kateri odraščamo, takoj za tem pa so družbeni sistemi, v katere se vključujemo kot posamezniki ali kot člani družine. Družba je organizirana s pomočjo številnih sistemov, ki medsebojno učinkujejo in krepijo najmočnejše značilnosti, ki smo jih pridobili v družini in nas tako največkrat dokončno oblikujejo.

1.1.1 Obdobje mladostništva

»Prehod iz otroštva v obdobje mladostništva človeka najbolj zaznamuje, kajti to obdobje je povezano s številnimi nejasnostmi, negotovostjo, iskanjem lastnega obraza in identitete. To je ponavadi tudi obdobje srečevanja s socialnimi in bivanjskimi problematikami. S področji, kot so na primer samopodoba, odgovornost, načrtovanje poklicne poti, odnosi, premagovanje stresa, mladostnik nima veliko izkušenj, niti praktičnih znanj. Zato je obdobje mladostništva, v katerem se mladi seznanjajo s socialnimi tematikami, se priučujejo socialnih veščin in jih prakticirajo, zelo dobrodošlo, če ne celo potrebno za zdrav in celosten nadaljnji razvoj « (Metelko Lisec, 2004: 107).

Mladostništvo oz. adolescenca je razvojno obdobje med koncem otroštva in začetkom zgodnje odraslosti (Marjanovič- Umek, Zupančič, 2004). Kategorija mladih zajema več starostnih skupin, in sicer: od 15 do 18 let (t. i. mladost), od 19 do 24 let (t. i. obdobje postmladosti) in od 25 do 29 let (t. i. mlajša odraslost) (Boljka et al. 2009). Mladostništvo označuje tudi razvoj kognitivnih sposobnosti, razvoj formalnologičnega mišljenja, postkonvencionalnega moralnega presojanja in strukturiranja samopodobe (Kobal Tomc in sodelavci 2011: 19).

Mladost je problematično in krizno obdobje, kar daje vzgojno-izobraževalnim, političnim in drugim ustanovam možnost legalnega poseganja v življenje mladih. Pojem problematična mladina pa je lahko izrazito pristranski in prežet z ideologijo trenutnega časa (prirejeno po Nastran-Ule, 2000 v Kobal Tomc in sodelavci 2011).

Po t. i. sistemskem pristopu vpliva na nastanek in razvoj psihosocialnih (vedenjskih) motenj celoten življenjski sistem, ki ga tvorijo otrok, mikrosistemi (družina, prijatelji, šola ...), mezosistemi (interakcije med mikrosistemi), ekosistemi (lokalne, šolske oblasti, socialna politika ...) ter makrosistemi (ideologija, vrednote, kultura, vedenjski vzorci naroda, socialnega razreda, etnične skupine ...). Vsi sistemi so enako pomembni, le da v različnih razvojnih obdobjih različno - v otroštvu je najpomembnejša družina, kasneje pa pridobivajo na pomembnosti tudi drugi sistemi in podsistemi, v katere se otrok vključuje in so drug od drugega odvisni in se medsebojno prepletajo. Na razvoj vpliva tudi otrok sam, saj vpliva na svoje okolje in ga soustvarja (Svetin Jakopič 2005).

1.1.2 Vpliv družine na razvoj mladoletniškega prestopništva

Včasih so rekli, da otroka vzgaja cela vas. Družina je torej pri uresničevanju svojega poslanstva vzgoje otroka vedno potrebovala podporo širše družbe. Danes so to številni sistemi, ki smo jih ustvarili v ta namen. Pravzaprav je tudi družina eden od družbenih sistemov, ki smo jih ustvarili, ki delujejo v družbi in ustvarja pogoje za reproduciranje istega stanja; je najpomembnejša pri oblikovanju človeka in ima največji vpliv na nadaljnji razvoj. Otrok je prisiljen ponotranjiti svet, kot ga slika družina, zato je družina pomemben dejavnik pri oblikovanju identitete mladoletnega prestopnika.

»Družina na svoj edinstven način omogoči in obvlada neskončno raznolikost razlik med posamezniki in ustvari skupino oziroma sistem, ki bo omogočil srečanje, soočenje in odgovornost za soočenje. Tako postavljena naloga govori o podrobnostih socializacijskega procesa: družina je prostor, kjer se človek mora naučiti preživeti« (Čačinovič – Vogrinčič 1998: 19). Na otroka najprej in najbolj vplivajo starši in družinski sistem, ki ga mora otrok ponotranjiti, saj je svet pomembnih drugih za otroka edina objektivna stvarnost (prav tam). » Na ta način otrok v družini oblikuje svoj vrednostni sistem, sposobnost za reševanje in premagovanje težav in pridobi občutek lastne vrednosti in zaupanje v svet okrog sebe « (Pušnik 1999 v Horvat 2009: 18). Od teh kakovosti teh zgledov (torej od kakovosti družinskih

in zakonskih odnosov) pa je odvisno, na kakšen način, bo adolescent prebrodil krizo odraščanja in s tem razvil tudi eno temeljnih razvojnih nalog adolescence – izgradnjo identitete (Poljšak Šrban, Dekleva 1997).

Dolžnosti za zdrav otrokov razvoj nalaga ZZZDR staršem preko podelitve tako imenovane roditeljske pravice, ki mu jo lahko s sodno odločbo tudi odvzame, če je roditelj svojo pravico zlorabljal ali »je otroka zapustil, ali je s svojim ravnanjem očitno pokazal, da ne bo skrbel za otroka, ali drugače hudo zanemarja svoje dolžnosti« (116. člen)

Zaradi vseh naštetih vplivov prištevamo družino med pomembnejše dejavnike, ki vplivajo na nastanek in razvoj vedenjskih motenj. Poleg disfunkcionalnosti družine so še drugi rizični dejavniki, ki vplivajo na vedenjske motnje, to je splošna socialna, ekonomska in kulturna prikrajšanost okolja, v katerem odrašča otrok. (Tomori 2000 v Svetin Jakopič 2005). Otrok osvaja načine vedenja, ki so skladni s pričakovanjem in merili njegovega socialnega okolja, in se uči prilagajati lastne težnje. V teh procesih je pogosto kaznovan, kritiziran in ignoriran ali prepuščen samemu sebi, zato se v njem naselijo mučna občutja tesnobe, nesreče in strahu, ki sčasoma začnejo delovati razdiralno navzven in navznoter (Svetin Jakopič 2005).

Posamezniki v modernih časih ne dobijo več ustrezne opore v družinskih in drugih sistemih, zato so prisiljeni razvijati svoje poti za doseganje ciljev. Zaradi procesov individualizacije so mladi bolj avtonomni, svobodni in imajo večjo možnost izbire, a tudi bolj rizični oziroma ranljivi za socialno mobilnost navzdol, za negotovo in stresno življenje. Najbolj ranljivi so mladi, ki ne živijo v družinskem okolju (temveč v institucijah), in tisti, ki se v družinah, kjer živijo, ne počutijo dobro, ker nimajo opore v nobenem od staršev - tudi v družinah, kjer so resne in dolgotrajne življenjske težave je odločilni dejavnik prisotnost oz. odsotnost vsaj ene oporne osebe. Za nadaljnjo pot sta pomembni dve odločitvi: odločitev o tipu in trajanju izobraževanja ter prehodu v zaposlenost (Rener 2000 v Gomezel 2011: 9- 10).

1.1.3 Šolska neuspešnost kot dejavnik tveganja za mladoletno prestopništvo

Šolsko okolje (in še pred tem vrtec, če je otrok vanj vključen) pomembno vpliva na razvoj otroka in mladostnika. Šola bi morala (ali bi naj) nudila pomoč staršem pri vzgoji in izobraževanju otrok. Ponuditi bi pa morala tudi alternativo družini in otroka okrepiti tam, kjer družini to ni uspelo. Otroka bi morala opremiti z znanjem in s pozitivno samopodobo, s pomočjo katerih bi se lahko v življenju uveljavil in ustvaril človeka dostojno življenje. To

opredeljujejo razni zakoni in mednarodne resolucije, ki se ukvarjajo z dobrobitjo in zaščito otrok.

Osnovna šola je obvezna in dostopna vsem pod enakimi pogoji. Njeno delovanje naj bi bilo usmerjeno v zagotavljanje enakih možnosti za vse. Kot so pokazale številne raziskave, šola ne izpolnjuje svojega poslanstva in ne skrbi enako za razvoj vseh otrok in mladostnikov, ampak največkrat, kot podaljšana roka države, skrbi za razslojevanje in ločevanje, ki ne temelji na dejanskih sposobnostih, ampak na merilih, na katere otrok in mladostnik nista imela vpliva. Raziskave ugotavljajo, da se v šoli izobraževanje in vzgoja podrejata dejavnikom, kot je npr. socialno ekonomski status družine. Šola tako, namesto da bi skrbela za blaginjo vseh članov družbe, skrbi za reprodukcijo družbenih neenakosti, revščine in deluje kot ideološki aparat države. Veliko učencev, ki prihaja iz nespodbudnega okolja, v šoli ne dobi potrebne podpore, temveč le utrjevanje vzorcev, ki so jih pridobili v družini. To se uresničuje tudi s t. i. samouresničujočimi prerokbami, s katerimi učitelji prikrivajo lastne občutke manjvrednosti in nekompetentnosti soočanja z otrokom, ki predstavlja izziv njegovim predstavam.

Šolska neuspešnost je torej (med drugim) posledica dotedanje vzgoje, življenjskega okolja iz katerega prihaja otrok, in šolske/učiteljeve nesposobnosti doseči vse otroke, hkrati pa je šolska neuspešnost tudi vzrok številnim kasnejšim težavam. Otrok, ki ga v šoli označijo kot nekoga z vedenjskimi in/ali čustvenimi motnjami, bo zelo verjetno odrasel v človeka, ki ni v polnosti razvil svojih sposobnosti in bo predstavljal zase in za družbo grožnjo in breme.

Šola postavlja vsem učencem enake zahteve in pogoje, vendar so ti za otroke in mladostnike z vedenjskimi težavami prezahtevni in cilji težko dosegljivi, zato vedenjsko "problematičen" otrok kmalu postane tudi učno neuspešen, ki na vsakem koraku dobiva informacije o tem, kako je slab, kar pri otroku poveča dvom v samega sebe, omaja samopodobo ter poveča odpor do učenja. Zaradi neuspeha se otrok ali mladostnik od šole oddaljuje in zadovoljuje svoje potrebe v vrstniških skupinah - največkrat na negativen način. Šolski program s svojimi zahtevami pogosto spodbuja in utrjuje obstoječe motnje v vedenju ali celo povzroča nastanek in razvoj nove motnje in tako sklene začarani krog. Otroci z vedenjskimi motnjami ne razvijejo določenih lastnosti (delovne navade, socialno prilagajanje...), ki so potrebne za uspešnost v šoli, zato postanejo neuspešni in moteči (Svetin Jakopič 2005). Posledica je izostajanje od pouka ter vedenje, ki ni v skladu s šolskimi pravili, kar mnogokrat privede do izključitve mladostnika iz rednega šolanja. Razne druge oblike izobraževanja (npr. večerna šola) zahtevajo še več vztrajnosti, samodiscipline in volje, zato svojega izobraževanja ne

nadaljujejo nikjer, kar jim dodatno znižuje samopodobo in krepi njihovo sovražno naravnost do avtoritet in okolja (Gomez 2011).

Večina mladoletnih prestopnikov iz industrijskih naselij prihaja iz delavskih družin in so otroci delavcev, katerih izobrazba je zelo nizka (Horvat 2009).

Bojan Dekleva je v raziskavi, ki je potekala med letoma 2004 in 2008, opravil tudi analizo mehanizmov reprodukcije nepravilnosti, socialne neenakosti in diskriminacije v sodobni šoli, kakor tudi analizo vprašanja, kako lahko izobraževalni sistem zmanjša svojo vlogo pri reproduciranju družbenih neenakosti in postane bolj vključujoč. Najpomembnejša ugotovitev te medkulturne študije je nedvomno ta, da je vsaka drugačnost v šoli lahko problematična. Kot ključno značilnost posameznika v šoli, zaradi katere najpogosteje pride do diskriminacije in nepravilnosti je izpostavil revščino oziroma vidne znake slabega socialno ekonomskega statusa družine. Slovenska šolska realnost se, izhajajoč iz stališča učiteljev, nagiba le k upoštevanju načela enakih možnosti, ne pa tudi ostalih dveh načel (iz teorije Rawlsa). Z vidika etike skrbi se od učiteljev pričakuje odgovornost za učni uspeh učencev kot za konstruktivno reagiranje v različnih konkretnih situacijah. Kot kažejo analize raziskave, je odgovornost učiteljev za doseganje ciljev vzgojno izobraževalnega procesa malo.

Flere in sodelavci so v raziskavi, opravljeni leta 2009, ugotovili, da je povezanost med družbenim položajem in šolsko uspešnostjo ter njenimi komponentami krepkejša pri dečkih kot pa pri deklicah. Družbeni položaj družine pomembneje vpliva na šolsko uspešnost dijakov, ni pa še nakazano prek katerih mehanizmov. Ta vpliv je še bolj izrazit dečkih, pri katerih je sicer splošni uspeh nižji. Še vedno ostaja odprto vprašanje, ali je deviantnost vzrok ali posledica nižje šolske uspešnosti. Z gotovostjo pa lahko rečemo, da je slovenska šola sistematično selektivna. »Šola namreč inteligentne dijake, notranje kontrolirane, s kulturnimi dejavnostmi ukvarjajoče se, za tiste z urejenim družinskim življenjem (četudi znotraj enostarševske ali reorganizirane družine), tiste s pozitivno samopodobo, dekleta, ampak tudi tiste iz višjih slojev izvirajoče - nagrajuje in povišuje. Ta proces ima sistematičen značaj in ustreza podobi meritokratične šole v stratificirani družbi. (...) Vendar ta šola enako sistematično odvrže tiste, ki glede tega ne zadostujejo. Lahko bi rekli, da v okviru predpostavk družbene strukture in družbenega sistema, zlasti osnovna šola (delno se to nanaša tudi na srednjo, kjer se nadaljujejo tendence, ugotovljene v osnovni šoli) poseduje učinkovitosti« (prav tam: 90). V primerjavi dijakov poklicnih šol z vrstniki v srednjih strokovnih šolah in gimnazijah se je kot najresnejši problem izkazalo sistemsko zaostajanje

fantov za dekleti v učnem uspehu. Predlagali so prilagoditev šolskega sistema specifični fantovskega odrasčanja. Šolski sistem bi moral večjo pozornost namenjati motivaciji fantov in njihovi navezanosti na šolo, saj je to pozitiven dejavnik šolske uspešnosti. (Flere in sodelavci 2009).

Nastran Uletova opiše vpliv samouresničujočih napovedi, s katerimi bi lahko razložili primere učencev, ki veljajo za delinkventne in so obenem tudi učno neuspešni. Učitelji se do učencev, o katerih imajo negativne predsodke, vedejo drugače kot do učencev, ki jih imajo za marljive in uspešne. »Učitelji, ki sprejmejo takšne delitve (na dobre in slabe učence), s svojim obnašanjem, zlasti s svojo diskriminatorno interakcijo, sčasoma zbudijo pri »zaznamovanih« učencih negativne rezultate, občutke nesposobnosti, manjvrednosti in jim s tem avtomatično znižajo motivacijo za delo in sodelovanje« (Nastran Ule 1997 v Gomezel 2011). Otrok je stigmatiziran, dejanski neuspeh takega učenca pa seveda potrdi učiteljeva prepričanja in mu daje občutek opravičila za svoje ravnanje in ves sistem je zaokrožen (prav tam).

Odklonsko, moteče vedenje lahko eskalira tudi v nasilje, ki je med mladimi v porastu. Mladostniško nasilje je večplasten pojav, ki terja večplastne odgovore. Ta problem je še posebej izpostavljen v šolah, zanemarljiv pa ni niti v neformalnih okoljih, kjer se srečujejo mladi, npr. na ulici (Lisec 2003).

»Na nasilno vedenje otroka lahko šola vpliva z naslednjimi dejavniki:

- splošno neugodno psihosocialno ozračje šole (velikost šole, veliko število učencev, red v šoli, prisila ali kaznovanje);
- učiteljeva osebnost (strog, popustljiv, nedosleden, nerazumevajoč, nepravilen);
- prevelika storilnostna naravnost šole (mnogi učenci niso kos visokim zahtevam šole, zaradi neuspeha izgubljajo voljo do učenja in prizadevanja v šoli, vse to pa spodbuja razne odpore in nasilno vedenje);
- neugodni odnosi med otroki (posmeh, preganjanje, trpinčenje, ustrahovanje, izsiljevanje);
- nezmožnost gibanja in drugačnega telesnega sproščanja (otroci, ki morajo veliko časa preživeti v istem prostoru, v isti skupini, ne sproščajo svojih napetosti s športom)« (Lampe in sodelavci 2002 v Horvat 2009: 16)

V raziskavi, izvedeni v devetdesetih letih, so opravili primerjavo med učenci, vključenimi v vzgojne zavode, ter učenci, ki so ostali v rednih šolah (v Kobold, 2010), in prišli do zaključka,

da je največja razlika med tema skupinama v tem, kako obvladujejo agresivne impulze in kakšno podporo družine imajo. Tisti učenci, ki so obvladovali agresivne impulze, so ostali v rednih šolah kljub učnim ali drugim emocionalnim težavam. Če so se vedli agresivno, impulzivno in hkrati niso imeli podpore družine, pa so bili napoteni v vzgojni zavod ali stanovanjske skupine. Šole nočejo agresivnega vedenja in z njim ne znajo učinkovito shajati, obenem pa ga ob storilnostni naravnosti in vsej birokraciji ne utegnejo in ne zmorejo obvladovati. Premalo je usmerjenosti v šolsko klimo (prav tam). Izvorni problemi učencev, ki nase opozarjajo z izstopajočim in velikokrat motečim vedenjem, imajo praviloma težave, ki sodijo v krog socialnointegracijskih/vedenjskih težav in obenem učnih težav. Le-te temeljijo v:

- njihovem praviloma slabem doživljanju sebe
- vrednostnem vidiku njihovega samopojmovanja oz. slabe samopodobe
- praviloma skromnejših dosedanjih socialnih izkušnjah
- socialnem statusu, ki ga uspejo uveljaviti v svojih vrstniških odnosih
- dejavnikih njihovega družinskega okolja
- se to pa lahko šolsko okolje omili ali pa utrjuje in izrisuje še močnejše (Kobolt, 2010 v Gomezel, 2011: 65).

Šola pa lahko ima pri otrocih, izpostavljenih neugodnim družinskim vplivom, tudi varovalno vlogo in pozitivno vpliva na njihov razvoj. Varovalni dejavnik lahko predstavlja dober odnos z enim od učiteljev, sprejetost med vrstniki, povezanost s skupino, dober šolski uspeh, ugodna šolska in razredna klima (Bitenc 1999 v Horvat 2009). Ugodna šolska klima podpira in neguje posameznikovo učno in psihosocialno kompetentnost, zahteva pa povečanje podpore in kompetentnosti učitelja, da se bo sposoben spoprijeti s širokim razponom razlik pri učenju in vedenju otrok (Kobal Tomc in sodelavci 2011).

Pri delu z nemotiviranimi mladimi se v šolskih sistemih Združenih držav Amerike in nekaterih držav Evropske unije vse bolj uveljavljajo programi učenja socialnih veščin, ki v središče postavljajo celostni razvoj mladostnika. Mladi se kljub navidezni demotiviranosti zanimajo zase ali vsaj za kakšen segment svojega življenja. Iz tega je mogoče razširiti interes mladostnika tudi na druga področja njegovega življenja. Socialnih veščin bi se naj ljudje učili spontano in nezavedno iz vzorcev v družinah, a vsi v svojem primarnem ali sekundarnem okolju te priložnosti nimajo, zato se jih mora priučiti namensko (Metelko Lisec 2004). Za

kakršno koli socialno vključevanje in vseživljenjsko učenje pa je temelj končana osnovna šola (Čelebič in sodelavci 2010).

1.1.3.1 Posledice neizobraženosti

Po statističnih podatkih je bilo v Sloveniji v letu 2008 še vedno 4,8 % starih 25 let ali več, brez končane osnovne šole in 19,4 % s končano osnovno šolo. Ti dve kategoriji se relativno zelo počasi zmanjšujeta. Skupaj z deležem odraslih s končano nižjo in srednjo poklicno šolo je 51,2 % prebivalcev v tej starosti brez 4-letne srednješolske izobrazbe. Nekoliko boljša je izobrazbena struktura odraslih v starosti 25 do 64 let: nedokončano osnovno šolo jih ima 2,3 %, dokončano osnovno šolo pa nadaljnjih 15,7 %, medtem, ko ima manj kot 4-letno srednjo šolo skupaj 45,9 % prebivalcev te starosti (Čelebič in sodelavci 2010: 7).

Neizobraženost sama po sebi ne pomeni nujno, da bo mladostnik v življenju neuspešen, gotovo pa napoveduje veliko večjo možnost odklonskosti od glavnega družbenega toka.

Izpad iz šolskega sistema namreč za seboj povleče še večjo ne vključenost v širše okolje. Otrok svojo potrebo po sprejetosti in uveljavitvi izpolnjuje na lažje način in sicer z vključevanjem med tiste, ki so prav tako kot sam ostali na robu (Tomori 1990 v Gomezel 2011). Izključitev iz šole in dela zaznamuje položaj mladih, ki postanejo zato posebno ranljiva skupina in so na trgu delovne sile težje zaposljiva skupina.

»Učne težave in šolski neuspeh predstavljajo tveganje za otrokovo duševno zdravje, ker povzročajo resna odstopanja v čustvenem in vedenjskem odzivanju. Posledice dolgotrajne učne neuspešnosti se lahko odražajo v manjši učni motivaciji, šibkejši samozavesti in samopodobi otroka ter v nekaterih primerih vplivajo na nastanek čustvenih (anksioznost, različne fobije, depresivnost v otroštvu) in vedenjskih motenj. Učna neuspešnost dolgoročno vpliva predvsem na socialno kompetentnost, ki se poslabša, ter tako posredno tudi na nezaposlenost mladih« (Kobal Tomc in sodelavci 2011: 27).

Nižja dosežena šolska (sploh kadar delujejo hkrati še drugi dejavniki ogroženosti - in največkrat je temu tako) izobrazba je zelo konsistentno učinkujoč kriterij oblikovanja podskupin brezdomcev (Dekleva 2010).

1.1.3.2 Zakoni in drugi predpisi, ki urejajo področje šolstva

Izobrazba je otrokova pravica, dolžnost države pa je, da zagotavlja uresničevanje te pravice. Te pravice in dolžnosti so opredeljene v zakonih in predpisih, ki poleg izobrazbe dajejo velik

poudarek skrbi za celostni razvoj otroka. Šola ima torej tudi velik vzgojni moment, še posebno v času obiskovanja osnovne šole, ki skrbi za dobrobit otrok v najbolj občutljivem obdobju razvoja. Pokazatelj šolske uspešnosti niso le ocene, temveč celostni razvoj in podpora otroka.

Konvencija o otrokovih pravicah OZN v 28. in 29. členu še posebej poudari pomen izobraževanja, ki ga povezuje z enakimi možnostmi. Izobraževanje otrok mora biti usmerjeno:

- a) k popolnemu razvoju otrokove osebnosti, nadarjenosti ter umskih in telesnih sposobnosti;
- b) h krepitvi spoštovanja človekovih pravic in temeljnih svoboščin in načel, določenih z Ustanovno listino ZN;
- c) k pripravi otroka na odgovorno življenje v svobodni družbi, v duhu razumevanja, miru, strpnosti, enakosti med spoloma ...

Zakon o Osnovni šoli v 2. členu opredeli cilje izobraževanja, kot sledi:

- zagotavljanje splošne izobrazbe vsemu prebivalstvu,
- vzpodbujanje skladnega, spoznavnega, čustvenega, duhovnega in socialnega razvoja posameznika,
- razvijanje pismenosti,
- vzpodbujanje zavesti o integriteti posameznika,
- razvijanje zavesti o državni pripadnosti,
- vzgajanje za obče kulturne in civilizacijske vrednote,
- vzgajanje za medsebojno strpnost, spoštovanje drugačnosti,
- doseganje mednarodno primerljivih standardov znanja,
- pridobivanje splošnih in uporabnih znanj, ki omogočajo samostojnost, učinkovito in ustvarjalno soočenje z družbenim in naravnim okoljem in razvijanje kritične moči razsojanja,
- razvijanje in ohranjanje lastne kulturne tradicije,
- seznanjanje z drugimi kulturami in učenje tujih jezikov,
- omogočanje osebnostnega razvoja učencev v skladu z njihovimi sposobnostmi in zakonitostmi razvoja,
- razvijanje nadarjenosti in usposabljanje za doživljanje umetniških del oziroma umetniško izražanje,

- oblikovanje in spodbujanje zdravega načina življenja in odgovornega odnosa do naravnega okolja.

Poleg šole in samih otrok, ki morajo izpolnjevati šolske obveznosti imajo na šolsko uspešnost otrok velik vpliv tudi starši, ki jim zakon (kot tudi učiteljem) nalaga odgovornost za otrokov razvoj in izpolnjevanje osnovnošolske obveznosti. Podobne dolžnosti jim nalaga tudi Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih, ki v 103. členu pravi:

Starši so dolžni svoje otroke preživljati, skrbeti za njihovo življenje in zdravje in jih vzgajati. Starši so dolžni po svojih močeh skrbeti za šolanje in strokovno izobrazbo svojih otrok glede na njihove sposobnosti, nagnjenja in želje.

1.1.4 Mladi kot prestopniki

»Pretekle raziskave kažejo, da je deviantnost posledica interakcije med mnogimi dejavniki, ki vključujejo tako biološke, psihološke in družbene kategorije« (Flere in sodelavci 2009: 40).

Prestopništvo je izraz, ki označuje celoto prestopniških vedenj mladih oseb. Prestopniška vedenja so v širšem smislu prestopi ali kršitve vedenjskih pravil (odklonska vedenja), v ožjem (v kontekstu kazenskega prava in kazenskega pregona storilcev) pa se ta izraz nanaša samo na te prestopne, ki so v kazenskem pravu opredeljeni kot kazniva dejanja (kriminaliteta). Izrazi se različno uporabljajo tudi glede na starostno opredelitev - mladoletniško (v kazenskoopravnem kontekstu) in mladinsko prestopništvo. V okvir mladinskega prestopništva sodi vse, kar družba nekega časa in prostora ocenjuje kot (za mlade) nedovoljeno ali nesprejemljivo oz. kar kazenski zakon opredeljuje kot kazniva dejanja. V današnjem času vanj sodijo tudi marsikatera vedenja, povezana z uporabo drog, spolnostjo, pa tudi denimo oblačenjem in priljubljeno glasbo (Dekleva 2010).

Teorije delinkventnosti nam pojasnijo, zakaj in kako pride do delinkventnega vedenja. Delinkventnost je odvisna od zunanjih dejavnikov in od posameznika samega. Posebno pozornost je potrebno nameniti tistim mladoletnim prestopnikom, ki težijo k povratništvu, saj teorije delinkventnosti označujejo predvsem te osebe. Iz enega dela prestopniške mladine se razvijejo kriminalni povratniki, večkratni povratniki in delinkventi iz navade. Večina je »odporni« na vse vzgojne ukrepe in sankcije (Žagar, Singer 1997 v Jalovec 2009). S povratništvom najpogosteje merimo učinkovitost odvzema prostosti, čeprav se ob tem neupravičeno zanemarljivo vse druge kriminogene dejavnike. V Sloveniji še ni bila opravljena

obsežnejša raziskava, ki bi se posvetila izključno proučevanju povratništva mladostnikov. (Filipčič s sodelavci, 2010: 17).

S prestopniškim vedenjem povezujemo osebnostne lastnosti (konstitucijske in psihološke). Konstitucijske lastnosti so biološko pogojene. Sem spadajo impulzivnost (odzivanje brez poprejšnjega pomisleka), zvišan prag za vznburjenje, ekstrovertiranost (naravnost na zunanja dogajanja in akcijo), vitalnost in dobra energetska opremljenost. Psihološke lastnosti so poteze, ki opisujejo mladostnikovo osebnost, njegov značaj in načine funkcioniranja v socialnem okolju in se kažejo kot nezadovoljstvo s samopodobo, nizka raven samospoštovanja, potreba po sprejetju v skupini vrstnikov, slabša socialna zrelost, nesposobnost za sprejemanje odgovornosti za svoje vedenje ter disocialne osebnostne motnje pri katerih kaže izpostaviti nesposobnost za učenje iz lastnih negativnih izkušenj (Tomori, Brinc, Šelih 2000 v Jalovec 2009).

Dolgoročno so v ekonomskem, socialnem in psihološkem smislu najbolj ranljive naslednje skupine mladih:

- mladi, ki so predčasno izključeni iz izobraževanja,
- tisti, ki naredijo neposreden prehod iz šole na delo in vstopijo v nizko kvalificirane in nestabilne segmente trga dela,
- tisti, ki ostanejo takoj po usposabljanju nezaposleni,
- tisti s slabimi izobraževalnimi kvalifikacijami (četudi so dokončali osnovno šolo),
- mladi, ki nimajo finančne in/ali čustvene podpore družine,
- tisti, ki gredo po alternativni poti (npr. zgodnje starševstvo) (Walther, Pohl 2005 v Gomezel 2011).

Nekonsistentna vzgoja in druge neugodne življenjske situacije privedejo do čustvenih in vedenjskih težav otrok in mladostnikov. Posledica je nepredvidljivo vedenje, zaradi česar pride do izločitve iz družbe, ki jo kompenzirajo z druženjem s sebi enakimi, s čimer procese izločevanja in konflikten odnos med družbo in otroki oz. mladostniki še poglobijo. Rezultat je izvrševanje prekrškov, kaznivih dejanj in podobnih družbeno nesprejemljivih dejanj (Škoflek in sodelavci 2004). »Zlasti so problematični mladostniki, ki so že v otroški dobi storili dejanja, ki imajo znake kaznivega dejanja, in taka dejanja ponavljajo še po 14. letu kljub družinskim, šolskim, socialno-varstvenim in sodnim vzgojnim ukrepom. Ti so sicer redki, saj se pri večini med 14. in 18. oz. 20. letom ob normalnem telesnem duševnem razvoju

delinkventnost znižuje in izginja sama od sebe, ko osebnostno in družbeno dozori» (Črnak Meglič, Oplotnik, Filipčič 2005 v Jalovec 2009)

Človekova samopodoba in samospoštovanje sta med drugim odvisna tudi od tega, kako mu uspe svoja prizadevanja usklajevati z dogajanjem v širšem prostoru, kako si uspe v družbi najti mesto. Za mladoletnike z nizko samopodobo je značilen občutek nesposobnosti v socialnih odnosih ter socialna izolacija. Velikokrat so mnenja, da jih ostali niti ne razumejo, niti spoštujejo. Nizka samopodoba je vzrok depresivnih občutkov in tesnobe ter pomembno prispeva k šolski neuspešnosti (Coleman 1999 v Gomezel 2011).

1.1.5 Statistična analiza mladoletniškega prestopništva

Trendi mladoletniškega prestopništva v Sloveniji naj bi bili podobni trendom zahodnoevropskih držav. Kriminaliteta v Sloveniji tako posnema gibanje in vzorce kriminalitete mladih v industrijsko razvitih državah Evrope. Mednarodne raziskave pod okriljem Sveta Evrope kažejo na več kazalcev, in sicer, da se kriminaliteta mladih iz leta v leto povečuje, da so storilci kaznivih dejanj vse mlajši in da se pojavljajo vedno nove oblike nasilja oz. kriminalitete mladih. Nadalje ugotavljajo, da je trend mladoletniške premoženjske kriminalitete stabilen, vendar pa se povečuje število nasilniških kaznivih dejanj. Narava kaznivih dejanj se spreminja. Vse več je primerov vandalizma, objestnosti in nasilja zaradi nasilja. Med drugim se povečuje število mladoletnih, ki storijo kaznivo dejanje v zvezi z drogami. Za mladega prestopnika v evropskih državah je značilno, da ima težave s šolo, z nizko izobrazbo, hkrati je žrtev družinskih razmer, posledično pa ga mreža socialne pomoči ne doseže. Presunljiv je tudi podatek, da največ oz. najpogosteje storijo kazniva dejanja otroci in mladoletniki pod štirinajstim letom starosti. Za ocenjevanje obsega in strukture mladoletnega prestopništva so na razpolago statistični podatki sodstva, tožilstva, policije in centrov za socialno delo. Delež otrok in mladostnikov, ki storijo prekrške in kazniva dejanja, ni moč zaobjeti, saj je ocenjevanje odvisno od metodologije zbiranja podatkov, različnih teoretičnih pristopov in javnega mnenja. V Sloveniji namreč različni organi zbirajo podatke mladoletnega prestopništva tako, da so ti prilagojeni njihovim potrebam in namenom. Policijski podatki v obdobju od leta 1995 do 2005 kažejo, da se število kaznivih dejanj giblje med 3.000 in 4.000 oziroma v povprečju 3.500 primerov na leto. Delež mladoletne kriminalitete v Sloveniji pa se v celotni strukturi kriminalitete manjša in znaša 10 %. Pri ocenjevanju je potrebno upoštevati, da so otroci in mladostniki tudi storilci prekrškov (Črnak Meglič, Oplotnik, Filipčič 2005 v Jalovec 2009).

Statistična analiza pokaže naslednje značilnosti mladoletniške kriminalitete v Sloveniji:

- Mladoletniška kriminaliteta ne narašča, ampak je v zadnjih desetih letih opazen izrazit trend upadanja obsega kaznivih dejanj, ki so jih izvršili mladoletniki.
- Upada tudi število mladoletnih osumljencev. Do enakega zaključka pridemo tudi ob upoštevanju upadanja populacije v starosti med 14 in 18 let.
- Struktura kaznivih dejanj, ki jih izvršujejo mladoletniki, se po letu 2002 nekoliko spreminja – nekoliko naraščajo nasilna kazniva dejanja (Filipčič in sodelavci 2010: 4).

Veča se število mladoletnikov, ki imajo probleme z drogami ali alkoholom in zato potrebujejo daljši čas, da so pripravljeni na vrnitev v svoje okolje. Leta 2002 je imelo težave z drogami 40 % mladoletnikov, nastanjenih v prevzgojnem domu, ta delež pa je do leta 2007 narasel na 60 %. Podoben trend je pri problemih z alkoholom; leta 2002 je imelo težave z alkoholom 11 % mladoletnikov, leta 2007 pa 24 % (Filipčič in sodelavci 2010).

CSD so v letu 2010 obravnavali 281 otrok in mladostnikov, ki so nasilni do sebe ali drugih: 33,5 % (94 oseb) v starosti do 14 let, 26,3 % (74 oseb) v starosti od 14 do 16 let, 29,5 % (83 oseb) v starosti od 16 do 18 let in 10,7 % (30 oseb) starih 18 let in več. Med njimi je bilo največ fantov (68,3 %) še posebej med mlajšimi (do 14 let), kjer jih je bilo več kot tri četrtine (78,7 %) in med najstarejšimi, kjer je bilo 80 % fantov (Kobal Tomc in sodelavci 2011). V letu 2010 je po podatkih CSD imelo 117 od 281 otrok in mladostnikov oz. 41,6 % izdano bodisi odločbo CSD bodisi ukrep sodišča. Dobra četrtina (21 oseb oz. 17,9 %) od skupaj 117 otrok in mladostnikov, ki so nasilni do sebe in/ali do drugih, je imela izdan ukrep sodišča (za vzgojni zavod, prevzgojni zavod, zavod za usposabljanje), 96 (82,1 %) pa izdano odločbo CSD (VZ/VIZ/MD oz. stanovanjsko skupino). Večina otrok in mladostnikov z izdanim ukrepom sodišča (76,2 % oz. 16 oseb) je bila stara od 16 do 18 let (prav tam).

Sedanji sistem obravnavanja mladoletnih storilcev kaznivih dejanj potrebuje predvsem spremembe v smeri še večje individualizacije obravnave mladoletnikov, večjega poudarka alternativnim obravnavanju in doslednejšega spoštovanja procesnih garancij mladoletnikov pri njihovem obravnavanju (Filipčič s sodelavci 2010).

1.1.6 Zakonodajni pogled na mladoletniško prestopništvo

Glavna človekova pravica je imeti pravice. Pravna država potrebuje institucije, ki temeljijo na pravu, in državljansko odgovornost, ki zahteva od države in političnih predstavnikov, da delujejo odgovorno. Državljanstvo niso le pravice, ampak pomeni možnost zavestnega

vplivanja na lasten položaj in položaj drugih v demokratični družbi. Aktiven državljan mora za to, da lahko sodeluje v skupnosti ali javnosti, imeti določene sposobnosti, zaupanje vase in znanje (Rozman 2005).

Mladoletno prestopništvo pomeni razvoj mladostnika v neželjeno smer, ki odstopa od družbeno pričakovane, zaželene smeri, zato družba mladoletno prestopništvo poskuša korigirati z različnimi ukrepi. Zakonodaja se z mladoletnim prestopništvom ukvarja iz dveh vidikov; prvi je usmeritveni in preventivni, torej tisti, ki zapoveduje, kako otroka zaščititi, usmeriti in skrbeti za njegov razvoj, drugi pa obravnava tiste otroke oziroma mladoletnike, ki jim kljub vsem zakonsko zapovedanim preventivnim ukrepom ni uspelo. Bolje rečeno: ni uspelo družbi.

Svet Evrope opozarja in poudarja, da mora odziv na mladoletno prestopništvo in nasilje temeljiti na preventivi, in ne na represiji in kaznovanju, pri čemer mora biti preventiva pri obravnavanju otrok čim zgodnejša, če so izpostavljeni dejavnikom tveganja (Črnak Meglič, Oplotnik, Filipčič 2005 v Jalovec 2009).

Za prelomnico slovenske kazenske zakonodaje velja leto 1995, ko kazenski zakonik uvede tri vrste ukrepov, ki pomenijo uresničitev teženj pobudnikov vzgojnega in rehabilitativnega obravnavanja mladoletnih prestopnikov (Jalovec 2009). Med pomembnejšimi novostmi so zlasti t. i. navodila in prepovedi kot nove vrste vzgojnih ukrepov za mladoletnike. Vsaj tretjina izmed njih je v osmih letih veljavnosti zakona ostala zgolj črka na papirju in ponujena, a neuresničena priložnost za mlade, ki bi lahko bili deležni kakovostne vzgoje (Lisec 2003).

Navodila in prepovedi je obravnaval 77. člen Kazenskega zakonika, ki je vseboval 11 navodil in prepovedi: osebno se opravičiti oškodovancem; poravnati se z oškodovancem tako, da mladoletnik s plačilom, z delom ali kako drugače povrne škodo, ki jo je povzročil s kaznivim dejanjem; redno obiskovati šolo; usposabljanje se za poklic ali sprejeti zaposlitev, ki ustreza njegovemu znanju, sposobnosti in nagnjenju; nastaniti se pri določeni družini, v domu ali drugje; opraviti delo v korist humanitarnih organizacij lokalne skupnosti; zdraviti se v ustrezni zdravstveni organizaciji; obiskovati vzgojno, politično, psihološko ali drugo podobno posvetovalnico; udeležiti se programov socialnega treninga; opraviti preizkus znanja prometnih predpisov; prepoved vožnje motornega vozila pod pogoji, pod katerimi je mogoče to sankcijo izreči polnoletnim.

V zakonu zapisana črka je na načelni ravni uzakonjala nov pristop k obravnavanju mladoletnih prestopnikov in odpirala vzgojiteljem možnosti novih in učinkovitih vzgojnih intervencij. Sodišča pa niso izrekala navodil in prepovedi, ker ni programov, v katere bi se vključili mladoletniki. Programi za izvajanje teh ukrepov pa se ne razvijajo, ker sodišča navodil in programov ne izrekajo. Kazenska obravnava mladoletnih prestopnikov se navkljub v zakonu deklariranim vzgojnim ciljem dela z mladoletnimi prestopniki v praksi torej ni premaknila od sankcioniranja (in opominjanja) k vzgoji (Filipčič s sodelavci 2010).

Analiza je pokazala, da je pomanjkljivo predvsem izvajanje izvenzavodskih vzgojnih ukrepov. Delo v korist skupnosti v okviru vzgojnega ukrepa Navodila in prepovedi kaže na infrastrukturne težave, ki bi jih morala država odpraviti. Določene težave so se pojavile tudi pri izvajanju vzgojnega ukrepa nadzorstva socialnega varstva; KZ določa, da mora CSD mladoletniku postaviti svetovalca, kar pa se v praksi ne dogaja, ker delo svetovalca po interpretaciji nekaterih ni opredeljeno kot javno pooblastilo (prav tam).

1. novembra 2008 je nehal veljati kazenski zakon iz leta 1995. Kazenskopravne določbe, ki zadevajo mladoletne storilce kazenskih dejanj, so, tako kot za polnoletne storilce kaznivih dejanj, določene v Kazenskem zakoniku Republike Slovenije. Kazenski zakonik opredeljuje kot kazenske sankcije kazni, opozorilne sankcije, varnostne ukrepe in vzgojne ukrepe.

Kazenski zakonik razlikuje smiselno tri kategorije mladoletnikov:

1. Mladoletnik, ki ob storitvi kaznivega dejanja še ni bil star štirinajst let - otrok. Proti njemu se kazenske sankcije ne smejo uporabiti.
2. Mladoletnik, ki je bil ob storitvi kaznivega dejanja star štirinajst let, ne pa še šestnajst let - mlajši mladoletnik. Proti njemu se sme izreči le vzgojni ukrep.
3. Mladoletnik, ki je bil ob storitvi kaznivega dejanja že star šestnajst let, ne pa še osemnajst let (starejši mladoletniki); proti njemu se sme izreči vzgojni ukrep pod pogoji, ki jih določa kazenski zakonik, izjemoma pa se ga sme kaznovati bodisi z denarno kaznijo, bodisi z mladoletniškim zaporom (Horvat 2009: 34).

Prestopniško dejanje je lahko prekršek ali kaznivo dejanje. Kljub temu da obe dejanji terjata preučitev okoliščin in potrebnost pomoči pri vzgoji, se obravnavanju mladoletnih storilcev prekrškov posveča bistveno manj pozornosti. Razlog je iskati predvsem v naravi in teži kaznivih dejanj, ki v primerjavi s prekrški predstavljajo hujše kršitve in je torej večja potreba po intervenciji države pri vzgoji (Filipčič in sodelavci 2010). A kazniva dejanja mnogokrat

sledijo prekrškom in bi lahko z uspešnejšo zgodnjo intervencijo morda kakšno kaznivo dejanje tudi preprečili.

1.1.7 Zavodska obravnava mladoletniškega prestopnika

Vzgojne ukrepe, ki jih določa kazenski zakonik, lahko delimo v nezavodske in zavodske ukrepe (Horvat 2009).

Zavodska obravnava je zadnja postaja na poti neuspešne socializacije, vzgoje in izobraževanja. Kaže na neuspešnost vzgojno-izobraževalnega sistema, torej družine in šole. Napotitev v zavod prispeva k še večjemu opustošenju socialnega okolja in je prevečkrat tudi vstopna postaja za dokončno zakoličenje v sistemu.

Zavodski ukrepi so:

- oddaja v vzgojni zavod,
- oddaja v prevzgojni dom,
- oddaja v zavod za usposabljanje,
- oddaja v zavod za vzgojo in izobraževanje,
- oddaja v mladinski dom,
- oddaja v stanovanjske skupine,
- oddaja v zavod za usposabljanje
- oddaja v zapor.

Zavodski ukrepi so bistveno strožji od nezavodskih, saj posegajo v omejitve mladoletnikove svobode, zato zakon določa, da se uporabljajo kot skrajno sredstvo in smejo trajati le toliko časa, kolikor je potrebno za doseg ukrepa prevzgoje v trdnejših okvirih zavodskega okolja, pa še to le v časovnem okviru, ki ga določa zakon. Sodišče izreče ta ukrep, če je izpolnjen splošni pogoj, da so pri mladoletniku potrebni trajnejši vzgojni, prevzgojni ali zdravstveni ukrepi in njegova popolna izločitev iz dotedanjega okolja. Izpolnjen mora biti tudi posebni pogoj, ki ga določa zakon za uporabo tega vzgojnega ukrepa, namreč, da je potrebno poskrbeti za mladoletnikovo vzgojo in prevzgojo pod stalnim vodstvom in nadzorstvom strokovnih vzgojiteljev. To je edini vzgojni ukrep, pri katerem zakon izrecno določa, naj sodišče oceni težo in naravo kaznivega dejanja ter mladoletnikovo prejšnje življenje. Ti podatki so sodišču temelj za presojo, ali so mladoletniku potrebni učinkovitejši prevzgojni

ukrepi. Večinoma uporabljajo sodišča ta vzgojni ukrep takrat, kadar gre za huje vzgojno motene mladoletnike, zlasti za mladoletnike-povratnike. (Horvat 2009).

V vzgojnih ustanovah, ki jih ustanavlja država, sta vzgoja in izobraževanje otrok in mladostnikov s čustvenimi in vedenjskimi težavami odgovorna družbena naloga učiteljev, poklicnih vzgojiteljev in drugih strokovnih delavcev, ki prevzemajo nase odgovornost za celovit osebnostni razvoj otrok in mladostnikov, predvsem pa poskušajo nadoknaditi razvojne primanjkljaje in vrzeli, ki so nastali v prehodnih razvojnih obdobjih (Škoflek in sodelavci 2004).

Glavni cilj vzgojnega programa je ponovna uspešna vključitev otroka ali mladostnika s čustvenimi in vedenjskimi težavami v običajno življenjsko sredino, za uresničevanje glavnega cilja pa pri izvajanju vzgojnega programa sledimo naslednje cilje:

- preventivni socialno- varstveni in zdravstveni cilji;
- učno-vzgojni cilji (zagotavljanje šolske uspešnosti in celovite vzgoje);
- kompenzacijski cilji (nadoknadenje zamujenega, nadomestitev manjkajočega v razvoju otroka oziroma mladostnika);
- osebno in socialnointegrativni cilji (spreminjanje/odpravljanje socialno nesprejemljivih navad, odnosov, vedenj, razbremenjevanje občutkov manjvrednosti, razvijanje zdravega samozaupanja, postopno vključevanje v običajno življenjsko okolje, usposobitev za družbeno sprejemljiv način življenja in delovanja itd.) (Horvat 2009: 10).

Skupno vsem vzgojnim ustanovam je varstvo, nega, oskrba, vzgoja in skrb za izobraževanje otrok in mladostnikov z vedenjskimi in s čustvenimi težavami. Med vzgojnimi ustanovami so razlike predvsem v organizaciji življenja in dela, teoretičnih izhodiščih in konceptih dela. Temelj podobnosti je individualizacija, ki je osnovno načelo pri obravnavi vseh otrok in mladostnikov s posebnimi potrebami. Vzgojno-izobraževalni zavodi, stanovanjske skupine, mladinska stanovanja, strokovne družine itd. skušajo preseči klasično tretmajsko paradigmo. V ospredje stopa vodenje mladostnika v smeri sprejemanja odgovornosti za lastno življenje. Socializacija naj bi povečala mladostnikovo kompetentnost pri izbiri tistih življenjskih možnosti, življenjskega stila, vrednostnega in normativnega sistema, ki ga bi čimbolj obdržala v t.i. glavnem toku družbe (Škoflek in sodelavci, 2004: 5). V zadnjih letih se organizacija vzgojnega dela v teh ustanovah spreminja. Ustanavljajo se stanovanjske skupine, ki jih je v letu 2010 v okviru zavodov delovalo 19 (Kobal Tomc in sodelavci 2011).

Kljub vsem napotitvam in reorganizacijam dela in življenja v zavodih pa namestitev še vedno pomeni izločitev iz domačega okolja, omejitev svobode in podrejanje pravilom zavoda, zato je razumljivo, da mladoletniki ta ukrep doživljajo predvsem kot kazen. Zaposleni v prevzgojenem domu so prav tako na prvo mesto uvrstili kaznovanje kot namen tega vzgojnega ukrepa in to celo v višjem deležu (nad 70 %) kot mladoletniki, med ostalimi nameni pa ob prevzgoji izstopa tudi preprečitev izvrševanja kaznivih dejanj v času bivanja v zavodu. Polovica zaposlenih v prevzgojnem domu je paznikov, ki svojo vlogo pri izvrševanju tega vzgojnega ukrepa nedvomno razumejo drugače kot vzgojitelji in s svojim razumevanjem namena prevzgojnega doma pomembno sooblikujejo socialno klimo (Filipčič s sodelavci, 2010).

V Sloveniji so za otroke in mladoletnike do dopolnjenega 15. leta starosti štiri zavodi. Vzgojni zavod v Planini sprejema otroke in mladoletnike, ki so lažje duševno prizadeti, vzgojna zavoda v Veržetu in Preddvoru za tiste, pri katerih obstaja socialnopedagoška indikacija, vzgojni zavod v Smledniku pa za otroke in mladoletnike za katere je potreben sprejem zaradi nevrotske indikacije. Za mladoletnike, ki so že dopolnili 15 let, sta dva zavoda za fante, in sicer v Slivnici pri Mariboru in v Gornjem Logatcu, za dekleta pa v Višnji Gori. V Sloveniji imamo prevzgojni dom za fante in dekleta, in sicer v Radečah pri Zidanem mostu in ustanovo KPD za mladoletnike Celje. Prevzgojni dom Radeče lahko sprejme 68 mladoletnikov, vendar v zadnjih 10 letih v povprečju biva v njem le 25 mladoletnikov. Sprejema mladostnike in mladostnice od 14. do 21. leta starosti. V tem domu lahko mladostniki in mladostnice ostanejo do dopolnjenega 23. leta starosti. (Horvat 2009: 35- 36).

Slovenija sodi v skupino držav, kjer mladoletnih storilcev ni dopustno obravnavati v sistemu za polnoletne in jim izreči zaporno kazen kot polnoletnim storilcem tudi v primeru, če so izvršili najhujša kazniva dejanja. Sodnik mora pri določitvi trajanja zaporu upoštevati težo dejanja in stopnjo mladoletnikove osebne zrelosti in čas, potreben za njegovo vzgojo in strokovno usposabljanje. Minimalna zaporna kazen za mladoletnike je 6 mesecev, za polnoletne pa 15 dni, kar je odraz vzgojnega namena kazni zaporu in izhaja iz ugotovitve, da vzgojni in tretmanski programi ne morejo obrodit sadov v kratkem času. Čeprav nastopa kazenska odgovornost s 14. letom, lahko sodišče izreče zaporno kazen le mladoletniku, ki je bil v času izvršitve kaznivega dejanja že star 16 let. Mladoletniški zapor se lahko izreče le v primeru storitve hujšega kaznivega dejanja (kaznivo dejanje, za katerega je predpisana kazen zaporu 5 let ali več). Sodišče pa lahko tudi storilcu kaznivih dejanj izreče zapor le izjemoma in pri tem upošteva težo kaznivega dejanja in visoko stopnjo kazenske odgovornosti. Ob

njegovem izreku mora sodnik posebej obrazložiti, zakaj izrek vzgojnega ukrepa ne bi bil primeren. Če upoštevamo še zakonsko določbo, da je namen zaporne kazni isti kot namen vzgojnih ukrepov, lahko zaključimo, da Slovenija upošteva priporočilo mednarodnih dokumentov glede namena zapora za mladoletnike: vzgoja in ne kaznovanje (Filipčič in sodelavci 2010).

V Sloveniji je letno zaprtih povprečno 5 mladoletnikov, zato zanje ni posebnega zapora, ampak so mladoletniki nameščeni v poseben oddelek v enem od zaporov za polnoletne zapornike, v katerem je življenje organizirano tako, da se mladoletni zaporniki ne srečujejo s polnoletnimi. Mladoletniki imajo vse pravice kot polnoletni zaporniki (kot npr. pravica do obiskov, do izhodov, tajnosti pisemskih pošilk). Poseben poudarek se namenja individualnemu tretmaju (vzdrževanje stikov s starši, šolanje in nudenje psihosocialne pomoči). Mladoletnik ima pravico do ene dodatne ure gibanja na prostem. Mladoletniku se sme izreči disciplinska kazen osamitve za največ 7 dni, medtem ko je polnoletni zapornik lahko pridržan v samici do 21 dni (Filipčič in sodelavci 2010).

Konec osemdesetih let je zaradi prevladujočega stališča, da se mladoletnike namešča v zavode le kot skrajni ukrep, izrazito upadlo oddajanje mladoletnikov. Sodišča od takrat izrekajo zavodske ukrepe le približno 7 % mladoletnikom in ta delež se zadnjih 25 let ne spreminja. V tem deležu pa so zajeti tako vzgojni zavodi, ki so institucije odprtega tipa (5 % vseh izrečenih sankcij) in prevzgojni dom, ki je institucija zaprtega oz. polzaprtega tipa (vanj je nameščenih 2 % vseh sankcioniranih mladoletnikov) (Filipčič in sodelavci 2010: 12). V letu 2010 je bilo v domsko varstvo vključenih nekaj manj kot 400 otrok in mladostnikov. Skoraj dve tretjini vseh otrok s čustvenimi in vedenjskimi motnjami, ki bivajo v teh ustanovah, je starih od 14 do 18 let in je moškega spola (Kobal Tomc in sodelavci 2011: 44).

1.1.7.1 Čas bivanja v zavodu

Dolžina trajanja bivanja v zavodih je zelo pomemben dejavnik uspešne prevzgoje mladostnika. Čas mora biti odmerjen tako, da je namestitev v zavodu (še) vzgojna, torej ne predolgo in ne prekratko bivanje.

Mednarodna priporočila poudarjajo namestitev mladoletnih storilcev v institucije le v izjemnih primerih, ko mladoletniku strokovna pomoč v njegovem okolju ne bi zadoščala in ko je mladoletnikovo okolje neprimerno za njegov razvoj v takšni meri, da ga je potrebno iz

njega izločiti. Trajanje izločitve iz okolja sme trajati le najkrajši potreben čas (Filipčič s sodelavci 2010: 11).

KZ omejuje trajanje bivanja mladoletnika v vzgojnem zavodu in prevzgojnem domu enako, t. j. na tri leta. Glede na to, da se v vzgojni zavod odda mladoletnik, ki ne potrebuje tako intenzivne pomoči in nadzora kot mladoletnik, ki mu sodišče izreče vzgojni ukrep oddaje v prevzgojni dom, bi bilo ustrezneje, če bi zakon določal krajše bivanje v vzgojnem zavodu. Tudi šestmesečna obdobja, v katerih mora uprava institucije (vzgojnega zavoda in prevzgojnega doma) po 489. členu Zakona o kazenskem postopku sodišču poročati o poteku izvrševanja zavodskega ukrepa, so predolga in bi jih bilo treba skrajšati. S tem bi dosegli, da mladoletnih prebije v instituciji res le nujno potreben čas.

Oddaja v vzgojni zavod traja najmanj šest mesecev in največ tri leta. Ko izreče sodišče ta ukrep, ne določi, koliko časa naj traja, temveč odloči o tem kasneje, glede na uspeh prevzgoje, ker je šele tedaj mogoče določiti, kdaj naj izvrševanje ukrepa preneha oziroma kdaj ga je mogoče nadomestiti z drugim vzgojnim ukrepom (omeniti je treba, da vzgojnega ukrepa oddaje mladoletnika v zavod za usposabljanje ni mogoče izvršiti, ker takega zavoda, ki bi bil sicer zelo potreben, v državi nimamo). V kazensko poboljševalnem domu in zaporih Celje prestajajo kazen zapora mladoletniki, obsojeni na kazen mladoletniškega zapora, in mlajši polnoletni obsojenci do triindvajsetega leta starosti, obsojeni na kazen do 18 mesecev zapora, ali če jim preostanek kazni po priporu ne presega eno leto in šest mesecev kazni. Vzgojni ukrep oddaje v prevzgojni dom traja najmanj eno leto in največ tri leta. Tudi pri tem ukrepu sodišče ne odloči ob izreku sodbe, koliko časa naj traja, o tem odloči šele kasneje glede na uspeh prevzgoje, ki jo mladoletnik doseže (Horvat, 2009: 36- 37).

1.1.7.2 Posledice bivanja v zavodih

Zaradi neustrezne skrbi in neopremljenosti izvajalcev z vidika prostora, kadra in doktrine dela ostajajo otroci in mladostniki brez ustrezne obravnave, krožijo po sistemu od sektorja za šolstvo prek sektorja za socialno varstvo do sektorja za zdravstvo in sektorja za notranje zadeve in se izgubljajo v sivih lisah sistema, ki je tog in nefleksibilen. Nujno so potrebne rešitve, ki bodo bolj prilagojene posameznikom (Kobal Tomc in sodelavci 2011).

Situacije v instituciji se bistveno razlikujejo od situacij v »običajnem življenju«. Bednikova (1987 v Kralj 2011) opozarja na številne pomanjkljivosti in posledice bivanja v zavodih. V zavodih biva večja, relativno homogena (v smislu vedenjske odklonskosti) skupina

mladostnikov, kar v veliki meri določa način vzgojnega dela in ukrepe, ki niso nujno in vedno v povezavi z osnovnimi vzgojnimi cilji, in povzroča nekatere stranske učinke, ki niso v prid vzgojnemu prizadevanju. Zaradi zgoščenosti istovrstne problematike se pojavlja vrsta problemov (medsebojne kraje, napeti odnosi, medsebojna obračunavanja, tudi fizična), ki lahko predstavljajo zelo resno oviro za vzgojno delo. Za zagotavljanje kolikor toliko normalne situacije je potrebna cela vrsta omejitev in prepovedi, ki same po sebi nimajo vzgojne vrednosti. Vsak zavod je prisiljen sprejeti dokaj tog hišni red, ki dopušča relativno malo individualnosti. Zavodi imajo skoraj praviloma neugodne prostorske razmere, zato ni mogoče zadovoljevati potreb po zasebnosti in prihaja do preobilice socialnih kontaktov. Poleg tega so vzgojni zavodi do potankosti strukturirani, kar predstavlja eno osnovnih in bistvenih vzgojnih sredstev. Zavodi so umetne tvorbe, umaknjene od življenjskosti, izolirane iz okolja in zato slabše integrirane v zunanje okolje, kar zmanjšuje možnosti za socialno učenje in prihaja do pomanjkanja pozitivnih identifikacijskih modelov. Zato je pogost pojav formiranje interne subkulture, ki lahko postane močan vir negativno usmerjene funkcionalne vzgoje. V zavodih je veliko premalo poudarjen vidik samostojnosti, saj se v večini primerov najde kaka zavodska služba, ki opravi stvari namesto mladostnika (od enostavnih, vsakdanjih opravil (...) pa do urejanja služb, stanovanj, ... pred odpustom).

Krajncan (2006) navaja pomanjkljivosti vzgojnega zavoda po Bonhofferju, ki so:

- zavod vedno ostaja umetno aranžiran življenjski prostor;
- skupnost v zavodu ni določena s prostovoljno udeležbo;
- po odpustu otroci in mladostniki nimajo nobenih pravic niti obveznosti v odnosu do odraslih ali do vrstnikov v zavodu (neobveznost medsebojnih odnosov);
- zavod ostaja prehodni stadij, odlomek neorganskega razvoja;
- zavod pomeni totalni poseg v življenje otrok in mladostnikov, otroci in mladostniki se nenadoma znajdejo v novem okolju, kamor jih je postavil nekakšen deus ex machina (Kralj, 2011: 39).

Skalarjevo mnenje za neuspeh socialnopedagoških obravnav v vzgojnih zavodih:

- v institucijah je shematiziran način življenja, kar ovira normalen osebni razvoj in proces zorenja otrok in mladostnikov;
- v institucijah poteka korekcija motenj počasneje kakor v normalnem, neinstitucionalnem okolju; te procese ovirajo mehanizmi imitacije, identifikacije, infekcije in nestimulativno, nemotivirajoče okolje oziroma ozračje, pa tudi

posameznikova samopodoba, ki se dopolnjuje in utrjuje ob skupni usodi z drugimi, katerih aspiracije so v povprečju znižane in največkrat ne segajo do ravno ohranjenih potencialov. Motivacija za kaj več je oddaljena, razen pri izjemnih posameznikih, večinoma pa mladostnih sprejme podobo v skladu z zgledi in ozračjem v instituciji;

- institucije ustvarjajo nove vrste motečega vedenja. Nekatere vrste vedenja, ki jih normalno življenjsko okolje večinoma tolerira, pa dobijo negativni predznak šele v instituciji;
- socialno so stigmatizirani, okolje jih sprejema z distanco, zato se še težje vključijo v normalno življenjsko okolje (povzeto po Kralj, 2011: 39).

Položaj brezdomstva praviloma pomeni razpad ali nezmožnost vzdrževanja ustaljenih socialnih mrež, ki nas v življenju stabilizirajo, lokalizirajo, nam dajejo dom. Včasih se brezdomstvo začne (ali se vsaj tam nahajajo njegove korenine) v zgodnjem otroštvu, če se človek rodi v družini, ki zanj ne more dobro skrbeti, zato začne otrok s socialnimi službami pot po rejništvih, mladinskih domovih in vzgojnih zavodih, kar vse lahko pomeni, da si v življenju ne more oblikovati stabilne socialne mreže in s tem doma. (Dekleva, Razpotnik 2007) Pomembno je to, da nimajo takšnih socialnih mrež ter drugih pogojev za to, da bi lahko kjer koli bivali trajno in varno, pa tudi če to ne bi bilo ob najbolj ugodnih materialnih bivalnih pogojih. (prav tam).

1.1.8 Poinstitucionalna obravnava mladostnega prestopnika

Poinstitucionalna obravnava je velika siva pega strokovne obravnave mladostnika. Odpust iz zavoda je kritično obdobje za mladostnika, ki nima primerne podporne mreže. Zavodi mladostnikov ne opremijo dovolj za samostojno življenje, na kar se vedno pogosteje opozarja. Primerna poinstitucionalna obravnava bi lahko pomembno prispevala k zmanjšanju stopnje povratništva.

»Ker v Sloveniji nimamo celostno urejene pomoči mladostnikom, ki so bili v vzgojnih ustanovah, imamo tudi precej visoko mladoletno povratništvo. Preličeva (2007) ocenjuje, da je ta 50- odstotna. Problematične so tudi t. i. »zavodske kariere« mladoletnikov, saj so ti mladostniki navajeni celo življenje živeti v instituciji« (Kralj, 2011: 93).

Iz navedenega je razvidno, da potrebe po poinstitucionalnem spremljanju v praksi obstajajo, saj je veliko mladostnikov po odhodu iz institucije prepuščenih samim sebi, pogosto nimajo

podpore pri preizkušanju novih vzorcev vedenja, ki so se jih naučili v vzgojnem zavodu, in zato hitro zapadejo v stare, neustrezne vzorce vedenja, ki jih lahko ponovno pripeljejo do oddaje v drugo, represivnejšo institucijo. Cilj poinstitucionalne obravnave je mladostnika pospremiti do popolne samostojnosti, mu nuditi oporo v vsakdanjem življenju, ki ga živi zunaj institucije, kar pomeni, ga opolnomočiti do te mere, da bo sposoben živeti izven institucij (Kralj 2011).

Stroka že dolgo opozarja na pomen spremljanja mladostnikov tudi po odpustu, a se tega dolga leta ni izvajalo. Lorenčič (2006) je izvedel raziskavo na temo odpustov otrok in mladoletnikov iz Mladinskega doma Malči Beličeve in ugotovil, da se 59,4 % otrok po zaključku bivanja v Mladinskem domu vrne domov, ostali pa zaradi nespremenjenih razmer doma ali zaradi svojih vedenjskih in čustvenih težav nadaljujejo z bivanjem v drugih oblikah institucionalne vzgoje (vzgojni zavod, stanovanjska skupina, dijaški dom, rejniki ali drugje). (...) Predlaga razvoj posebnega programa dela z odpustniki, ki naj bi vseboval priprave na odpust, poklicno usmerjanje in program pozavodske pomoči (prav tam). V Nemčiji in Avstriji se že od 80. let ustanavljajo društva, ki pomagajo mladim zaživeti po odpustu iz vzgojnih ustanov, saj se je pojavil problem, da veliko teh mladih pristaja na cestah kot brezdomci. Društva mladim nudijo namestitve in nasvete, nekatera društva pa mladim omogočajo tudi delo, kar jim še bolj olajša vključevanje v »svet odraslih«. V Nemčiji je 1. 1. 1995 stopilo v veljavo zakonsko določilo, ki tudi polnoletnim zagotavlja pomoč in svetovanje pri osamosvajanju, katerega namen je preprečevanje recidive polnoletnika v prejšnji način vedenja, ki bi povzročil stroške pač nekje drugje. Razlogi za poinstitucionalno obravnavo torej so:

- večje število mladih, pri katerih med bivanjem v stanovanjski skupini ni bilo mogoče skleniti minimalnega konsenza za skupno bivanje po zaključku bivanja v skupini (patologija družine, rejništvo, nima nikogar od družinskih članov ...);
- praviloma mladi po odpustu iz skupine preverijo na novo pridobljene vedenjske vzorce, ki se brez podpore zanj pomembnih oseb lahko končajo s ponavljanjem vedenjskih vzorcev, ki so bili vzrok za namestitev;
- slabi ali nemogoči pogoji za nadaljevanje ali končanje začetega izobraževanja, oddaljenosti stalnega bivališča ali druge objektivne ovire;
- po zaključku šolanja iskanje zaposlitve in možnost za namestitev;
- vključitev mladostnikov, ki so bili zaradi težav v primarnem okolju že obravnavani i še ne nameščeni (Khein1997 v Kralj 2011).

Eno izmed možnih oblik poinstitucionalne obravnave ponujajo mladinska stanovanja, namenjena mladostnikom, ki so bili nameščeni v stanovanjsko skupino in so dosegli cilje, postavljene ob sprejemu, nimajo pa možnosti vrnitve domov oziroma takoj po odpustu samostojno živeti, saj poleg finančne pomoči potrebujejo tudi redno spremljanje in oporo s strani vzgojitelja. Bivanje v mladinskem stanovanju še dodatno utrdi rezultate, ki so bili doseženi med vzgojnim procesom v stanovanjski skupini. V mladinskem stanovanju je prisotna individualna oblika dela, povečini po potrebi in dogovoru (Uržek, Krajncan 2010 v Kralj 2011). Področje mladinskih stanovanj ni zakonsko in finančno urejeno (prav tam).

V Zavodu Hrastovec ugotavljajo, da skokovito narašča število sprejemov in prošenj za sprejem predvsem mladih oz. zelo mladih ljudi, ki imajo ob osnovni bolezni dodatne težave z različnimi neprilagojenimi oblikami vedenja in težave z odvisnostjo od drog. Slednji predstavljajo skupino stanovalcev, ki še do nedavnega ni bila zastopana v tem zavodu. (...) Njihove prošnje za sprejem v zavod so predvsem posledica dejstva, da skupnost nima dovolj dobro razvitih programov za te ljudi. To jasno nakazuje potrebo po vzpostavitvi primernejših pogojev za bivanje in delo, ki bodo podlaga za uvajanje novih, bolj prilagojenih pristopov psihosocialne rehabilitacije, ob predpostavki usposabljanja za samostojno življenje in posledično možnosti vrnitve v primarno okolje (Klanjšček in sodelavci 2011).

1.1.9 Vloga in vpliv socialnega dela v karieri mladoletnega prestopnika

Socialni delavci imajo v karieri mladoletnika vpliv na več točkah. Socialni delavec se lahko vključi v obravnavo že na samem začetku zaznavanja težav z otrokom in mladostnikom. Kasneje CSD sodeluje pri obravnavi mladoletnega prestopnika in namestitvi v zavod. Socialni delavec bi moral (in mogel) spremljati otrokov razvoj tudi v času bivanja v zavodu, a se to le redko zgodi, kot se redko zgodi spremljanje mladostnika po odpustu iz zavoda. Predvsem na tej točki nastane nevarna vrzel v obravnavi, ki velikokrat privede v povratništvo, ki je eden od pokazateljev (ne)uspešnosti prevzgoje v zavodih. Nasploh lahko delo socialnih delavcev ocenimo kot nezadostno, nekonsistentno in neučinkovito. Razlogov je več, med drugim lahko neuspešnost interveniranja socialnega delavca pripišemo nezadostnim sredstvom, ki so namenjena delu z mladoletnimi prestopniki, hkrati pa tudi sami neopremljenosti socialnih delavcev za strokovno delovanje.

1.1.9.1 Delo z družino in delo s šolo

Vedenjsko »problematični« otroci in mladostniki in njihovi starši praviloma zase ne iščejo pomoči, največkrat jih na center za socialno delo (in druge svetovalne službe) napotijo s strani učitelji, šolske svetovalne službe, zdravniki in druge institucije. Starši otroka z odklonskim vedenjem se pogosto počutijo osramočene, saj je vedenje otroka javen dokaz, da jim ga ni uspelo vzgojiti v skladu z normami in vrednotami družbe. Pri starših se nemalokrat pojavljajo tudi odpor, strah in jeza, ker mislijo, da so s tem, ko so bili napoteni na center, kaznovani za vedenje svojega otroka ali po krivem obdolženi. Ponujeno pomoč lahko doživljajo kot grožnjo, stigmatizacijo ali ponižanje, od tod pa pogosto izvira njihova nepripravljenost za sodelovanje v procesu nudenja pomoči. Lahko so tudi že naveličani vseh mogočih obravnav, največkrat v okviru šole, ki niso prinesle učinkovitih rešitev (Svetin Jakopič 2005).

Starši so nemalokrat vir otrokovih motenj, saj so oni tiste pomembne osebe, od katerih je otrok odvisen (v formalnem, fizičnem, materialnem in psihičnem smislu), ki navade in vedenje otroka podpirajo in tolerirajo ali preprečujejo in omejujejo, hkrati pa so starši tudi pomembni sodelavci v procesu pomoči otroku. Odpravljanje vedenjskih motenj mladostnikov, pomeni predvsem delo s starši, ki morajo začeti delovati kot zunanji pospeševalci odpravljanja motnje, saj otrok nima notranjega pritiska, notranje želje po spremembi. Brez sodelovanja staršev so možnosti za doseganje sprememb v načinu funkcioniranja in vedenja mladostnika (ko gre za MVO) minimalne. Starši so torej pomembni sodelavci drugih strokovnjakov, vendar to sodelovanje ni enostavno, saj se v mnogih primerih pokaže, da je otrok z vedenjskimi motnjami "grešni kozel" v družini, na katerem se sprostijo občutki nezadovoljstva in jeze (ki sicer izvirajo od drugod). Že v fazi diagnostike je treba presoditi, v kakšni meri družina sama povzroča pri otroku tako vedenje, in tudi oceniti, ali je sploh sposobna otrokove težave reševati. Poleg družine mladostnika moramo v obravnavo zajeti tudi šolo, ki je prostor, kjer mladostnik takoj za družino preživi največ svojega časa in ima zato intenziven vpliv na motnjo vedenja. Sodelovanje centra s šolo je izredno pomembno, saj timska obravnava in skupno sledenje zastavljenim ciljem omogočata učinkovitejše delo in rezultate (prav tam). Preden šola obvesti center, izčrpa že vse možne oblike pomoči, zato so zaposleni na šoli večkrat že naveličani ukvarjanja s težavami otroka in podobno kot starši precej nemotivirani za aktivno reševanje problematike. Zato je nujno v obravnavo vključiti nove, zaščitne dejavnike, ki delujejo kot členi pozitivne verige in lahko prispevajo k izboljšanju samopodobe in samospoštovanja (prav tam).

Pri obravnavi vedenjskih motenj ni nujno, da delamo neposredno s "problematičnim" mladostnikom, ki ima navadno do tovrstnih oblik pomoči odpor. Individualno obliko pomoči lažje sprejmejo starejši mladostniki; mlajše mladostnike pa lažje vključujemo v različne podporne programe. Zelo težko zajamemo vse pomembne dejavnike, ki na motnjo vplivajo in jo 24 ur na dan stabilizirajo, zato smo pri obravnavi motenj vedenja in osebnosti tako neuspešni. Pri motnjah vedenja in osebnosti ob občasnem srečevanju z mladostnikom in starši na kakšne korenitejšše spremembe v vedenju ne smemo računati. Lahko pa takšna oblika pomoči prispeva k hitremu izboljšanju ali padcu problematičnosti, če motnja še ni utrjena in če ukrepamo dovolj zgodaj. Preprečevanje poslabšanja ne smemo jemati kot nepomemben cilj. V nekaterih primerih je to največ, kar lahko dosežemo. S tem ko mladostnika "porivamo" skozi šolski proces ali se trudimo obdržati ga v neki dejavnosti, lahko preprečimo pot v delinkventnost ter povečamo možnosti za uspešno vključevanje v življenje. Pomembno je, da si zastavimo cilje, ki so realni, ter smo pozorni na to, da s svojim ukrepanjem vedenjske problematike ne utrjujemo ali celo slabšamo (opravljamo naloge namesto staršev in mladostnika, prevzamemo njihov problem). Treba pa je tudi omeniti, da je center za socialno delo zaradi svoje formalne vloge (nuditi pomoč vedno in vsakomur) v posebnem položaju, ko težko postavlja striktne pogoje dela. Je pa vsekakor nujno in prav, da strokovni delavec stranki predstavi možne oblike pomoči in učinke teh (ob minimalnem sodelovanju ne smejo pričakovati korenitih sprememb) (prav tam). Usmerjenost v socialnopedagoški diagnostiki ni osredotočena le na motnje, ovire in primanjkljaje, ampak tudi na odkrivanje spretnosti, moči, sposobnosti, saj na podoben način kot negativne verige delujejo tudi pozitivne verige, le v obratni smeri - uspeh na enem področju vpliva na otrokovo samozavest in motivacijo za uveljavljanje na drugih področjih. Šele ko se v diagnostičnem postopku prepozna/opredeli varovalne dejavnike in dejavnike tveganja, je mogoče preprečevati ali omiliti dejavnike in procese, ki ogrožajo otrokov razvoj, ter na drugi strani krepiti in v njegovo življenje vnašati varovalne vplive in procese (prav tam).

Šele ko izčrpamo "milejše" ukrepe in oblike pomoči, lahko v primerih, ko je to potrebno (ko starši ne ravna v korist svojih otrok), uvedemo strožje ukrepe – prijavimo ravnanje staršev (npr. zanemarjanje otroka), namestimo otroka v rejniško družino, zavod ali stanovanjsko skupino (seveda pa tudi v teh primerih težimo k vzpostavitvi sodelovanja in soglasja staršev). Skrajna ukrepa sta odvzem otroka in roditeljskih pravic (Svetin Jakopič 2005). ZZZDR opredeljuje tudi vlogo centrov za socialno delo. V členih 119, 120 in 121 tudi CSD nalaga

odgovornost za vzgojo in varstvo otrokovih pravic in dolžnosti. CSD podeljuje tudi pravico odvzeti otroka staršem. CSD lahko tudi sam ali v sporazumu s starši odda otroka v zavod zaradi njegove osebnostne ali vedenjske motenosti, ki bistveno ogroža njegov zdrav osebnostni razvoj (Svetin Jakopič 2005).

Šelih piše, da si razmerje med socialnim delom in kazenskim pravom zasluži posebno omembo zaradi več razlogov. Prvič zato, ker se socialno delo pogosto z njim srečuje, in drugič zato, ker gre za področje, ki je z vidika ene temeljnih konfliktnosti socialnega dela (pomoč ali prisila) najbolj relevantno (Šelih, 2003 v Rozman, 2005: 17).

Pristojnost za odločanje o ukrepih za varstvo koristi otrok je po sedanji pravni ureditvi razdeljena med centre za socialno delo in sodišča. Sodišča odločajo o ukrepih za varstvo koristi otroka v pravnem in nepravdnem postopku, centri za socialno delo pa v upravnem postopku (Horvat 2005:1). Ko socialni delavec v CSD na osnovi pridobljenih podatkov in pogosto izkušenj v procesu obravnave ugotovi, da bi bilo potrebno otroka/mladostnika oddati v vzgojni zavod, sam nastopa v več vlogah hkrati; kot nosilec terapevtsko- svetovalnega odnosa do otroka in njegove družine, kot predlagatelj za uvedbo postopka, obenem pa postopek sam tudi vodi in izda odločbo. Z vidika poznavanja potreb mladostnika po zavodski obravnavi je to prednost, vendar pa uradna oseba s CSD pri odločanju ne more nastopati nepristransko, če je hkrati tudi predlagatelj uvedbe postopka (Horvat, 2005: 2).

1.1.9.2 Vloga socialnega dela v času trajanja zavodskega ukrepa

Vloga socialnega dela v obravnavi mladoletnega prestopnika ni zgolj v fazi pred nastanitvijo v zavod, ampak bi se morala nadaljevati tudi v času bivanja in po odpustu. Centru bi naj bili tisti, ki bi mladostnika celostno, vendar strokovni delavci ob namestitvi mladostnika v zavod ali stanovanjsko skupino prenehajo sodelovati oziroma postanejo v nadaljnji obravnavi premalo angažirani (Svetin Jakopič 2005). Otroka/mladostnika v zavod namestijo starši, včasih pa je prisoten tudi delavec CSD, ki navadno sodeluje tudi pri pripravi individualiziranega vzgojnega programa otroka/mladostnika, dolžan pa je spremljati tudi otrokovo/mladostnikovo bivanje v ustanovi, njegov napredek in razvoj ter sodelovati na timskih sestankih s strokovnimi delavci zavoda. Socialni delavec bi moral ohranjati redne stike tudi s starši, jim nuditi informacije, nasvete in oporo (Horvat 2005).

Po Flakerju naj bi tudi socialni delavci iz CSD skrbeli za to, da bi trajanje ukrepov potekalo po načrtih, zato morajo vzdrževati redne stike z uporabniki in skrbeti za njihove interese.

Velikokrat pa po namestitvi otroka/mladostnika v zavod ali stanovanjsko skupino socialni delavci, ki so ga tja namestili, tako rekoč pozabijo nanj. Udeležijo se le rednih letnih timskih sestankov z gojencem, vendar se s primerom do zaključka zavodske obravnave velikokrat ne ukvarjajo več. Zavod naj bi praviloma vsakih šest mesecev pošiljal poročila centrom za socialno delo o poteku tretmaja, vendar tudi to ni pravilo. Po zakonu morajo CSD pošiljati poročilo o izvajanju oz. poteku vzgojnih ukrepov sodiščem, če je bil otrok/mladostnik nameščen v zavod z odločbo sodišča. Ne zadosten obseg sodelovanja zavodov s centri za socialno delo se kaže predvsem v pomanjkljivi komunikaciji, posledica katere je skopost informacij o otroku/mladostniku in njegovi »zgodbi«, vendar menim, da očitki vzgojiteljev letijo predvsem na (ne)sodelovanje centrov za socialno delo med potekom tretmana. Videti je, kot da centri za socialno delo, ko otroka/ mladostnika namestijo v vzgojni zavod, zaključijo tudi s svetovalnim delom z otrokovo/mladostnikovo izvirno družino, predvsem z namenom urejanja razmer znotraj le-te, da bi se otrok po zaključku tretmaja vrnil v urejeno okolje. Saniranje razmer v družini je med drugim pomembno tudi zato, ker otroci/mladostniki konec tedna in počitnice preživljajo doma, vzgojitelji v zavodu pa po njihovem povratku v zavod ugotavljajo vnovično neprilagojenost za delo in življenje v vzgojni skupini (prav tam).

Socialni delavci so v glavnem zunanji sodelavci zavodov in lahko največ naredijo iz te pozicije, saj zasedajo le majhen delež zaposlenih v zavodih. Po podatkih, zbranih za leto 2010, je bilo v vzgojnih in vzgojno-izobraževalnih zavodih socialnih delavcev skupaj s psihologi in zdravstvenimi delavci le za 2, 49 %. Psihologov in socialnih delavcev v prevzgojnih domovih je bilo le 1,82 %. Največ zaposlenih (67,27 %) je bilo v kategoriji »drugi delavci«, kamor spadajo administrativni in računovodski delavci, tehnično-vzdrževalno osebje in drugi zaposleni, ki ne sodijo v skupino strokovnih delavcev (Kobal Tomc in sodelavci 2011). Rezultati analize kažejo, da se zavodi pri obravnavi otrok in mladostnikov, ki so nasilni do sebe in/ali drugih, soočajo s podobnimi težavami. Vsi kot veliko težavo navajajo težavo strokovnega kadra v zavodih in pomanjkanje prostorov za namestitve. Opažajo odsotnost konstruktivnega in vzajemnega sodelovanja med vsemi pristojnimi resorji, kar štejejo tudi med večje pomanjkljivosti trenutne ureditve področja (prav tam).

Ob prenehanju vzgojnega ukrepa (namestitve mladoletnega storilca KD v vzgojni zavod ali prevzgojni dom), ki ga je izreklo sodišče, mora center za socialno delo po Katalogu javnih pooblastil, nalog po zakonu in storitev, ki jih izvajajo centri za socialno delo (2008), obvestiti sodišče, da je ukrep potekel, hkrati pa lahko nudi tudi poinstitucionalno obravnavo -

svetovanje in vodenje mladoletnika po preteku ukrepa. Za slednjo možnost se lahko socialni delavec odloči (ali ne) sam (Kralj 2011).

Mladoletnikom, ki so bili v mladoletniškem zaporu, morajo socialni delavci v okviru svojih nalog pomagati po odpustu (10 x 90 minut). Natančneje to opravilo ni definirano (kaj so obvezne naloge socialnega delavca), možna opravila pa so dajanje ustreznih napotitev v zvezi z urejanjem statusa (Kralj 2011: 50).

1.2 Džankizacija in brezdomstvo

Otroci in mladoletniki, ki se niso uspešno prebili skozi sistem šolstva in kasneje zavodske obravnave, so v nevarnosti, da se njihova kariera mladoletnega prestopnika prevesi v kariero džankija in postanejo posebna podskupina brezdomcev - brezdomni uživalci prepovedanih drog.

1.2.1 Džankizacija

Džanki je ulični uživalec prepovedanih drog, ki najbolj občuti posledice uživanja prepovedanih drog - tako na fizični, psihični in socialni ravni. Kljub temu da ob omembi odvisnika od prepovedanih drog ljudje največkrat pomislijo na džankija (propadlega odvisnika, ki je vsem v pogubo), je džanki v resnici »le« skrajna oblika zasvojenosti, do katere privede kariera uživalca prepovedanih drog; ni le posledica uživanja droge, ampak tudi (če ne predvsem) družbenih reakcij na odvisnika (Flaker 2002).

Specifična razlika med kategorijama džankija in funkcionalnega zasvojenca je v socialni degradaciji in propadanju. Zasvojenec postane »džanki« ali »pijanec« takrat, ko mu droga ali pijača postaneta najpomembnejša stvar na svetu tedaj ne more več igrati drugih vlog, ne da bi ga zaznamovala dominantna vloga džankija ali pijanca. Vprašanje je, koliko gre pri prevladovanju vloge džankija (alkoholika) nad preostalimi vlogami za moč same vloge, koliko pa za pomanjkanje drugih vlog kot posledice socialnega opustošenja (prav tam).

1.2.1.1 Kriminalizacija, dramatizacija, marginalizacija, stigmatizacija, diskriminacija

Potisnjenost na obrobje in zanikanje subjektivnosti prinaša številne posledice. Te posledice pa so hkrati vzrok za nadaljnje potiskanje na obrobje in opravičevanje tega početja.

Kriminalizacija, dramatizacija, marginalizacija, stigmatizacija, diskriminacija in dezintegracija so družbene reakcije na zasvojenca, ki privedejo do številnih socialnih posledic

uživanja, ki vodijo v džankizacijo in jo poglobljajo. Ti procesi so vplivali na življenje džankija, še preden je ta to postal. Dodatno škodo povzroča tudi politika drog, ki temelji na kazenski zakonodaji (Flaker 1993). Kriminalizacija torej ne prispeva k reševanju problema džankizacije, ampak dodatno ogroža zdravje, krepi stereotipno podobo uživalca drog in diskriminacijo pri obravnavi v zdravstvu, socialnem varstvu in s tem vodi v socialno izobčenje, fizično in psihično propadanje uživalcev, kar se pogosto zamenjuje z učinki uživanja drog (Stefanoski 1999).

Poleg že naštetih družbenih reakcij je stigma tista, ki bistveno vpliva na odnose, jih preoblikuje in v končni fazi zaradi nje človek pretrga stike z drugimi, saj stigmatizacija vloge džankija zreducira na deviantno vlogo in se stiki ohranijo le tam, kjer je uporabnik še vedno lahko človek, ki ga ljudje ne vidijo le skozi stigmo, ampak ga sprejmejo takega, kot je. Stigmatiziranost in z njo povezan primanjkljaj pogodbene in družbene moči je skupni imenovallec večine uporabnikov socialnih služb. Protistrup tem procesom je prevzemanje čim večjega repertoarja različnih vlog, ki lahko spremenijo (samo) zaznavanje uporabnika, zvečajo dostop do sredstev in možnosti in prispevajo k obvladovanju novih spretnosti in izkušenj (Flaker in sodelavci 2008).

Stigma je diskreditacija človeka in redukcija njegove identitete, ker ta ne izpolnjuje zahtev in pričakovanj družbe. »Kot pravi Goffman, gre za neskladje med virtualno in dejansko identiteto, za nasprotje med tistim, za kar na podlagi običnih stereotipov sklepamo, da bi človek moral biti, in med tistim, kar se pokaže, da dejansko je. Če so atributi dejanske identitete globoko diskreditirajoči, posameznika zvedemo na to njegovo posebnost, ta redukcija pa postane poglavitno razlagalno orodje za njegova dejanja in razumevanje njegove identitete. Tako se zgodi obrat in dejanska, diskreditirajoča znamenja postanejo virtualna identiteta, ki določa dejansko. Stigmatizirani te procese doživlja po eni strani kot krivico, saj se mu njegova posebnost ne zdi tako vseobsegajoča, po drugi strani pa tudi sam prevzame tak pogled nase« (Flaker 2002: 98).

Del moralne obsodbe uživanja je tudi predpostavka, da so uživalci za svojo usodo sami krivi in bi lahko s svojim početjem prenehali, če bi to želeli. Uživalci niso žrtve (kot npr. invalidi, bolniki ...) in se morajo zato, če se hočejo rehabilitirati, pokesati, spokoriti (Flaker 2002).

Ko govorimo o kriminalizaciji, dramatizaciji, marginalizaciji, stigmatizaciji, diskriminaciji in dezintegraciji, govorimo o kulturni krivici, ki se dogaja na ideološkem polju. Džankiji so ljudje, ki smo jim zanikali status subjekta, zato obstajajo na samem družbenem robu. To se

dogaja v več drobnih korakih, ki privedejo do samoumevnosti, da uporabniki drog niso enakovredni politični subjekti (Jeretič 2001). Politična korektnost je eden pomembnejših mehanizmov boja proti kulturnim krivicam, saj igra zelo pomembno vlogo pri oblikovanju diskurzov o posameznih področjih družbene realnosti in s tem pri oblikovanju ideoloških polj, ki določajo bivanje v družbah. Politična korektnost je dejanje, ki temelji na spoznanju o potrebi po etiki spoštovanja sleherne avtonomno oblikovanje identitete in na odločitvi, da se s korektnimi govornimi dejanji izognemo povzročanju kulturnih razlik. A ni dovolj, da uporabnice/uporabnike drog nevtrarno označujemo, temveč moramo v politiki do drog sprejeti njihov status političnega subjekta in temeljito premisliti odnos do njih. Razlika med površinskim sprejemanjem politične korektnosti kot registra korektnih izrazov in korektnostjo, ki izhaja iz etike emancipacije in temelji na razmisleku o morebitnih virih kulturnih krivic, je zato temeljna. Le slednja namreč odpira prostor za boj proti kulturnim krivicam, saj posega v globine pomenskega ozadja posameznih diskurzov in se ne ustavlja le pri kozmetičnih preoblikovanjih le-teh (Jeretič 2001).

Dramatizacija pelje k večanju škodljivih posledic. [...] K dramatizaciji težijo zlasti mediji in beletristika, kriminalizacija uživanja pa je dramatizacija tega početja že sama po sebi (Flaker 1999: 212).

1.2.1.2 Vloga džankija

Ljudje smo bolj kot ne prisiljeni prevzemati številne vloge. Nekatere so bolj zahtevne od drugih in nekatere so družbeno bolj sprejemljive in cenjene kot druge. Vloge, ki jih osvojimo in prevzemamo, tudi določajo stopnjo pravic in bonitet, ki jih bomo v družbi deležni. Bolj kot bodo naše vloge zaželeno in več ko bomo uspešno osvojili vlog, več pravic bomo imeli in več potreb bo zadovoljenih. Vloge niso odvisne vedno le od naše volje, želje ali sposobnosti, temveč se v določen položaj tudi rodimo ali nas tja privedejo okoliščine, na katere nismo imeli vpliva. Družba velikokrat že vnaprej determinira naš položaj glede na vloge, ki jih (lahko) prevzemamo. Družbeno zatiranje ima na zatirane negativne posledice, ki se širijo na celotno družbo. A se družba tega ne zaveda in še vedno črpa razloge za zatiranje iz prepričanja, da so zatirani potrebni kot opozorilo. Zatorej so potrebni tudi džankiji, katerih vloge so v glavnem reducirane na eno poglavitno, ob kateri morebitne druge v očeh ljudi zbledijo. Vloga, ki jo džanki igra, je spoj različnih vplivov in hkrati pomanjkanje drugih vplivov. Džanki sprejme negativne družbene reakcije, ki mu pripisujejo določene lastnosti, ki

jih prevzame. Po drugi strani pa njegovo vlogo sooblikuje tudi džankijevska subkultura, ki džankija sprejema in ga v njegovem vedenju pozitivno spodbuja in uči nekaterih vedenj.

»Poniževanje in občutek ponižanosti, sramu in ničvrednosti je gotovo del ustvarjanja manjvredne družbene vloge junkyja. In prav tu ima institucionalni sektor v primerjavi z neformalnimi levji delež pri konstruiranju vloge junkyja. Če smo prej omenjali, da junky dobi od svojih vrstnikov v subkulturi vzpodbude in ojačitve ter da je za svojo dejavnost nagrajen in cenjen, mu dajo institucionalne ceremonije poniževanja nedvomno vedeti, da je njegova vloga družbeno nezaželena.« (Flaker 1993: 55). Ustanove sodelujejo pri ustvarjanju vloge džankija s tem, ko ustvarjajo javno mnenje, s samimi institucionalnimi odločitvami, ki uravnavajo usodo uživalcev, in v neposredni komunikaciji z uživalci, kjer kot podzvrst pomembnih drugih vplivajo na uživalčevo podobo samega sebe (Flaker 1999).

Kljub drugačnemu splošnemu družbenemu prepričanju uživalci prevzemajo tudi povsem običajne vloge (na primer študenta, delavca, očeta), ki so zelo pomembne, saj nastopajo kot protistrup vlogi džankija in jo redčijo. Tako jim omogočajo začasen ali pa stalen izstop iz vloge uživalca. Vsakdanost zasvojenega uživalca določajo zasvojenost, dominantnost vloge džankija in pomanjkanje drugih družbenih vlog.« (Flaker 1999b: 364).

1.2.1 Brezdomstvo

Brezdomstvo je kompleksen družbeni pojav, ki pa se največkrat dojema kot osebni in ne družbeni problem, zato lahko tudi velikokrat slišimo, da kdo brezdomcu zabrusi »delat' pejt«. Ljudje brezdomce jemljejo kot lenuhe, ki nočejo delati in raje zažirajo pridne, delovne ljudi. Le redkokdo pomisli, da je brezdomec lahko tudi rezultat nedelovanja družbe, oziroma njene nesposobnosti omogočiti vsem svojim članom človeka dostojno življenje. Človek je »socialna žival«, zato je skoraj paradokсно trditi, da je kar koli zgolj osebni problem. Če nekaj obstaja v družbi v večjih razsežnostih in se ob različnih družbenih prelomnicah pojavnost poveča, ni in ne more biti le osebni problem oziroma stvar posameznika. Družba pa kljub vsemu kolektivno zavrača brezdomce, ne more pa kolektivno sprejemati problema brezdomstva. Sprejemanje bi pomenilo enako kot priznanje sokrivde, kar bi pomenilo, da mora biti družba soudeležena pri reševanju problematike brezdomstva, tako lahko pa še naprej ignorantsko obrača glavo proč.

Kot je potrdila raziskava o ranljivih, težko zaposljivih skupinah pa takšnega mnenja nimajo le laiki, ampak tudi strokovnjaki, ki delajo z brezdomci. Strokovnjaki so kot najpogostejše razloge za brezdomstvo ocenili zlorabo alkohola in psihične težave, pogosto omenjen razlog

pa je tudi nasilje v družini (Trbanc, Bokšić, Kobal, Rihter 2003). Na povezanost brezdomstva z zlorabami v otroštvu, nefunkcionalnimi družinami, zlorabo substanc, rizičnim spolnim vedenjem, problematiko duševnih bolezni in individualnostjo so pokazale tudi raziskave v tujini (Razpotnik, Dekleva 2005: 270). V svojem bistvu je brezdomstvo družbeni problem, ki se v takih ali drugačnih posledicah dotika vsakega od nas. Povezan je z revščino in neenakimi življenjskimi priložnostmi, prisotni pa so tudi drugi dejavniki, ki so pogosto tipizirani kot »strukturni«, »osebni« in »situacijski« (Foord, Palmer in Simpson 1998: 30). Avtorji Foord, Palmer in Simpson (1998) razmerje med obema vrstama dejavnikov razumejo tako: Osebnostni in situacijski dejavniki nekako čakajo v ozadju, dokler neki drug dogodek, na primer nezaposlenost, izselitev ali neuspeh pri načrtovanju prihodnosti, konec odnosa, alkoholizem ali pojav duševne bolezni, ne povzroči pri posamezniku (ali družini) brezdomstva. (Dekleva, Razpotnik 2007)

Brezdomstvo kot pojav ne pomeni le pomanjkanja ustreznega bivališča, ampak nanj deluje mnogo med seboj povezanih dejavnikov (Dekleva, Razpotnik 2007: 15). Brezdomstvo reflektira pomanjkanje izbire in nadzora nad življenjem v ekstremni obliki. Gre za odtujitev in oddaljenost od glavnega družbenega toka. Gre za fundamentalno zanikanje državljskih, političnih in socialnih pravic. Brezdomstvo je ekstremna oblika socialne izključenosti, ki - če izkušnja traja dlje kot neko krajše obdobje - deluje na posameznikovo življenje tako, da razkraja njegove ambicije, upanje in tudi življenje samo (prav tam: 30).

Definicija ETHOS (European typology of homelessness and housing exclusion, op. p.) oblikuje tipologijo brezdomstva in stanovanjske izključenosti po fizični, družbeni in zakonski razsežnosti. Fizična je odsotnost fizičnega prostora za bivanje, »imeti streho nad glavo«. Zakonska je posedovanje zakonite pravice za bivanje na določenem prostoru, v stanovanju. Družbena pa je posedovanje zasebnega prostora, v katerem se lahko odvijajo družbeni odnosi (Filipović 2007).

1.2.2 Džankizacija in brezdomstvo

Brezdomci niso enotna skupina. Čeprav jih praviloma družijo položaj velike in večkratne socialne izključenosti, ki je velikokrat tudi dolgotrajna, pa med njimi najdemo tudi veliko razlik. S stališča strokovnega dela z brezdomci je pomembno poznavanje različnih ogrožajočih dejavnikov, ki med drugim vplivajo tudi na to, kako so brezdomci dostopni ponudbam organizacij na področju brezdomstva in katere njihove storitve jih sploh lahko dosežejo. (...) Rezultati kažejo, da so posebej ogrožene in dodatno ranljive skupine mlajših

brezdomcev, ki uporabljajo prepovedane droge in ki so doživeli izkušnjo brezdomstva bolj zgodaj, ter podskupina brezdomcev s težavami v duševnem zdravju (Dekleva 2008: 1).

V raziskavi, ki sta jo med ljubljanskimi brezdomci izvedla Dekleva in Razpotnik (2007), so ugotovili, da je tistih brezdomcev, ki uporabljajo prepovedane droge vsakodnevno, alkohol pa ne pogosteje kot »redko ali občasno« (pogojno rečeno zasvojeni s prepovedanimi drogami) 17 % vseh; brezdomcev, ki tako alkohol kot prepovedane droge uporabljajo redno/vsakodnevno (pogojno rečeno zasvojeni s prepovedanimi drogami in alkoholom) pa 5 % vseh. V Sloveniji se »povečuje število mladih brezdomcev, uporabnikov nedovoljenih drog, žensk z otroki in samskih oseb srednjih let.« (Černič, Mali, 2000 v Filipović 2007: 187).

Kriterij oz. spremenljivka, ki najbolj loči brezdomce glede njihovih dejavnikov ogroženosti, je vzorec uporabe drog. Več dejavnikov ogroženosti najpogosteje najdemo pri brezdomnih rednih uporabnikih prepovedanih drog, nekoliko manj odstopajoče poročajo o dejavniki ogroženosti občasni uporabniki prepovedanih drog. Med značilno odstopajočimi težavami življenja na cesti uporabnikov prepovedanih drog se pojavljajo težave s policijo, med travmatičnimi življenjskimi dogodki pa prepiri s starši, izključitev iz šole in nasilje s strani bližnjih. Izrazito in konsistentno več prisotnosti ogrožajočih dejavnikov kažejo mlajši brezdomci ter tisti, ki so bili mlajši ob prvi izkušnji brezdomstva. V precejšnji meri gre za isto podskupino brezdomcev, pri kateri se v določeni meri prekrivajo tri značilnosti: nižja starost, zgodnejše brezdomstvo in uporaba prepovedanih drog. Zanje je značilno pojavljanje več travmatičnih dogodkov v življenju, več zaznanih težav v življenju na cesti, več institucionalnih obravnav (vzgojni zavod, zapor, psihiatrija ...) in manj dosežene delovne dobe (Dekleva 2008).

Situacija brezdomnega zasvojenca z drogami je drastično različna od zasvojenosti z alkoholom. Status substance se prenese na uporabnika in mu tako onemogoča uživanje storitev, ki so sicer namenjene brezdomnim. Gre za skupino, ki je najbolj izpostavljena zdravstvenim in socialnim tveganjem, ki jih prinaša življenje na ulici, in tako nastaja ogromna družbena in osebna škoda. »Posebej z vprašanji ovir v dostopnosti in dosegljivosti programov pomoči na področju uporabe prepovedanih drog se ukvarja istoimenska knjiga (Nolimal 2008). Delo med drugim ugotavlja, da so storitve programov pomoči mnogo uporabnikom nedovoljenih drog težje dostopne zaradi različnih razlogov, med katerimi jih je mnogo vezanih na neustrezno komunikacijo med uporabnikom in strokovnjakom. Avtorji dela med drugim pozivajo k odpravljanju paternalizma v teh odnosih, k razvijanju terenskega dela in drugim

načinom izenačevanja možnosti, ki so pri socialno izključenih skupinah uporabnikov zožane« (Dekleva 2008: 5).

Brezdomstvo in džankizacija sta procesa, ki se medsebojno krepi. »Brezdomstvo torej ni le posledica džankizacije, temveč je tudi pomemben dejavnik njenega ohranjanja in poglobljanja. [...] Če človek ni umit in nima čiste obleke, je več možnosti, da ga bodo prepoznali kot džankija, in če poleg tega še nima kje biti, je še bolj na očeh; če se nima kje zadeti, bo to verjetno storil nekje na skrivaj, a vseeno na javni površini, s tem bo postal lažji plen policije in torej tudi stranka socialnih in zdravstvenih služb.« (Flaker 2002: 131).

1.2.3.1 O potrebah

Ljudje imamo potrebe, katerih zadovoljitev je stvar individualne narave in sposobnosti ter družbenega interesa in družbenih resursov. Družba lahko omogoča ali onemogoča zadovoljevanje potreb. Nezadovoljene potrebe pomenijo tveganje in lahko vodijo tudi do ogrožanja življenja. Družba se obvezuje, da bo poskrbela za zadovoljitev potreb, ki zagotavljajo preživetje njenih članov, a nemalokrat na to obvezo pozablja oziroma je ne izpolnjuje. Prav tako je potrebno prevetriti pojem osnovnih potreb, saj velikokrat pomenijo visenje na samem robu preživetja, životarjenje, ki ne omogočajo napredka v življenju tistega, ki ga je družba naredila odvisnega od svoje pomoči. Napredovanje in spodbujanje k čim bolj samostojnemu zadovoljevanju potreb bi morala biti osnovna agenda družbe, saj le samostojni ljudje, ki težijo k (osebnemu) napredku, lahko prispevajo k dobrobiti celotne družbe. Takšen sklenjen krog je protiutež onesposabljanju velikega števila skupin ljudi, ki jih družba rine na rob in onemogoča njihov razvoj.

Socialne službe naj bi se organizirale okoli potreb uporabnikov in ne obratno, da morajo posamezniki svoje potrebe prilagajati obstoječim storitvam, ki jih izvajajo socialne službe. Ugotavljanje potreb je zato ključni korak k reorganizaciji socialnih služb v skladu sprememb v kulturi socialnega varstva (Leskošek, Hrženjak 2002: 32). Morda še korak dlje od ugotavljanja potreb uporabnikov je ugotavljanje, kaj pravzaprav uporabniki potrebujejo, da bodo lahko čim bolj samostojno, suvereno sami zadovoljevali svoje potrebe. Daljnosežno bi se morale socialne službe organizirati predvsem kot podporniki uporabnikov na njihovi poti in ne kot ponudniki resursov.

Največje možnosti pomoči so v strokovnih storitvah ne pa v predmetih ali denarnih sredstvih, ki jih socialni delavci dajejo ljudem. Kako in kdaj dobi kdo pomoč, je pomembnejše kot to, kaj dobi. Poleg tega je zelo pomembno, kako procesi socialne pomoči vplivajo na lastno aktivnost ljudi, ki na pomoč odgovarjajo z dejanji, s komunikativno dejavnostjo, s spremembami pogledov na svet okrog sebe in s spremembo odnosa do sebe. Vsaka pomoč, ki jo en človek nudi drugemu, ena družina ali vas drugi, eno mesto drugemu ali ena država drugi, lahko pomeni prvi korak na poti v odvisnost in s tem tudi prvi korak k paternalističnemu odnosu do dominacije močnejšega, zrelejšega, pametnejšega, bolj kulturnega in razvitega nad drugim. Vsaka pomoč pa lahko pomeni tudi prvi korak do spoznanja o tem, da ljudje potrebujejo drug drugega; da so ravno odnosi pomoči najvišji človekov dosežek in da mora biti tudi pomoč v današnjem svetu, kjer poudarjamo pomen znanosti in tehnike, na ustrezni kulturni in znanstveno tehnični višini. V takih primerih pomoč ne vodi v odvisnost od enega in dominacijo drugega, ampak vodi do drugačne družbe (Stritih 1993).

Obstoj potreb je zlasti posledica načina organiziranosti družbe in delovanja skupnosti. Več kot je v njih ovir, ki preprečujejo prebivalcem organizirati svoje življenje in izboljševati kakovost svojega življenja, večji bo obseg intervencij, ki jih bo morala skupnost izvesti za odpravljanje posledic (Flaker in sodelavci 2008). Ključni podatki za načrtovanje ukrepov, storitev in programov zato niso potrebe prebivalstva, temveč so to najprej ovire, ki preprečujejo posameznikom organizirati kakovostno življenje v skupnosti, in oblike pomoči in podpore, ki jih potrebuje za sledenje svojim ciljem, za izboljšanje kakovosti življenja. Naslednji ključni vir podatkov je posameznik in njegova predstava o tem, kako naj poteka oblikovanje podpore v obliki socialnovarstvenih storitev. Zato morajo strokovne delavce pri njihovem delu usmerjati cilji, ki si jih v življenju postavijo ljudje sami. (prav tam)

Univerzalne oziroma magistralne potrebe lahko analiziramo na vsaj štirih registrih. Prvi je register naravnega eksistenčnega okvira. Na najbolj primarni ravni gre za eksistenčne meje bivanja, pri stanovanju je to zavetje pred nelagodnimi klimatskimi razmerami, pri delu za potrebo po (telesni) dejavnosti, prehrani, pri družabnosti in stikih za potrebo po dotiku, spolnosti. [...] Drugi register je register družbenonormativnih in funkcionalnih potreb, povezanih z organizacijo izkušnje in identitete. Na tem registru beležimo tiste potrebe, ki po eni strani oblikujejo naše življenje glede na družbene zahteve, po drugi pa omogočijo delovanje posameznika v družbi, hkrati pa mu omogočijo, da ustvari svojo istovetnost in organizira svoja doživetja, dejavnosti in razumevanje situacije. [...] Tretji register je register specifičnih potreb uporabnikov dolgotrajne oskrbe. Te potrebe izhajajo iz posebne ranljivosti

njihovih univerzalnih potreb. [...] Pomagajo ohraniti ali povrniti možnost zadovoljevanja potreb na prvih dveh registrih. Lahko bi rekli, da je to register antidiskriminacije, saj izenačujejo hendikep, ki izhaja iz prikrajšanosti posameznika. Hkrati ta register kaže na ranljivost in negotovost družbenih samoumevnosti. Četrty register je register inovativnih potreb, potreb po novih odgovorih. Te potrebe presegajo ohranjanje in obnavljanje tipičnega zadovoljevanja potreb in ustvarjajo nove izzive ustaljenim izrazom osnovnih potreb (povzeto po Flaker in sodelavci 2008).

Potrebe so tako prevzele vlogo kriterija za merjenje družbenega razvoja in zadovoljstva posameznikov. V socialnem varstvu in socialni politiki zasledimo potrebe kot pomembno enoto načrtovanja in merjenja, ocenjevanje potreb pa je eno temeljnih dejanj v socialnem varstvu, na katerem se utemeljuje izvajanje storitev (prav tam).

Stereotipna podoba džankija je, da ne dela. Na splošno tudi velja, da uživalec težko dobi in obdrži službo in to nedvomno drži za tiste, ki so zasvojeni in so izrazito zasidrani v vlogi uživalca ali celo džankija (Flaker 2002: 99). Delati je ena izmed osnovnih človekovih potreb. Biti dejaven, ustvarjati, je določnica človeka, hkrati pa okoliščine dela, podobno kot stanovanje, zapolnjujejo veliko različnih človeških potreb glede organizacije identitete, družbenega statusa, preživetja, vzdrževanje družbenih standardov, organizacije identitetnih politik in še drugih. [...] Delo je tudi priznana univerzalna pravica, hkrati pa sodobna družba sistematično izključuje cele kategorije prebivalstva iz tega, kar poimenuje mezdno delo (Flaker in sodelavci 2008: 142).

Potreba po stikih in druženju je ena temeljnih človekovih potreb. Človek je družbeno bitje, stiki z drugimi so fiziološka nuja, še toliko bolj pa nuja civilizacije. Stiki nas glede na vrsto in intenzivnost nekako zaznamujejo, govorijo o tem, kaj smo, govorijo o naši identiteti in lastni vrednosti in omogočijo, da ustvarjamo svet okoli sebe. [...] Po vsebini lahko ločimo med normativno, informativnimi in menjalnimi vrstami stikov. [...] Z normativnimi stiki se vzpostavljajo vrednote, norme in pravila. Normativna plat stikov oblikuje naše družbene vloge. Stiki so lahko tudi informativni, saj preko njih dobivamo različne informacije, npr. ekonomske narave (kje se da kaj poceni dobiti) ali družabne narave (kje se kdo nahaja) ipd. [...] Bolj ko je naša mreža revna z informacijami, manj jih imamo sami in manj smo sposobni narediti in poskrbeti zase. Posebna vrsta stikov, ki jim ljudje pripisujemo velik pomen, so usodni stiki (ljubezen, prijateljstvo, strast), ki so eno od glavnih gibal v posameznikovem življenju. Zato so ti stiki še kako pomembni pri procesih, ko si ljudje hočejo izboljšati

življenje, spremeniti stil, prevzeti druge vloge. Ena od podzvrsti usodnih stikov so tudi stiki z vrstniki, ljudmi, ki jih je usoda pripeljala v podobno situacijo. Odtod potreba po vzajemni solidarnosti in samopomoči, ki ima poleg praktične tudi normativno vrednost (Flaker in sodelavci 2008).

1.2.3 Socialno delo in zasvojenosti

Zasvojenosti so predmet obravnave različnih strok, ki se tega problema lotevajo iz različnih zornih kotov in z različnimi pristopi. Socialno delo je le ena izmed strok, ki pa lahko k razumevanju in reševanju problematike zasvojenosti dprispeva s svojim pogledom in drugačnim pristopom. V preteklosti se je socialno delo naslanjalo na druge stroke in delovalo bolj kot njihov podaljšek (predvsem policije in medicine), ni razvijalo svojega lastnega pristopa k reševanju problematike zasvojenosti in predvsem njenih socialnih posledic. Sodelovanje z drugimi strokami je seveda pomembno, celo nujno za učinkovito, kakovostno, celostno reševanje problematike zasvojenosti, vendar mora socialno delo tudi pri delu z zasvojenci slediti svojemu poslanstvu, načelom, etiki, vrednotam, nalogam, predmetu, metodam dela.

Naloga socialnega dela ni preganjati ali zdraviti uživalce prepovedanih drog, saj za to niti nimamo znanja in ostalih potrebnih veščin, niti ni to cilj. »Naloga socialnega dela je oceniti verjetnost, da se bo nekaj zgodilo, tehtati med tveganjem in profitom za uporabnika in zmanjšati tveganje na razumno mejo, ne da bi onemogočili osebi, da tvega (in tudi profitira). Tveganje je eno od načel, ki ustvarjajo modernega človeka.« (Flaker 2003: 33).

Po subjektivni oceni ni strokovnjak ali znanstvenik tisti, ki definira socialni problem, ampak je to prizadeti človek (Stefanoski 1997). Po metodi objektivne definicije socialnega problema proučujemo variabli škodljivosti in ogroženosti, medtem ko konstruktivnost v definiciji socialnega problema raziskuje občutja, izjave in dejanja ljudi v situaciji, v kateri se nahajajo. Ravno pri obravnavi drogiranja se je potrebno zavedati razlik v objektivnem in subjektivnem pogledu na drogiranje (prav tam). Ker uživanje drog škodi družbi, je po metodi preučevanja objektivnih variabel družbenega življenja uživanje drog socialni problem. [...] Uživanje drog postane predmet socialnodelavske obravnave v trenutku, ko se nezadovoljevanje osnovnih potreb po avtonomiji in povezanosti pri članu ali članih odnosnega sistema uživalca drog izrazi v obliki težave ali stiske na katerem koli življenjskem področju - materialnem,

somatskem, psihičnem, socialnem ali družbenem - in je njena možna posledica socialno izobčenje (Stefanoski 1996: 292).

Ravno ukvarjanje z vprašanji drog uvaja v socialno in zdravstveno politiko nove prijeme. Na ravni strategije uvaja strategijo zmanjševanja škode in razkraja stare, redukcionistične obravnavne obrazce. Izkazalo se je namreč, da so stari modeli, tako juridični kot medicinski, nezadostni, da ni enega načina, kako ljudem, ki so zasvojeni, pomagati, kako ravnati z ljudmi, ki uživajo droge, da je poti veliko ter da se pravzaprav na križišču pravnih, socialnih, farmakoloških, etičnih, kulturnih, institucionalnih, pedagoških itn. silnic ne da ravnati po predpisanih receptih, reševati življenjske probleme parcialno, temveč je treba vedno ravnati ustvarjalno, glede na družbeni kontekst posameznika, in tudi to, da je vedno vprašanje obravnavanja stisk, povezanih z uživanjem drog, tudi vprašanje krepite moči posameznika, skupnosti, družbenega sloja ali razreda (Flaker 1999a).

Vsaka strokovna socialnodelavska pomoč je samostojen projekt. Z drugimi podobnimi projekti ima lahko samo široka skupna izhodišča, nikakor pa ne sme izhajati iz statične tipologizacije socialnih stisk in njim primernih tipskih socialnodelavskih ravnanj. Socialnodelavski diskurz temelji na priznanju enkratnosti vsakega posameznika (Stefanoski 1997).

1.2.4.1 Socialno delo, ki akceptira uživanje drog

V času, ko je glavni koncept dela z uživalci še vedno predvsem preganjanje uživalcev drog, in potiskanje na obrobje družbe ter izkoreninjenje drog, ko na področju zasvojenosti vlada skoraj vojno razpoloženje »mi proti drogi«, je koncept socialnega dela, ki akceptira uživanje drog prava osvežitev in inovacija v razmišljanju in pristopu, ki izhaja iz spoznanja, da so droge vedno bile in verjetno vedno bodo del vsake družbe in da so poskusi izkoreninjenja sizifovo delo, kar se je izkristaliziralo skozi vse do sedaj neuspele poskuse.

Koncept socialnega dela, ki v svoj strokovni diskurz sprejema pragmatičen in vrednostno neopredeljen pristop do pojava uživanja drog (to ne pomeni, da zagovarja uživanje drog), lahko predstavimo kot »socialno delo«, ki akceptira uživanje drog (Stefanoski 1996). Abstinenca ni nujni cilj. S tem izgublja uživanje drog svojo dramatičnost in vzpostavi se možnost za prepoznavanje in soočanje s stisko, ki se (če se) skriva za uživanjem droge (Stefanoski 1996).

Ta pristop za razliko od tradicionalnega pristopa nikogar ne sili k zdravljenju ali posvetovanju, saj vsi uživalci nedovoljenih drog zaradi svojega stila življenja ne trpijo in ne potrebujejo pomoči pri urejanju zasvojenosti, temveč pri urejanju življenja, zato je cilj socialnega dela, ki akceptira uživanje drog, »zagotoviti uživalcu drog zadovoljevanje eksistenčnih potreb (spanje, zdrava prehrana, možnost skrbi za osebno higieno ...) in hkrati neprikrito zavračati uživanje drog (Herwig-Lempp, Stover). S tem se uživanju drog odvzame dramatična razsežnost, ki se umešča v register nasprotovanja družbenemu redu« (Stefanoski 1996: 298). Socialno delo se mora izogibati neposrednemu pozivanju k abstinenici, temveč mora pa težiti k temu, da se zagotovijo prostori za komunikacijo, za izrekanje stiske in možnosti reševanja le-te. Usmerjeno je predvsem k iskanju potencialov za razrešitev odnosne stiske, končni smoter pa je opredeljen kot socialna vključenost.

Nekako najbolj logična »podloga« pravice do uživanja drog po lastni izbiri (odločitvi) je pravica do »samoupravljanja« s seboj, na primer z lastnim telesom, opravili in s časom. Ta pravica kajpak ni - oziroma ne more biti - absolutna, vsaj ko gre za človeka, ki je družbeno bitje. Zdi se, da je njena najvažnejša omejitev povezana z dolžnostjo (bržkone ključno za osebo, ki živi v družbi) sodelovati v procesu produkcije (nujno potrebnih dobrin in storitev za življenje družbe in vseh njenih članov) oziroma heteronormnega dela. [...] Najbolj »radikalen« ugovor zoper represivno politiko do prepovedanih drog je po svoji naravi normativen, utemeljen na vrednostnem stališču, da ima posameznik (odgovorna odrasla oseba) pravico do uživanja katerekoli droge po lastni izbiri (Kanduč 1999). Tradicionalna oblastna morala (ki je pravzaprav svojevrstna etika čakanja oziroma samoodpovedovanja) si je prizadevala z raznovrstnimi prijemi skržiti polje posameznikovega »samoupravljanja«. Zlasti »telo« je bilo deležno precejšnje pozornosti (ne)formalnih nadzorovanih mehanizmov (prav tam).

1.2.4.2 Zmanjševanje škode

Princip zmanjševanja škode se je začel v devetdesetih letih prejšnjega stoletja, predvsem kot odgovor na vse večje število intravenoznih uživalcev prepovedanih drog, ki so zboleli za HIV in hepatitisom. Izhodišče principa zmanjševanja škode je torej medicinska sanacija posledic uživanja drog. Polje zmanjševanja škode se je širilo in je doseglo tudi socialne posledice uživanja.

Prva od temeljnih postavk pristopa zmanjševanja škode, ki jo gre omeniti, je v tem, da prekinja z racionalistično paradigmo, ki vzdržuje mit o možnosti »končne rešitve« problema

drog. [...] Posledično je druga značilnost pristopa v tem, da uvaja v službe, ki so na voljo uživalcem, pojem nizkega praga, kar pomeni večjo dostopnost in odsotnost pogojevanja pomoči z zahtevo po abstinenci (Fajon 2005).

Prve poskuse sistematičnejšega uvajanja programov zmanjševanja škode na področju drog (terenskega dela, zamenjave igel, zagovarjanja pravice do izbire načina urejanja - prizadevanja za uvedbo metadonske terapije) v slovenskem prostoru pa zasledimo v začetku devetdesetih let. [...] Leta 1992 je bil vzpostavljen tudi prvi program zamenjave injekcij, torej le deset let po prvih takih programih po svetu in kot prvi v državah v tranziciji (Fajon 2005). Uživalec drog je v paradigmi »zmanjševanja škode« prepoznan kot osebno in socialno odgovorna/kompetentna oseba, ki med drugim uživa droge. Poudarek je na aktivnem vključevanju uživalca drog v načrtovanje in izvajanje »pomoči«, kar pospešuje njegovo socialno vključevanje, njegovo socialno kompetenco in posledično zmanjševanje vse vrste škode, ki jih povzroča uživanje drog (prav tam).

Zmanjševanje škode na področju drog razumemo predvsem kot pragmatsko usmerjeno politiko, ki predstavlja alternativo tako medicinski razlagi »bolezni odvisnosti« kot tudi represivnemu modelu obravnave uporabnikov drog. [...] Njegove začetke lahko vidimo v doktrini obravnave uporabnikov drog že konec devetnajstega in v začetku dvajsetega stoletja. Tedaj so bili poskusi nadzora nad drogo usmerjeni bolj v zagotavljanje kakovosti, čistosti in varnih količinskih odmerkov kakor pa v prepovedovanje uporabe drog. Iz tega obdobja velja posebej omeniti skupino vplivnih britanskih strokovnjakov (Rolleston Committee), ki so podali mnenje o ustreznosti zgolj k abstinenci usmerjene obravnave in kazenskega preganjanja. (prav tam)

Govor o pravicah uživalcev do različnih storitev in ukrepov pa pripelje koncept zmanjševanja škode v sfero političnega in etičnega. Varnejši prostor, kjer ni več najpomembnejša zahteva, da se preneha uživati droge, ampak je na prvem mestu vprašanje človekovih pravic in posameznikov boljši socialni in zdravstveni položaj, dajejo možnost, da se uporabniki organizirajo in bolje artikulirajo svoj položaj. Tako zagovor pravic uporabnikov načne družbeno, etično in moralno dilemo fenomena (Grebenc 1999: 403).

Glede na to, da je eden izmed poglavitnih problemov stigmatizacija in prevzemanje vloge junkija ter sodelovanja v podtalnih dejavnostih, si lahko zamislimo naslednje taktike za zmanjševanje socialnih škodljivih posledic uživanja mamil:

Izogibanje kriminalizaciji. Videli smo, da je kriminalizacija uživanja eden od temeljev stigmatizacije in izgrajevanja identitete junkija. Da bi se temu izognili oz. to ublažili, je treba pri uživalcih čimbolj odlašati s kazenskim pregonom in širiti meje tolerance (glede npr. količine posedovanja mamil).

Preusmerjanje. Videli smo, da ima vloga bolnika svoje prednosti v smislu identitetne politike v primerjavi z vlogo kriminalca. Ker je tudi ta vloga debilizirajoča in ima svoje negativne posledice, preusmerjanja iz represivnih v suportivne sisteme obravnavanja ne bi smele pomeniti nadaljnjo medikalizacijo problema, temveč bi pomembno vlogo morale igrati tudi socialno službe in pa laične organizacije ter organizacije junkijev.

Zaščita pravic in korektnost postopkov. Obravnavne službe (tako policijsko pravosodna kot zdravstveno socialne) morajo zaradi izpostavljenosti in negativne javne podobe uživalcev zagotoviti korektne postopke in še toliko bolj rigorozno upoštevati etične imperitive svoje stroke. Konkretno bi to pomenilo v postopkih z uživalci še toliko bolj upoštevati njihove državljanske pravice. Humanitarne organizacije in organizacije, v katere so vključeni uživalci, pa bi morale zagotavljati službe, ki bi nudile pravno zaščito in nasvete in tako jačale pogodbeni položaj uživalcev.

Normalizacija uživanja. Uživanje mamil in uživalci v mnogočem predstavljajo družbeni babbav. Glede podobe uživalca je treba iskati priložnosti, kjer se uživalci lahko pokažejo, bodisi javnosti bodisi ožjemu okolju, bolj realistično. Hkrati je potrebno vložiti trud v razbijanje mitov, ki so povezani z mamili, uživanjem mamil in uživalci. Trud vložen v preprečevanje socialnih škodljivosti posledic uživanja, bi moral biti primerljiv tistemu, ki je vložen v zdravstvene vidike terciarne prevencije.

Razredčevanje vloge junkija. Pomemben del strategije normalizacije ali tudi destigmatizacije je tudi omogočanje razvoja vloge junkija. In sicer na načine, ki omogočajo uživalcem prevzemanje drugih, socialno bolj vrednotenih vlog (Flaker 1993).

Kategorična zahteva po popolni abstinenci s pozicije »mi vemo, kaj je zate najboljše« onemogoča srečanje med uživalcem droge, člani njegovega odnosnega sistema in socialnim delom kot mediacijsko dejavnostjo (Stefanoski 1996: 295). Vztrajanje pri obravnavi izključno drogiranja je lahko zato za ljudi v stiski samo izguba časa. Seveda pa je treba videti drogiranje kot vedenje, ki moteče vpliva na proces pomoči (Stefanoski 1997).

Zmanjševanje škode pa vpelje prohibicionistično razumevanje, ki se ukvarja s tveganjem in z verjetnostjo, da se nekaj utegne zgoditi, z ugotavljanjem dejavnikov, ki tveganje večajo ali zmanjšujejo, in z iskanjem odgovorov na ugotovljena tveganja. Drugič, v službah, ki so na

voljo uživalcev, vpeljuje pojem nizkega praga, kar pomeni, da so storitve uporabnikom bolj dostopne in da ne povezujejo pomoči z zahtevo po abstinenci. Tretjič, kot kriterij intervencije, vpeljuje namesto gramatike ravnanje pragmatike, se pravi, ravna se po tistem, kar je uspešno, kar res pomaga, ne pa po tistem, kar naj bi bilo pravilno, kar zahteva dominantni diskurz o normalnosti. Četrto, uživalce in uporabnike služb vključuje v procese načrtovanja in delovanja takih služb in krepi njihovo moč (Flaker 2002a).

Prevlada medicinske interpretacije se kaže med drugim v »prevajanju« prohibicionistični (oz. znotraj nje prevladujoči medicinski) interpretaciji nasprotujočih postavk politike normalizacije v take, ki ji ustrezajo. Tako se v diskusijah, ki zadevajo zmanjševanje škode, danes skoraj praviloma utemeljuje vpeljevanje nizkopražnih programov z »nezmožnostjo posameznikov, da bi prenehali z uživanjem«, izjemoma pa se omenja odločitev in želja nekaterih, da to prakso nadaljujejo, saj se izraz odločitev ki v sebi združuje pojme aktivnost/volja/razmislek, ne ujema z bolezensko interpretacijo odvisnosti. [...] Ilustrativen primer je tudi način argumentiranja metadonskega vzdrževanja, ki ga danes zaznamuje pogosto vzporejanje z insulinsko terapijo, t.j. prikazovanje uživanja drog kot kronične bolezni (Fajon 1999). Neuspehi represivnega/kaznovalnega pristopa in terapije na področju odvisnosti tako pri mnogih niso vzbudili suma v možnost realizacije utopičnega programa (družbe brez drog), pri nekaterih pa tudi ne v sredstva njegovega doseganja. O slednjem pričajo tako zahteve nekaterih po rigoroznejšem ukrepanju organov pregona kot tudi odkrita in prikrita nasprotovanja nizkopražnim programom in s tem povezane zahteve po širitvi visokopražnih programov. Vztrajanje pri iluzorni ideji o možnosti realizacije »družbe brez drog« je danes, v času glasnejših kritik prohibicionističnega prijema, mogoče identificirati zlasti na področju tako imenovanega primarnega preprečevanja (prav tam).

1.2.4.2.1 Programi zmanjševanja škode - programi nizkega praga

Oblike pomoči, ki se ukvarjajo z zasvojenostmi, delimo na visoko- in nizkopražne. Visokopražni programi so tradicionalni, ki zahtevajo abstinenco in so še vedno prevladujoči, saj ustrezajo družbeni klimi, ki drogo dojema kot nekaj, kar je potrebno iztrebiti.

Socialno delo, ki akceptira uživanje drog, je prispevalo k razvoju programov nizkega praga. Ti programi delujejo na principu zmanjševanja škodljivih posledic uživanja drog. Programi nizkega praga so bolj dostopni in dosežejo tudi najtežje dosegljive (in največkrat najbolj poškodovane) uporabnike, tudi take, ki nočejo ali ne morejo prenehati z uživanjem drog, saj cilj pomoči ni abstinenca, temveč stabilizacija in reintegracija uživalca drog.

Izvajalci v nizkopražnih programih se »ne fokusirajo izključno na rabo drog, temveč je njihovo delovanje usmerjeno v preprečevanje socialnega izključevanja. Tako je bistveno vprašanje, kako posameznik funkcionira, in ne več, ali in koliko uporablja droge.« (Fajon 2005: 185). Mreža obstoječih oblik pomoči za uživalce mamil je relativno raznovrstna. Kljub temu pa menijo, da tradicionalne oblike ponudbe pomoči »visokega praga« zajamejo samo 2 - 5 % zasvojenцев (Herwig-Lempp, Stover v Stefanoski 1996: 299).

V zadnjem času še posebej narašča potreba po specializiranih zavetiščih za brezdomne uporabnike drog, zlasti potreba po specializiranih zavetiščih za starejše brezdomne uporabnike drog (NPPD 2011- 2020: 24). Programi nizkega praga torej dajejo prostor, ki je po eni strani razbremenjen pritiskov okolja (proti drogiranju, preganjanju, nekoga, ki mu je treba pomagati), po drugi pa pritiske »scene« (ni treba nabavljati, se skrivati, »nategovati« ipd.). Drop-in pa je tudi možnost, da se dogovoriš za pomoč. Ker pa ta pomoč ne postavlja pogojev, se lahko uporabnik vede razmeroma suvereno, saj lahko odide, zavrne pomoč, preformulira ponudbo itn. In tako mora biti pogled delavcev na teh programih zelo blizu perspektivi uživalcev, saj se morajo o vseh stvareh pogajati na njihovem terenu (Flaker 2002a).

Med potrebnimi ukrepi NPPD11-20 navaja tudi vzpostavljanje mreže varnih sob in razvoj nočnih in dnevnih zavetišč za uporabnike drog z ulice. [...] Varne sobe za injiciranje so namenjene injicirajočim uporabnikom nedovoljenih drog. Kakor izhaja iz pojma »varne sobe«, gre v tem primeru za vodenje programa pod nadzorom, ki ga vodijo strokovni delavci. Varne sobe sodijo v del strategije zmanjševana škode kot eden od nizkopražnih programov. Izvajajo jih predvsem NVO-ji na tem področju. [...] Primaren cilj varnih sob s perspektive javnega zdravja je zmanjševanje obolevnosti in umrljivosti zaradi uporabe drog, ki je sicer rezultat prepozne intervencije kadar se predoziranje pojavi na odprtih scenah ali v ostalih nekontroliranih situacijah (NPPD11-20: 24).

Metadonska terapija se je začela kot podpora pri spuščanju. 8 odstotkov vseh metadonskih terapij je vzdrževanje, vse ostalo je spuščanje. Vzdrževanje pomeni možnost socialne stabilizacije. Po obdobju enega leta do treh let vzdrževanja se morda kdo odloči za drugačen način ... (Božič 1999: 147). Predpisovanje heroína na recept se je kot možnost zdravljenja uveljavilo na Danskem, v Nemčiji in na Nizozemskem; uporablja se tudi v Španiji in Združenem kraljestvu, pilotni projekti pa se pripravljajo v Belgiji in Luxemburgu (EMCCDA 2010: 77).

1.2.4.2.1.1 Stanovanjski programi

Stanovanjski programi za džankije pomenijo osnovo za bazično reintegracijo najbolj poškodovanih uživalcev drog. Ne glede na to, da se na problematiko brezdomnih džankijev opozarja že nekaj let in je bilo sprejetih že nekaj sklepov, stanovanjskih programov za brezdomne džankije še vedno ni. V Sloveniji imamo od leta 2002 eno zavetišče za brezdomne uživalce prepovedanih drog v Ljubljani s kapaciteto največ 18 ljudi. Neuradno se ocenjuje, da je v Ljubljani celo več kot 100 oseb, ki bi potrebovale tovrstno nujno osnovno oskrbo. Poleg tega so brezdomnim uživalcem drog na voljo le še nestanovanjski programi, kot so »drop-in« dnevni centri in terensko delo. Tu se praviloma konča nizkoprazna obravnava na področju zmanjševanja škode zaradi zlorabe prepovedanih drog.

Primerno in varno nastanitev razumemo kot pogoj za izboljševanje kakovosti človekovega življenja in posledično doseganja zelenih sprememb tudi na drugih področjih družbenega udejstvovanja (Kozar, Jurančič Šribar 2008: 437). Ena od bolj specifičnih skupin, ki potrebuje namestitev, so brezdomni uživalci nedovoljenih drog, katerih prva generacija se stara in se zato pojavlja potreba po odprtju bivanjske enote za ostarele uporabnike nedovoljenih drog (Dekleva, Razpotnik 2007). Odsotnost omembe brezdomstva in tudi drugih oblik stanovanjske ranljivosti v dokumentih, ki se nanašajo na stanovanjsko politiko v Sloveniji, kaže, da ta tveganja niso opredeljena kot stanovanjska, temveč socialna, in tako bolj pogosto stvar osebnih (napačnih) odločitev, življenjskih okoliščin ipd. Več o tej problematiki zato najdemo v programih s socialnega področja, kot so Nacionalni program socialnega varstva (do leta 2005), Resolucija o nacionalnem programu socialnega varstva za obdobje 2004-2006 (Filipović 2007).

V Nacionalnem poročilu o strategijah socialne zaščite in socialnega vključevanja za obdobje 2008-2010 preberemo, da so bili v letih 2006, 2007 in v prvi polovici 2008 narejeni pozitivni premiki pri širjenju kapacitet in kakovosti na področju zagotavljanja namestitev za ranljive skupine prebivalstva, in sicer:

- na področju socialne rehabilitacije se je razširila mreža terapevtskih in drugih programov za urejanje socialnih stisk zaradi alkoholizma in drugih oblik zasvojenosti. Mreža terapevtskih skupnosti za uživalce drog je bila v zadnjih dveh letih razširjena za 16 mest v okviru terapevtskih skupnosti in za 15 mest v okviru vzpostavitve dveh reintegracijskih centrov za bivše odvisnike;

- v zadnjih dveh letih se je mreža sprejemnih centrov za odvisnike povečala za pet sprejemnih centrov (Ljubljana, Piran, Kočevje, Ruše in Ravne na Koroškem). Sprejemni centri so namenjeni vsem odvisnikom in njihovim svojcem, ki potrebujejo strokovno pomoč. V vsak sprejemni center se lahko vključi do 50 uporabnikov;

- mreža sprejemališč in zavetišč za brezdomne uživalce nedovoljenih drog se je bila razširila za 4 mesta. V letu 2008 so znašale skupne kapacitete 22 mest, kar je vmesni cilj strategije. Poleg zavetišč za uživalce drog so se v okviru mreže nizkopražnih programov vzpostavili štirje dnevni centri (v Ljubljani, Mariboru, Novi Gorici in Žalcu). Vsakega izmed centrov obiskuje od 20 do 50 uporabnikov. V okviru mreže nizkopražnih programov se je na petih različnih lokacijah v Sloveniji pričelo tudi izvajanje terenskega dela, ki se izvaja v obliki individualnega svetovanja vsem uživalcem drog, ki potrebujejo strokovno pomoč (str.14).

ReNPSV06-10 predvideva mrežo sprejemališč in zavetišč za brezdomne uživalce nedovoljenih drog s skupno zmogljivostjo najmanj 80 mest v vseh statističnih regijah.

1.2.5 Zakonodaja

Ne glede na to, kakšne oznake imajo ljudje (...), je vsem skupna pravica do dostojanstva, do zadovoljevanja osnovnih potreb in želja, do varnosti in enakovredne obravnave v družbi. Vsi ljudje si na svoj način prizadevamo za dobro življenje (...). Vsi ljudje si želimo in imamo pravico biti polnopravni in spoštovani člani skupnosti (Zaviršek in sodelavci 2002 v Drobež 2011).

Polnopravnost in enakovredno obravnavo nam država zagotavlja z zakoni. Uživalce drog obravnava več zakonov. Eni od njih določajo njihov pregon, drugi njihovo zaščito in oskrbo. Žal so slednji veliko bolj črke na papirju, ki se kljub številnim resolucijam in nacionalnim programom še vedno niso prenesli v prakso. Tako se preganjanje in represija še vedno zdita kot poglobiten (učinkovit) način »ukvarjanja« s problematiko drog. Z zakoni se torej še vedno ustvarja predvsem škoda, koristi za same uporabnike pa bore malo. Vendar za to niso krivi represivni organi. Res je, da le-ti z izvajanjem zakonov povzročajo večjo škodo, kot jo samo uživanje droge, vendar je neizpolnjevanje zakonov in nesledenje resolucijam za uporabnike prav tako škodljivo.

Škoda, ki jo povzročajo zakoni s področja drog, je vsaj enako velika kot škoda, ki je posledica uživanja same droge, in ta dodatna škoda je neizogibna posledica uporabe legalnih sredstev, s katerimi naj bi se preprečilo ljudem, da bi vstopali v aktivnosti, ki jih pravzaprav sami želijo.

Dokler se bo uporabljala sila, da bi se zmanjšala uporaba drog, se tej škodi, ki je povzročena s kriminalizacijo, ni mogoče izogniti. Škodo na eni strani povzroča uporaba sile (dovoljena sredstva), s katero se uživalcem drog povzroča bolečina, kar pomeni, da se jih direktno prizadene, na drugi strani pa se oblikuje nevaren in kriminaliziran črni trg z drogami, ki je posledica prizadevanj, s katerimi naj bi preprečili izdelavo in prodajo izdelkov, ki si jih nekdo drug želi. Niti moralno neoporečni in razsvetljeni predstavnik zakona in učinkovit administrativni aparat torej ne bosta sposobna zaustaviti ljudi, da bi kot stranke vstopili v sporazumne aktivnosti (Barnett, 1991 v Grebenc 2003).

V letih 1999 in 2000 so bili v Sloveniji sprejeti trije temeljni zakoni na področju prepovedanih drog: Zakon o preprečevanju uporabe prepovedanih drog in o obravnavi uživalcev prepovedanih drog (ZPUPD), Zakon o proizvodnji in prometu s prepovedanimi drogami (ZPPPD) in Zakon o predhodnih sestavinah za prepovedane droge - slednjega so leta 2007 nadomestile tri uredbe Evropske unije, ki pokrivajo področje predhodnih sestavin. ZPUPD v osnovi določa ukrepe in dejavnosti, ki naj prispevajo k zmanjševanju povpraševanja po drogah. Med te ukrepe in dejavnosti sodijo različne informativne kampanje in preventivni programi, zdravstvene in socialne dejavnosti, programi zmanjševanja škode ter aktivnosti, povezane s spremljanjem in analizo problematike drog (NPPD11-20: 3).

Slehnemu uživalcu je kršena pravica, da se svobodno odloči za rekreativno uporabo mamila. Kot kaže, je to tudi izvor večine ostalih kršitev pravic. Junkijem so sistematično kršene pravice prostega gibanja (od zapiranja v zapor kot tudi v terapevtske ustanove, odvzemanja potnih listin, rednega obiskovanja zdravstvenega doma itn.) kot tudi zasebnosti in dostojanstva [...] Nasproti temu le težko postavimo primere, ko junkiji kršijo pravice drugih. Najbližje k temu pridemo v primerih manipulacij in kršenja dogovorov. Vendar pa, čeprav je pogodba temelj meščanske družbe, kršenje pogodbenih razmerij ni kršenje temeljnih človeških in državljanskih pravic (Flaker in sodelavci 1993). Na ravni pravic zadira v temeljno pravico do osebne svobode in do samodeterminacije. Samo uživanje drog namreč ni dejanje, ki bi omejevalo svobodo drugega, je zločin brez žrtve, zato ni etičnega argumenta za prepoved uživanja, ki bi temeljil na deklariranih vrednotah meščanskega reda (Flaker 2002).

1.2.5.1 Nacionalni program na področju drog za obdobje 2011-2020 (NPPD 11-20)

Nacionalni program na področju drog za obdobje 2011-2020 (NPPD 11-20) je že tretja nacionalna strategija, ki jo je izdalo Ministrstvo za zdravje. Prvi nacionalni program na

področju drog je bil pripravljen leta 1992 in je predstavljal začetek celovitega reševanja problematike prepovedanih drog pri nas (NPPD11-20: 2). Pregled izvajanja ReNPPD je pokazal kar nekaj problemov. Premalo je medsebojnega povezovanja in komunikacije tako med resorji kot tudi v vertikalni smeri med ministrstvi na eni strani ter izvajalci programov in njihovimi uporabniki na drugi, kar povzroča težave predvsem pri implementaciji projektov, ki jih ne more izvesti en sam resor. Večje medresorsko sodelovanje bi bilo potrebno zagotoviti tudi pri spremembah zakonodaje, npr. Zakona o preprečevanju prepovedanih drog in o obravnavi uživalcev prepovedanih drog, da bi zagotovili večjo zdravstveno varnost uporabnikom programov socialne rehabilitacije. Medresorsko sodelovanje je potrebno tudi na nivoju lokalne skupnosti in pri raziskovanju področja zasvojenosti. Pri tem je čutiti pomanjkanje splošne koordinacije na nacionalni ravni, ki bi jo lahko zagotovil enoten koordinacijski organ na vladnem nivoju. Resolucija je spodbudila nastajanje novih programov, hkrati pa so bili ti programi kasneje pogosto prepuščeni sami sebi in imajo zato kadrovske in finančne težave. Izvajalci programov so pogrešali diskusijo in dogovore na ravni pristojnih ministrstev in več angažiranja pri pripravljanju vsebinskih kriterijev kvalitete dela in zavezanosti za podporo programom. (NPPD11-20: 7).

Ponovno vključevanje v družbo zajema tudi skupino uporabnikov drog, ki ne more ali ne želi prenehati uporabljati droge. Za te posameznike, ki so poleg socialne izključenosti (brezdomstvo, brezposelnost) izredno ogroženi tudi zaradi različnih bolezni, je treba zagotoviti primeren prostor oz. zavetišča (razdeljevalnice hrane, dnevni centri, nočna zavetišča, možnosti vzdrževanja osebne higiene itd.). Zaradi večplastnosti težav, ki jih droge lahko povzročijo posamezniku, njegovi družini in širši skupnosti, so nujni različni in celoviti strokovni programi pomoči. Zaradi tega lahko tukaj govorimo o pozitivni diskriminaciji uporabnikov drog pod enakimi pogoji za vse državljane. Socialnovarstveni, zdravstveni, izobraževalni in represivni organi naj delujejo v tesni povezanosti, da bi zagotovili ustrezne zaposlitve in bivališča za uporabnike drog, tudi za nekdanje zapornike, storilce kaznivih dejanj na področju drog (NPPD11-20: 28).

1.2.5.2 Zakon o preprečevanju uporabe prepovedanih drog in o obravnavi uživalcev prepovedanih drog (ZPUPD)

Zakon o preprečevanju uporabe prepovedanih drog in o obravnavi uživalcev prepovedanih drog (ZPUPD) v 2. odstavku 2. člena pravi, da obravnava uživalcev prepovedanih drog obsega zdravljenje ter reševanje socialne problematike, povezane z uživanjem prepovedanih

drog. V 3. odstavku 3. člena zakona opredeljuje ukrepe na področju zdravstvenega in socialnega varstva, ki zajemajo programe zdravstvenih ali socialno varstvenih storitev. Osrednji pomen daje storitvam preventive, zdravljenja ter programom za reševanje socialne problematike, povezane z uživanjem drog. V 1. in 2. odst. 10. člena zakon govori o storitvah in programih, povezanih z uživanjem prepovedanih drog, v javnih službah in nevladnih organizacijah. Socialnovarstvene storitve, ki se izvajajo v okviru javne službe, so socialna preventiva, prva socialna pomoč, osebna pomoč in pomoč družini, namenjene so pa preprečevanju in odpravljanju socialnih stisk in težav, povezanih z uživanjem prepovedanih drog. Programi reševanja socialne problematike, povezane z uživanjem prepovedanih drog, ki se izvajajo zunaj okvira javne službe, so strokovno opredeljene celote socialnovarstvenih strokovnih ravnanj, namenjene posameznikom, družinam in skupinam prebivalstva pri odpravljanju socialnih stisk in težav, povezanih z uživanjem prepovedanih drog, ki se izvajajo izven okvira javne službe, se lahko štejejo tudi organizirane oblike medsebojne pomoči uživalcev prepovedanih drog, njihovih bližnjih ali drugih zainteresiranih oseb. Vlogo NVO pri reševanju problematike drog zakon opredeli v 13. členu, po katerem NVO izvajajo z nacionalnim programom usklajene dejavnosti ter dopolnjujejo dejavnosti javne službe na področju preprečevanja in obravnave odvisnosti od prepovedanih drog. Dejavnosti nevladnih organizacij lahko zajemajo vzgojno-izobraževalne aktivnosti, preventivne dejavnosti, programe zmanjševanja škode, programe vzpostavljanja in vzdrževanja abstinence, socialne rehabilitacije in reintegracije ter druge oblike obravnave uživalcev prepovedanih drog in njihovih bližnjih v skladu z drugim odstavkom 2. člena tega zakona in nacionalnim programom iz 3. člena tega zakona. Naštete dejavnosti lahko nevladne organizacije izvajajo v stanovanjskih skupnostih, nestanovanjskih programih ter z drugimi, z nacionalnim programom usklajenimi oblikami dela.

Zakon nadalje opredeli stanovanjske skupnosti, ki so terapevtske skupnosti, ki opravljajo strokovni terapevtski in rehabilitacijski program, komune s programom, ki temeljijo pretežno na medsebojni pomoči, ter azili s programom, ki temelji pretežno na skupnem bivanju in delu. Programi, namenjeni zmanjševanju škode, so programi razdeljevanja injekcijskih igel, svetovanja o zmanjševanju škode zaradi uporabe prepovedanih drog, in drugi programi, namenjeni zmanjševanju škode. Določa jih 6. odstavek 13. člena ZPUPD.

1.2.6 Socialno varstvo

Pomembni pri določanju politike in programov na področju zasvojenosti so tudi drugi zakoni in resolucije s področja socialnega varstva, ki se sicer ne ukvarjajo neposredno z zasvojenostmi, dajejo pa splošne napotke, kako doseči socialno varnost vseh ljudi, ne glede na življenjske okoliščine.

Namen novega zakona je oblikovati sistem socialnovarstvene dejavnosti, ki bo zagotovil dostop in učinkovito ter kakovostno izvajanje različnih oblik pomoči posameznikom, družinam in različnim ranljivim skupinam prebivalstva ter pri tem v največji možni meri upošteval njihove potrebe in omogočal njihovo aktivno sodelovanje.

Spremeni se definicija oz. nabor socialnih storitev. Socialne storitve so: prva socialna pomoč, svetovanje s pomočjo (nadomešča osebno pomoč), načrtovanje in organiziranje pomoči (nadomešča pomoč družini na domu), socialna oskrba na domu (nadomešča pomoč družini na domu), socialna oskrba z nastanitvijo (nadomešča institucionalno varstvo), dolgotrajna oskrba (nova storitev), delo pod posebnimi pogoji (nadomešča vodenje in varstvo), socialni servis.

Načrtovanje in organiziranje pomoči je socialnovarstvena storitev, ki obsega aktivnosti, potrebne za izvedbo osebnega paketa storitev (načrtovanje, koordinacijo, organizacijo, izvajanje in spremljanje izvajanja osebnega paketa storitev, v primerih, določenih s tem zakonom, pa tudi financiranje).

Eden od štirih glavnih ciljev zakona je tudi zagotavljanje večjega vpliva uporabnikom in načrtovanje in izvajanje socialnovarstvenih storitev oz. drugih oblik pomoči.

V Nacionalnem programu socialnega varstva so glavni ukrepi za reševanje problema brezdomstva subvencije, ustanavljanje stanovanjskih skupin, nastanitve za uporabnike drog in žrtve nasilja in nastanitve za brezdomce. Ti ukrepi so namenjeni reševanju krizne situacije in zagotavljajo zlasti začasne oblike nastanitve. Podobno so v nacionalnem programu socialnega varstva za obdobje 2006-2010, kjer je skrb za ranljive skupine prebivalstva, med katerimi so tudi brezdomci, navedena kot ena glavnih strategij, rešitve le začasne oblike nastanitve, in sicer mreže materinskih domov, zavetišč za ženske, stanovanjskih skupnosti (za posameznike s težavami v duševnem zdravju), nastanitvene terapevtske skupnosti za uživalce drog, sprejemališča za brezdomne uživalce nedovoljenih drog in sprejemališča za brezdomce. Brezdomstvo in tudi druge oblike stanovanjske ranljivosti so torej pogostejše opredeljeni kot socialni in ne stanovanjski problemi (Filipović 2007: 193).

Že v Resoluciji nacionalnega programa socialnega varstva za preteklo obdobje štirih let (ReNPSV 06-10) je bilo zastavljeno temeljno izhodišče politike socialnega varstva in lokalnih skupnosti, ki morajo zagotavljati predvsem take razmere oziroma pogoje, ki bodo posameznikom v povezavi z drugimi osebami v družinskem, delovnem in bivalnem okolju omogočale ustvarjalno sodelovanje in uresničevanje njegovih razvojnih možnosti, da bodo s svojo dejavnostjo dosegli tako raven kakovosti življenja, ki bo primerljiva z drugimi v okolju in bo ustrezala merilom človeškega dostojanstva. Kadar si posamezniki zaradi delovanja zunanjih in notranjih dejavnikov ne morejo sami zagotoviti socialne varnosti in blaginje, so upravičeni do pomoči. Vse strokovne službe in druge ustanove pa morajo pri odločanju o pomoči upoštevati načelo subsidiarnosti, kar pomeni, da je za socialno varnost in svojo blaginjo ter blaginjo svoje družine predvsem odgovoren vsak sam.

Resolucija opredeli načela za izvajanje sistema socialne varnosti:

- zagotavljanje človekovega dostojanstva;
- socialna pravičnost;
- solidarnost in odgovornost posameznika za zagotavljanje lastne socialne varnosti;
- in socialne varnosti družinskih članov.

Namen programov in storitev, ki se izvajajo, ter prejemkov, ki se zagotavljajo v okviru sistema socialnega varstva, je:

- omogočanje in povečanje socialne vključenosti;
- krepitev moči uporabnikov sistema socialnega varstva in razvijanje sposobnosti za njihovo vsakdanje življenje;
- pomoč in oskrba v primerih nezmožnosti opravljanja nujnih življenjskih opravil;
- zagotavljanje temeljne socialne varnosti v kriznih obdobjih izpada drugih virov za življenje,
- zagotavljanje enakih možnosti moških in žensk;
- preprečevanje revščine.

2 PROBLEM

Diplomsko nalogo sem opravljala v Zavetišču za brezdomne uživalce prepovedanih drog. Zavetišče je edini stanovanjski program za brezdomne zasvojence s prepovedanimi drogami, organiziran kot zavetišče. Temelji na novi doktrini pristopa in si prizadeva nameniti še večji poudarek podpori in delu s posameznikom, s ciljem, da se ta v največji meri vključi v družbo. Pri tem imajo nemalo težav. V prvi vrsti je težava nesprejetost (stigmatizacija, marginalizacija, kriminalizacija) džankijev v glavnih družbenih tokovih. Druga vrsta težav pa je v samih džankijih, ki so zaradi različnih vplivov neopremljeni za neodvisno življenje.

K raziskovanju me je vodilo razmišljanje, kako so se ljudje znašli v tem položaju, kakšne so njihove življenjske zgodbe, kje se je »zalomilo«? Katere institucije (poleg družine) so zatajile, da so posledično ljudje pristali v Zavetišču? Njihova pravica in dolžnost države je, da se jim zagotovi človeka vredno življenje in njihova pravica, da izvršujejo svojo dolžnost in pravico polne udeležnosti v družbi, jim je bila odvzeta že mnogo prej preden so pristali v Zavetišču.

Na razvoj otroka in mladostnika vpliva veliko dejavnikov, ki vsi medsebojno učinkujejo in krepijo določene značilnosti posameznika. Pri raziskovanju sem pod drobnogled vzela dva dejavnika, ki lahko vplivata na razvoj mladoletnega prestopništva in posledično tudi na džankizacijo, vpliv stopnje dosežene izobrazbe in izkušnjo institucionalizacije. Šole in zavodi so institucije, preko katerih država aktivno posega v vzgojo in izobraževanje in ima neposreden (pozitiven ali negativen) vpliv na razvoj otroka in mladostnika. Šolska neuspešnost in/ali izkušnja institucionalizacije sta indikatorja nedelovanja institucij, ki otroka in mladostnika pomembno zaznamujeta in vplivata na razvoj identitete mladoletnika prestopnika. V šolsko in zavodsko življenje država posega tudi preko socialnega dela.

Z diplomsko nalogo ne želim opozoriti zgolj na golo dejstvo, da so uporabniki Zavetišča podpovprečno izobraženi in da jih je nekaj prestalo zavodsko obravnavo, temveč tudi na začarani krog, v katerem se ljudje znajdejo zaradi nedelovanja sistema.

2.1 Hipoteze

H₀- Izkušnja institucionalizacije in nizka stopnja dosežene izobrazbe sta pomembna dejavnika tveganja, ki privedeta ljudi v Zavetišče:

- uporabniki Zavetišča so nižje izobraženi;

- vsaj 50 % uporabnikov ima končano le osnovno šolo;
- manj kot 20 % uporabnikov ima srednjo strokovno ali višjo izobrazbo;
- več kot 75 % je nižje izobraženih uporabnikov z nedokončano ali dokončano osnovno šolo ter s končano srednjo poklicno šolo;
- vsaj 50 % uporabnikov ima izkušnjo institucionalizacije;
- izkušnja institucionalizacije vpliva na stopnjo dosežene izobrazbe: uporabniki z izkušnjo institucionalizacije so nižje izobraženi (več uporabnikov z izkušnjo institucionalizacije ima končano le osnovno šolo; manj uporabnikov ima končano katero koli srednjo šolo), razlike med osnovnošolsko izobrazbo in srednjo strokovno so večje kot pri uporabnikih brez te izkušnje.

H₁- Spol je pomemben dejavnik tveganja

- moški so bolj ogrožena populacija kot ženske (v Zavetišču je več moških kot žensk);
- moški, ki so prišli v Zavetišče, so nižje izobraženi;
- več moških kot žensk ima izkušnjo institucionalizacije.

H₂- Življenjsko obdobje je dejavnik tveganja

- uporabnikov, ki bi se prijavili v Zavetišče po 35. letu starosti, je za polovico manj od najmlajše skupine uporabnikov;
- največja prelomnica za uporabnike Zavetišča je starost 30 let;
- uporabniki, ki nimajo izkušnje institucionalizacije, pridejo v Zavetišče prej.

H₃- Tipičen predstavnik (in torej najbolj ogrožena skupina uporabnikov) Zavetišča je moški, ki ima končano le osnovno šolo, ima izkušnjo institucionalizacije in je bil sprejet v Zavetišče v starostnem obdobju od 26 do 30 let.

3 METODOLOGIJA

3.1 Vrsta raziskave in spremenljivke

Raziskava je kvantitativna, deskriptivna in korelacijska. S pregledom sprejemnih map uporabnikov Zavetišča sem ugotavljala stanje na štirih spremenljivkah: stopnja izobrazbe uporabnikov Zavetišča, izkušnja institucionalizacije, starost ob sprejemu v Zavetišče in spol uporabnikov. Stopnjo izobrazbe sem opredelila s petimi možnostmi: nedokončana osnovna šola, končana osnovna šola, srednja poklicna šola, srednja strokovna šola in višja izobrazba (višja šola, visoka šola, fakulteta, akademija). Zavodske obravnave oziroma izkušnje institucionalizacije nisem natančneje opredelila, ni me zanimalo v kakšnem tipu zavodske ustanove so bili (prevzgojni dom, vzgojni zavodi, vzgojno-izobraževalni zavodi, zapor) ali koliko časa so v njem preživeli, niti kolikokrat so bili vanj napoteni, zanimalo me je zgolj ali je bil uporabnik Zavetišča kdajkoli obravnavan v kateremkoli zavodu ali ne, saj je samo dejstvo nastanitve v zavod dovolj zgovorno. Pojasniti želim tudi korelacijo med spremenljivkami.

3.2 Merski instrument in viri podatkov

Podatke sem pridobila iz osebnih kartonov - vprašalnikov, ki jih skupaj s strokovnim delavcem izpolni vsak uporabnik ob sprejemu. Obdelala sem 61 osebnih kartonov uporabnikov, ki so bili sprejeti v Zavetišče med letoma 2008 in 2011. Osebni kartoni so namenjeni ugotavljanju stanja uporabnikov in služijo tudi za usmeritev v nadaljnjem delu z uporabniki. Vprašalnik je razdeljen na sedem sklopov: osebni podatki, socialno ekonomski status in socialni kontekst, socialna mreža, ocena zdravja, ocena tveganj, potrebe in želje, vrednote. Uporabila sem le dele tega vprašalnika, ki so vsebovali podatke, na katere sem se v svoji raziskavi osredotočila. Osredotočila sem se le na 4 podatke, ki sem jih potrebovala za svojo raziskavo: podatki o spolu, starosti ob sprejemu in o izobrazbi spadajo k osebnim podatkom; podatek o izkušnji institucionalizacije pa v petem razdelku (ocene tveganj).

3.3 Populacija in vzorčenje

Populacija, ki jo obravnavam, so brezdomni uživalci prepovedanih drog, ki živijo v Zavetišču za brezdomne uporabnike drog v Ljubljani. V vzorcu so zajeti uporabniki Zavetišča, ki so bili sprejeti v Zavetišče v obdobju med letoma 2008 in 2011.

3.4 Zbiranje podatkov

Podatki so bili zbrani v Zavetišču. Vsak uporabnik Zavetišča ob sprejemu skupaj s strokovnim delavcem izpolni osebni karton, dolg tri strani. Izpolnjevanje osebnega kartona poteka tako, da strokovni delavec uporabnika seznani s tem, kaj osebni karton je in čemu je namenjen. Strokovni delavec prebere vprašanje in zapiše odgovor, ki ga je podal uporabnik. V primeru, da uporabnik ne razume vsebine vprašanja, mu strokovni delavec pojasni, kaj želi vprašanje izvedeti. Ob koncu strokovni delavec izpolnjeni vprašalnik ponudi uporabniku v branje. Če se ta z zapisanim strinja, ga podpiše.

3.5 Obdelava podatkov in analiza

Podatke sem obdelala ročno in s pomočjo računalniškega programa Word. Najprej sem vse mape uporabnikov označila s kodami, sestavljenimi iz črke »U« in zaporedne številke. Nadalje sem določila tudi kode za označevanje dokončane stopnje šolske izobrazbe in izkušnje institucionalizacije, in sicer: nedokončana osnovna šola (Š1), dokončana osnovna šola (Š2), srednja poklicna šola (Š3), srednja strokovna šola (Š4) in višja, visoka šola, akademija (Š5); izkušnja institucionalizacije (Z1) in tisti brez izkušnje institucionalizacije (Z2). Nato sem v programu Word izdelala tabelo s petimi stolpci: koda uporabnika, spol, starost ob sprejetju, stopnja izobrazbe in izkušnja institucionalizacije (DODATEK 1). Tabela mi je služila za vse nadaljnje obdelovanje podatkov. Poleg te izvirne tabele sem izdelala še 21 tabel, v katerih sem med seboj primerjala spremenljivke v različnih kombinacijah. Za lažje primerjanje sem v tabele vnašala tudi nekatere dobljene podatke.

Računala sem:

- deleže: $p\% = \left(\frac{f}{N}\right) \times 100;$
- indekse: $I_{1/0} = \frac{Y_1}{Y_0} \times 100 ;$
- povprečja: $M = \frac{\sum x}{N} ;$
- določanje frekvence.

4 REZULTATI

Pregledala sem 61 osebnih kartonov uporabnikov, ki so bili sprejeti v Zavetišče v času od leta 2008 do leta 2011. Kartone sem pridobila od strokovnega vodje in sem iz njih uporabila, poleg podatka o spolu in starosti (subjektivni dejavniki), še podatka, s pomočjo katerih sem preverjala vplive sistemskega posega države v celovit razvoj posameznika, doseženo stopnjo izobrazbe in morebitno izkušnjo institucionalizacije. Pri obdelavi podatkov sem določala frekvenco, računala povprečja, odstotke in indekse. S tem sem pridobila podatke, ki sem jih potrebovala za preverjanje postavljenih hipotez.

4.1 Splošen pregled značilnosti uporabnikov Zavetišča

Najprej sem vse uporabnike razvrstila v osnovno tabelo (DODATEK 1), ki mi je služila za vse nadaljnje obdelovanje podatkov.

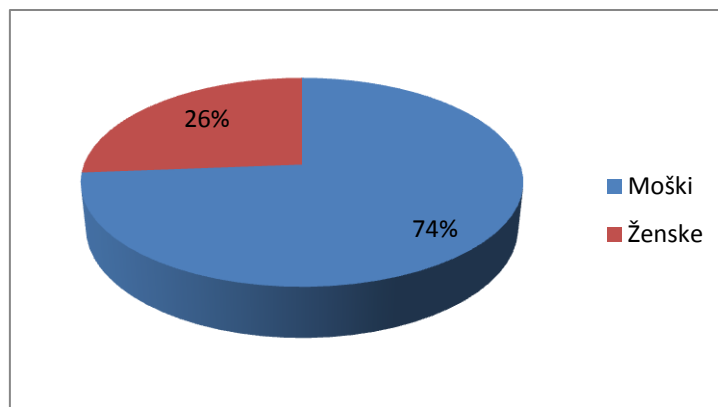
Po pregledu vseh uporabnikov sem s preštevanjem spremenljivk prišla do naslednjih splošnih ugotovitev:

- v času od 2008 do 2011 je bilo v Zavetišče sprejetih 61 uporabnikov;
- od tega 45 moških in 16 žensk;
- od vseh uporabnikov jih je bilo 24 takih, ki so bili vsaj enkrat v življenju varovanci kateregakoli zavoda;
- najnižja starost ob sprejemu je bila 21 let, najvišja starost pa 45 let;
- v Zavetišču prebivata 2 uporabnika z nedokončano osnovno šolo, 29 uporabnikov je končalo osnovno šolo, srednjo poklicno šolo je končalo 21 uporabnikov, le 9 jih je končalo srednjo strokovno šolo, nihče pa ni končal visokošolskega izobraževanja;
- največ uporabnikov pride v Zavetišče v starosti od 26 do 30 let. To sem ugotovila tako, da sem uporabnike po starosti razdelila v pet razredov (DODATEK 1). Povprečna starost ob prihodu v Zavetišče je 30,40 leta.

Z izračunom strukturnih deležev in indeksov posameznih podatkov, pridobljenih iz osnovnih podatkov, sem dobila nekoliko bolj natančen vpogled v razmerja med posamičnimi podatki (DODATEK 2).

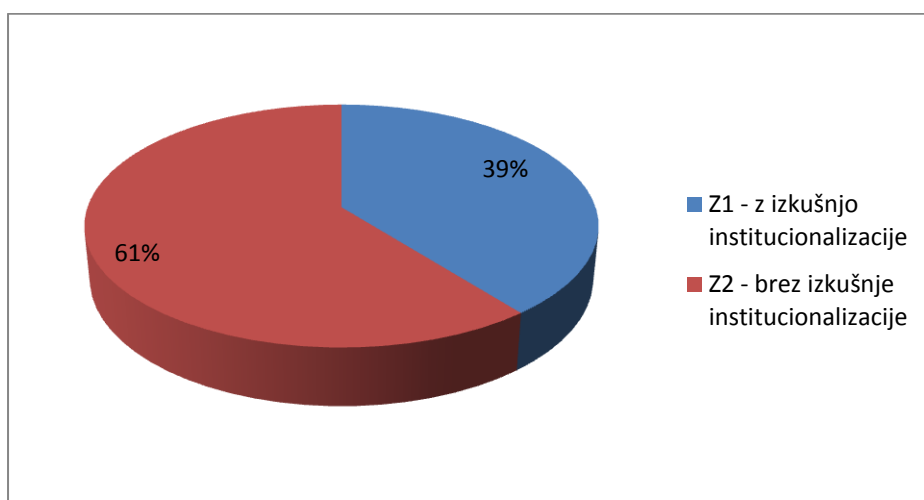
Moški predstavljajo v celotni populaciji 73,44% delež in jih je za 64 % več v Zavetišču kot žensk, ki v celotni populacijiasedajo 26,56% delež.

Graf 1: Razdelitev uporabnikov po spolu

Uporabniki z izkušnjo institucionalizacije predstavljajo 39,34% delež celotne populacije Zavetišča in jih je za 35,1 % manj kot uporabnikov Zavetišča, ki nimajo izkušnje institucionalizacije in predstavljajo 60,66 % vseh uporabnikov Zavetišča.

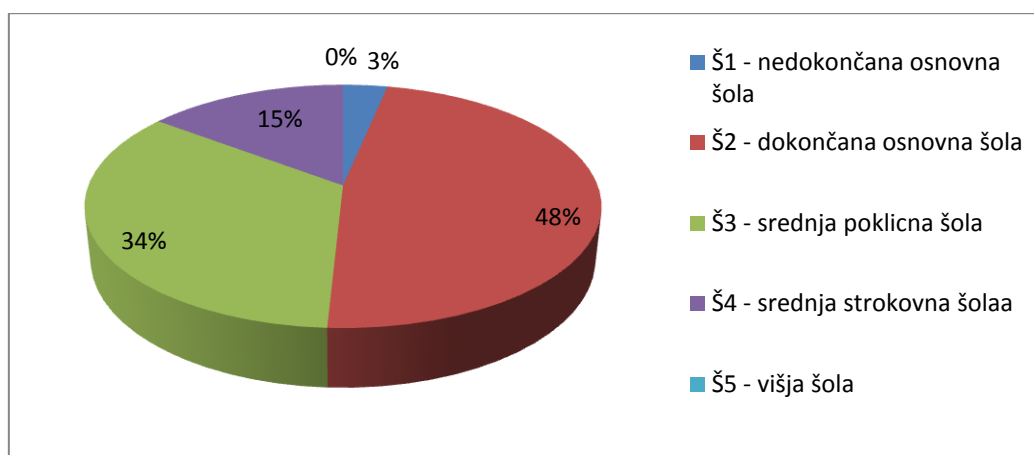
Graf 2: Deleži uporabnikov, glede na izkušnjo institucionalizacije

Največ uporabnikov v Zavetišču je končalo le osnovno šolo in predstavljajo 47,54 % vseh uporabnikov Zavetišča. Naslednja skupina so uporabniki s končano srednjo poklicno šolo, ki je za 27,57 % manjša od skupine uporabnikov z dokončano osnovno šolo in predstavlja 34,43 % vseh uporabnikov.

Skupina uporabnikov, ki je končala srednjo šolo (ne glede na stopnjo), je skoraj enaka skupini uporabnikov, ki je končala osnovno šolo. Skupina uporabnikov, ki so končali le osnovno šolo, je za 3 % manjša od skupine uporabnikov s končano srednjo šolo.

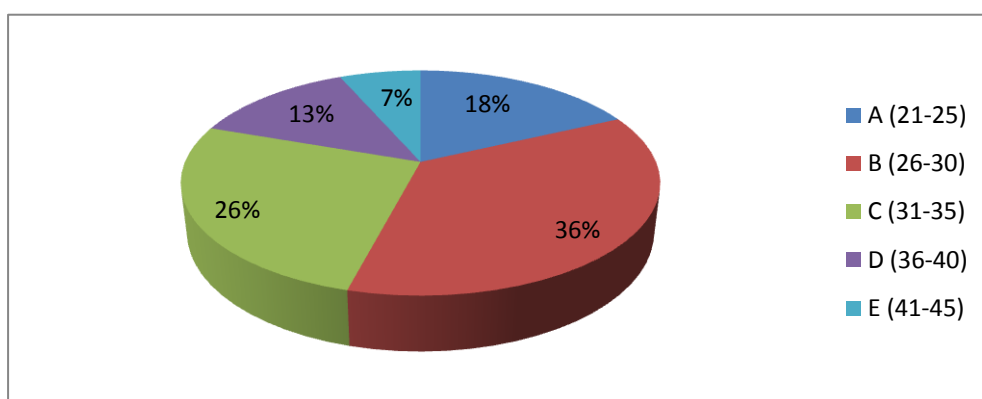
Graf 3: Deleži uporabnikov glede na doseženo stopnjo izobrazbe

Največja skupina so uporabniki stari od 26 do 30 let, ki predstavljajo 36,06 % vseh uporabnikov, sledi skupina uporabnikov, starih od 31 do 35 let, ki predstavlja 26,24 % vseh uporabnikov in je za 27, 59 % manjša od največje skupine uporabnikov. Na tretjem mestu so najmlajši uporabniki, ki predstavljajo 18,03 % celotne populacije in so za 50 % manjša skupina od skupine razreda A.

V starosti do 30 let pride v Zavetišče 54,09 % uporabnikov, po tridesetem letu pa potemtakem 46 % vseh uporabnikov. Vendar ob upoštevanju dejstva, da sta največji skupini uporabnikov v starostnih razredih B in C, ugotavljam, da pride v Zavetišče največ uporabnikov v starosti med 26 in 35 let (62,30 %), to je najbolj kritična skupina uporabnikov.

Graf 4: Deleži uporabnikov po starostnih razredih

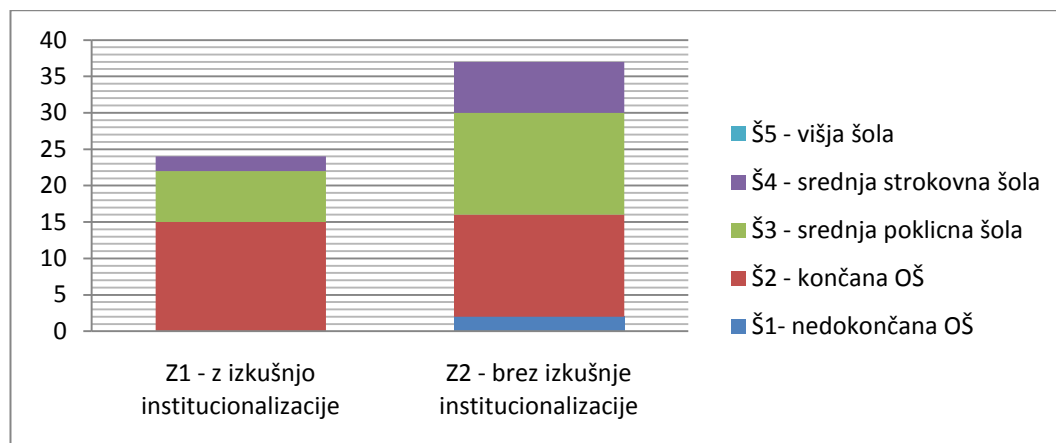

4.2 Razmerje med doseženo stopnjo izobrazbe in izkušnjo institucionalizacije

Tri skupine uporabnikov v Zavetišču sploh niso zastopane, to so: skupina uporabnikov, ki imajo izkušnjo institucionalizacije in nimajo končane osnovne šole ($Z1\check{S}1 = 0$), in obe skupini višje/visokošolske izobrazbe ($Z1\check{S}5 = 0$; $Z2\check{S}5 = 0$).

Največja je skupina uporabnikov, ki imajo izkušnjo institucionalizacije in so končali osnovno šolo (24,59 %); sledijo uporabniki, ki nimajo izkušnje institucionalizacije in so zaključili osnovno šolo, enako zastopani so tudi uporabniki, ki nimajo izkušnje institucionalizacije in so končali srednjo poklicno šolo (22,95 %); v tretji skupini po velikosti so uporabniki, ki imajo izkušnjo institucionalizacije in so končali srednjo poklicno šolo, in tisti, ki nimajo izkušnje institucionalizacije in so končali srednjo strokovno šolo; skupina uporabnikov, ki nimajo izkušnje institucionalizacije in niso končali osnovne šole, ter skupina uporabnikov, ki imajo izkušnjo institucionalizacije in so končali srednjo strokovno šolo, imata dva uporabnika (DODATEK 3).

Graf 5: Primerjava stopenj izobrazbe in izkušnje institucionalizacije v celotni populaciji Zavetišča

V skupini uporabnikov z izkušnjo institucionalizacije ima največ uporabnikov končano zgolj osnovno šolo in predstavljajo 62,5 % te skupine oziroma 24,59 % celotne populacije Zavetišča, kar je tudi največja skupina glede na doseženo stopnjo izobrazbe in izkušnjo institucionalizacije. Sledijo uporabniki, ki so končali srednjo poklicno šolo in predstavljajo 29,17% delež te skupine uporabnikov. Ti skupini sta največji in skupaj predstavljata 91,67% delež te skupine oziroma 30,06% delež vseh uporabnikov. Le 8,33 % teh uporabnikov ima končano srednjo strokovno šolo, 37,50 % uporabnikov z izkušnjo institucionalizacije pa ima končano katero koli srednjo šolo. V skupini uporabnikov, ki nimajo izkušnje institucionalizacije, sta skupini uporabnikov z osnovnošolsko izobrazbo in s srednjo poklicno šolo povsem izenačeni – v vsaki je 37,84 % uporabnikov, obe skupaj predstavljata 75,68 % teh uporabnikov oziroma 45,90 % vseh uporabnikov. 18,92 % uporabnikov te skupine je

končalo srednjo strokovno šolo, 56,76 % uporabnikov te skupine pa je končalo katero koli srednjo šolo (DODATEK 3).

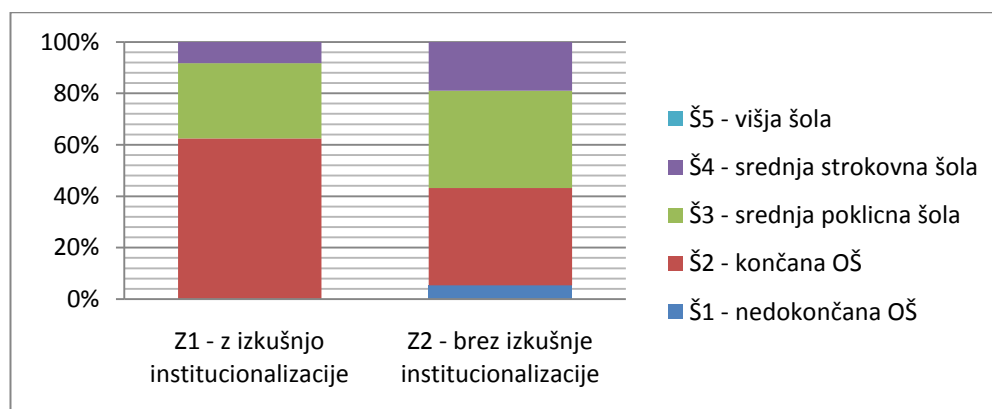
V obeh skupinah sta največji skupini uporabnikov tisti s končano osnovno šolo in srednjo poklicno šolo, kar velja za nižjo izobrazbenost. Razlike med uporabniki z izkušnjo institucionalizacije in tistimi brez nje se kažejo najprej v prepadu med tistimi uporabniki z izkušnjo institucionalizacije, ki so končali osnovno šolo, in tistimi, ki jim je uspelo končati tudi srednjo poklicno ali srednjo strokovno šolo. Do največjega prepada med skupino uporabnikov z izkušnjo institucionalizacije in tisto brez nje pride v dokončani srednji strokovni šoli, kjer skupina uporabnikov, ki niso bili uporabniki zavodov, premočno prevladuje. Manj uporabnikov z izkušnjo institucionalizacije konča srednjo strokovno šolo. (DODATEK 3).

V skupini uporabnikov z izkušnjo institucionalizacije je srednješolsko izobrazbo doseglo 37,5 % uporabnikov; v skupini uporabnikov brez izkušnje institucionalizacije je 55,76 % uporabnikov končalo katero koli srednjo šolo (DODATEK 3).

Uporabniki z izkušnjo institucionalizacije dosegajo v primerjavi z drugimi uporabniki nižjo stopnjo izobrazbe. V skupini uporabnikov z izkušnjo institucionalizacije prihaja do dosti večjih razlik med osnovnošolsko izobraženimi in tistimi s srednjo poklicno in srednjo strokovno šolo. Skupina s končano osnovno šolo je za 650 % večja od skupine s končano srednjo strokovno šolo. V skupini uporabnikov brez izkušnje institucionalizacije so te razlike med različnimi stopnjami izobrazbe manjše. Skupini osnovnošolsko izobraženih in tistih s srednjo poklicno šolo sta povsem izenačeni. Skupina osnovnošolsko izobraženih pa je od skupine s srednjo strokovno šolo večja le za 100 % (DODATEK 3).

Na podlagi vseh podatkov lahko ugotovimo, da so uporabniki z izkušnjo institucionalizacije nižje izobraženi.

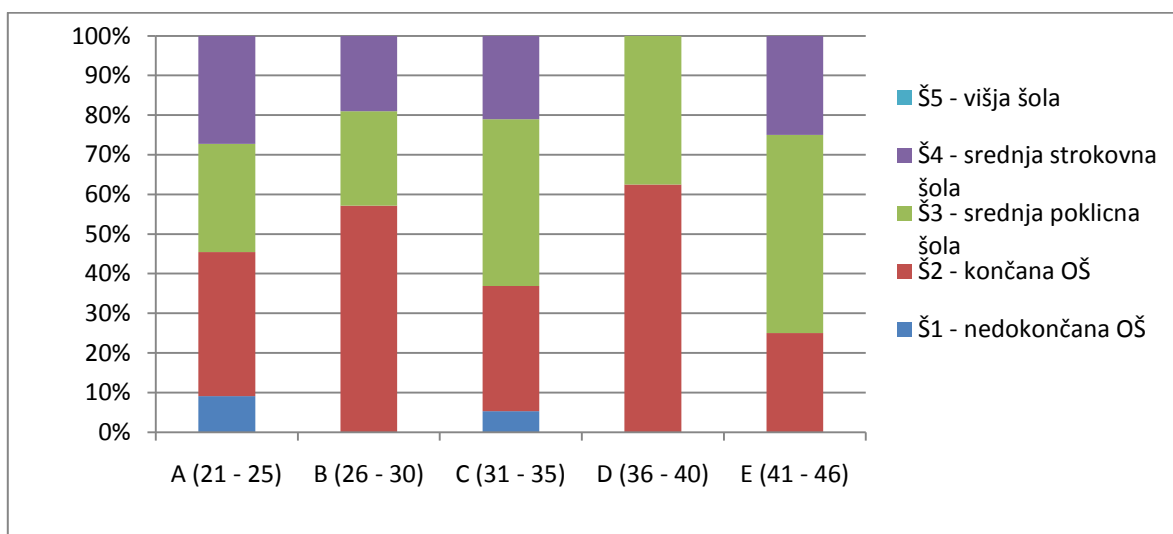
Graf 6: Prikaz primerjave deležev dosežene stopnje izobrazbe glede na izkušnjo institucionalizacije

4.3 Značilnosti izobrazbene strukture in izkušnje institucionalizacije po starostnih razredih

Največ uporabnikov pride v Zavetišče v starosti od 26 do 30 let in imajo končano osnovno šolo. Teh uporabnikov je 21,31 %. Uporabnikov s končano osnovno šolo je največ tudi v starostnem razredu od 21 do 25 in od 36 do 40 let. V starostnih razredih od 31 do 35 in 41 do 45 let je največ uporabnikov s srednjo poklicno šolo. Uporabniki, ki pridejo v Zavetišče v najbolj tveganem obdobju (od 26 do 35 let), imajo v največjem deležu končano osnovno in srednjo poklicno šolo in predstavljajo 52,46 % vseh uporabnikov Zavetišča. (DODATEK 4).

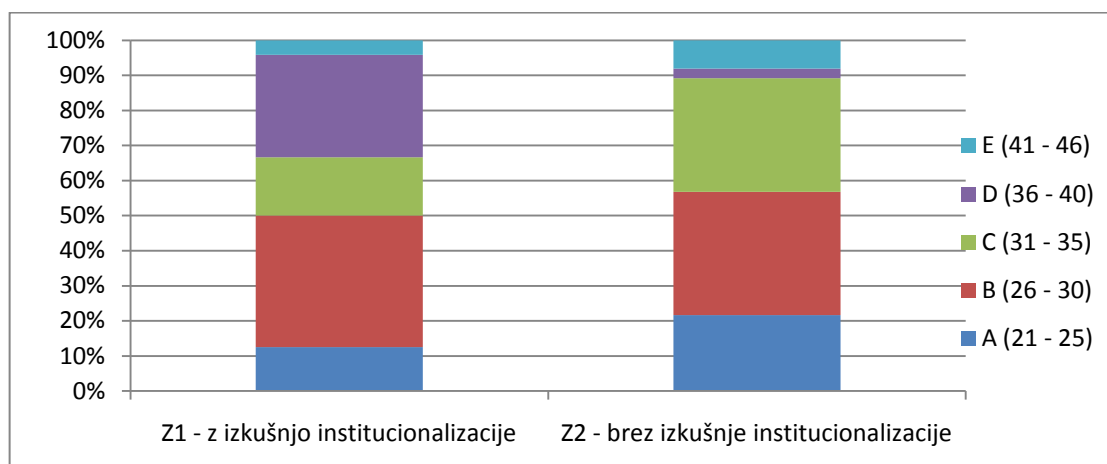
Graf 7: Razporeditev doseženih stopenj izobrazbe znotraj posameznih starostnih razredov

Največ uporabnikov je bilo v Zavetišče sprejetih v starosti od 26 do 30 let in brez izkušnje institucionalizacije (21,31 %). V tem starostnem razredu je razlika med uporabniki z izkušnjo institucionalizacije in tistimi brez nje najmanjša. Zaradi tega je ta skupina, čeprav je največja, tudi najbolj atipična in terja našo pozornost. Druga skupina uporabnikov, ki ji moramo posvetiti več pozornosti, je skupina uporabnikov, starih od 36 do 40 let (D), kjer pride do zanimivega in drastičnega preobrata v razmerju sprejetih uporabnikov. V tem starostnem obdobju, ko število sprejetih uporabnikov brez izkušnje institucionalizacije močno upade, sprejem uporabnikov z izkušnjo institucionalizacije naraste. To je druga največja skupina uporabnikov z izkušnjo institucionalizacije (DODATEK 4).

Kritično obdobje za uporabnike brez izkušnje se torej prej začne in tudi prej konča, v bistvu takrat, ko določena nevarnost za uporabnike z izkušnjo institucionalizacijo šele nastopi. Izkušnja institucionalizacije torej prispeva k zapoznelosti pojava brezdomnosti uporabnikov prepovedanih drog. To se pokaže tudi pri izračunu povprečnih starosti ob sprejemu teh dveh skupin uporabnikov; uporabniki z izkušnjo institucionalizacije pridejo v Zavetišče v povprečju 2,48 leta kasneje kot uporabniki brez izkušnje institucionalizacije (DODATEK 4).

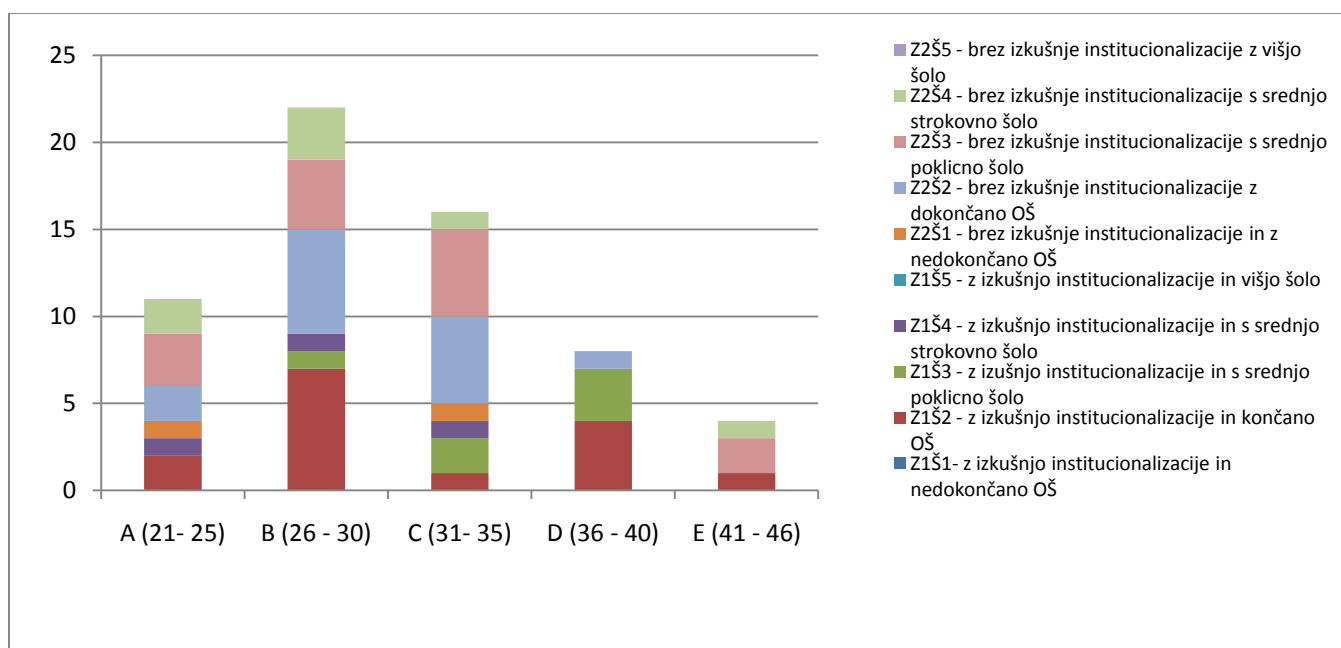
Graf 8: Prikaz deležev uporabnikov po starosti ob prihodu glede na izkušnjo institucionalizacije

Ob upoštevanju vseh spremenljivk hkrati je največja skupina uporabnikov tista, v kateri so uporabniki stari od 26 do 30 let, ki imajo izkušnjo institucionalizacije in so končali le osnovno šolo. Ta skupina predstavlja 11,47 % celotne populacije. Naslednja skupina so uporabniki, ki so v istem starostnem razredu imajo prav tako končano le osnovno šolo, nimajo pa izkušnje institucionalizacije (DODATEK 4).

Najpomembnejši karakteristiki dveh največjih skupin uporabnikov sta starost in ista stopnja izobrazbe. Zavodska obravnava je drugotnega pomena.

Graf 9: Prikaz uporabnikov upošteva starost ob prihodu, izkušnjo institucionalizacije in doseženo stopnjo izobrazbe

4. 4 Dosežena stopnja izobrazbe in izkušnja institucionalizacije po spolu

Najbolj očitna razlika med moškimi in ženskami je v izkušnji institucionalizacije. Skupina moških je glede na izkušnjo institucionalizacije mnogo bolj izenačena kot skupina žensk. V Zavetišče pride le 20 % manj moških z izkušnjo institucionalizacije kot tistih brez izkušnje institucionalizacije. V skupini žensk je kar 66,67 % manj žensk z izkušnjo institucionalizacije, kot je žensk brez izkušnje institucionalizacije. Ženske predstavljajo v skupini uporabnikov z izkušnjo institucionalizacije dosti manjši delež (predstavljajo le 16,67 % vseh uporabnikov z izkušnjo institucionalizacije), kot ga predstavljajo v skupini uporabnikov brez institucionalizacije, kjer predstavljajo kar 32,42 % vseh teh uporabnikov. (DODATEK 5).

V največji skupini moških so moški z osnovnošolsko izobrazbo in izkušnjo institucionalizacije (21,31 %). Največ vseh moških (51 %) v Zavetišču ima končano osnovno šolo. Skupina moških z osnovno šolo predstavlja 37,70 % vseh uporabnikov Zavetišča. 30 % več moških z osnovnošolsko izobrazbo ima izkušnjo institucionalizacije. Razlika se pokaže tudi pri doseženi izobrazbi, saj so med moškimi z izkušnjo institucionalizacije dosti večje razlike v doseženi stopnji izobrazbe in manj uporabnikov doseže srednjo strokovno šolo kot v skupini moških brez institucionalizacije (DODATEK 5).

Največji delež žensk, ki pride v Zavetišče ima končano srednjo poklicno šolo in nima izkušnje institucionalizacije. Predstavljajo 9,83 % celotne populacije Zavetišča. Ženske so v večini končale srednjo poklicno šolo in predstavljajo 11 47 % celotne populacije Zavetišča oziroma 43,74 % vseh žensk. V skupini žensk so majhne razlike glede na stopnjo dosežene izobrazbe. Tudi v skupini žensk se pokaže, da so uporabnice brez izkušnje institucionalizacije višje izobražene. Največja skupina uporabnic brez izkušnje je končala srednjo poklicno šolo.

V skupini moških je večji delež takih, ki imajo izkušnjo institucionalizacije kot v skupini žensk. V skupini moških so večje razlike v stopnji izobraženosti. Večina moških, ne glede na izkušnjo institucionalizacije, ima končano osnovno šolo, medtem, ko ima največ žensk končano srednjo poklicno šolo. Skupina sprejetih žensk je nasploh atipična. Uporabnice, ki imajo izkušnjo institucionalizacije, so, enako kot moški, v največji meri končale le osnovno šolo, zanimivo pa je, da je v tej skupini tudi večji delež s končano srednjo šolo kot v skupini, ki nima izkušnje institucionalizacije. Pri populaciji sprejetih moških je izkušnja institucionalizacije bistveno bolj vplivala na stopnjo izobrazbe kot v primeru sprejetih žensk.

Ženske so višje izobražene od moških. Višji delež žensk ima končano srednjo strokovno šolo (18,75 % vseh žensk in 13,33 % vseh moških), manjši delež žensk ima končano le osnovno šolo (51,11 % vseh moških in 37,5 % vseh žensk) (DODATEK 5).

4.5 Pregled uporabnikov po vseh spremenljivkah

Ob upoštevanju vseh spremenljivk lahko ugotovimo, da sta največji homogeni skupini uporabnikov:

- uporabniki z izkušnjo institucionalizacije, ki imajo končano osnovno šolo in so prišli v Zavetišče v starostnem obdobju od 26 do 30 let ($f=5$);
- uporabniki brez izkušnje institucionalizacije, ki imajo končano osnovno šolo in so prišli v Zavetišče v starostnem obdobju od 26 do 30 let ($f=5$).

Najmočnejše zastopana skupina uporabnikov so torej moški, ki so bili sprejeti v Zavetišče v starostnem obdobju od 26 do 30 let in imajo končano zgolj osnovno šolo. Eni so že bili zavodsko obravnavani, drugi ne. Obema skupinama so skupni trije dejavniki: spol, starost ob sprejetju in dosežena stopnja izobrazbe. Tako bi lahko rekli, da je tipičen predstavnik Zavetišča moški, star 26 - 30 let s končano osnovno šolo. Takih uporabnikov je 10 in predstavljajo 16,39 % celotne populacije Zavetišča.

Poleg zunanjih vplivov sta pomembna tudi dva osebna dejavnika, starost in spol.

4.6 Potrditev hipotez

- H_0 : Večina uporabnikov ima končano le osnovno šolo (48 %). To je sicer zelo visok odstotek, ki odstopa od državnega povprečja, a ne morem potrditi hipoteze, da ima večina uporabnikov končano le osnovno šolo. 85,25 % uporabnikov je nižje izobraženih (nimajo končane osnovne šole, imajo končano le osnovno šolo ali srednjo poklicno šolo), kar pomeni, da lahko ta del hipoteze potrdim. Noben uporabnik v Zavetišču nima končane višje šole ali univerzitetne izobrazbe. 15 % uporabnikov ima končano srednjo strokovno šolo. Torej lahko potrdim, da je višje izobraženih manj kot 20 % uporabnikov Zavetišča. V Zavetišču je 39 % uporabnikov z izkušnjo institucionalizacije, zato tega dela hipoteze ne morem potrditi. Kljub temu predstavlja izkušnja institucionalizacije pomemben dejavnik tveganja, saj vpliva na stopnjo dosežene izobrazbe. Uporabniki z izkušnjo institucionalizacije imajo v 37,50 % končano katero koli srednjo šolo, uporabniki brez izkušnje pa imajo končano katerokoli srednjo šolo v 56,76 %.
- H_1 : Na podlagi izračunov lahko potrdim hipotezo, da je spol pomemben dejavnik tveganja in da so moški bolj ogroženi od žensk. V Zavetišče pride več moških kot žensk, ki predstavljajo le 26,56 % vseh uporabnikov. Moški, ki pridejo v Zavetišče so

nižje izobraženi od žensk. Največ (51 %) vseh sprejetih moških ima končano le osnovno šolo in le 37 % vseh sprejetih žensk ima končano le osnovno šolo. Srednjo poklicno in srednjo strokovno šolo je končalo 44,44 % uporabnikov Zavetišča in 62,50 % vseh uporabnic. Najbolj očitna razlika med moškimi in ženskami se pokaže v izkušnji institucionalizacije. V Zavetišče pride le 20 % manj moških z izkušnjo institucionalizacije kot tistih brez te izkušnje. V skupini žensk je kar 66,67 % manj žensk z izkušnjo institucionalizacije kot je tistih žensk brez te izkušnje. Ženske predstavljajo le 16,67 % vseh uporabnikov z izkušnjo institucionalizacije in 32 % populacije uporabnikov brez izkušnje.

- H₂: Življenjsko obdobje je dejavnik tveganja. V Zavetišče pride največ uporabnikov do tridesetega leta starosti. Po tridesetem letu pride v Zavetišče 46 % vseh uporabnikov. A tudi to ni največja skupina uporabnikov. Največje tveganje predstavlja starost okrog trideset let; v starosti od 26 do 35 let pride v Zavetišče 62 % vseh uporabnikov. Povprečna starost uporabnikov, ki pridejo v Zavetišče, je 30,40 leta. Uporabniki z izkušnjo institucionalizacije pridejo v Zavetišče v povprečju 2,48 leta kasneje kot uporabniki brez izkušnje institucionalizacije.
- H₃: V Zavetišču sta ob upoštevanju vseh spremenljivk enako veliki skupini uporabnikov moškega spola, starih od 26 do 30 let in s končano osnovno šolo: v eni so uporabniki z izkušnjo institucionalizacije, v drugi pa uporabniki brez te izkušnje. Te hipoteze ne morem ne potrditi ne ovreči. Najbolj ogrožena skupina so moški s končano srednjo šolo, stari od 26 do 30 let.

5 RAZPRAVA

Z diplomsko nalogo sem na podlagi podatkov, ki so jih dali o sebi ob sprejemu uporabniki Zavetišča, skušala prispevati k zavedanju o vplivu različnih dejavnikov na razvoj življenja posameznikov. Zavetišče je velikokrat zadnja postaja za ljudi, ki se vrtijo znotraj sistemov pomoči in postanejo od nje odvisni. »Odvisnost od pomoči naredi posameznike pasivne prejemnike pomoči in jih objektivizira v vlogah bolnika in socialnega primera« (Flaker 2002a). Sistem pomoči daje velik poudarek posamezniku, hkrati pa ljudi ne opremi s potrebnimi veščinami in znanji, ki bi mu lahko to omogočile. Še več, veliko ljudi sistem pomoči ohromi in oropa še tiste moči, ki so jo imeli. Človek se zato znajde v sistemu, ki mu ponuja oporo, a prevečkrat je ta opora namenjena le vzdrževanju stanja, ne pa resničnemu napredku. Ti programi so neuspešni. »O uspešnosti programov lahko sodimo po tem, ali dosegajo cilje, ki so si jih zastavili, ali pa po tem, ali zadovoljujejo pričakovanja, ki jih imajo uporabniki.« (Flaker 2002a: 231).

Izkušnja institucionalizacije

Izkušnja institucionalizacije je pomemben dejavnik v karieri mladoletniškega prestopnika, ki veliko pove o njegovi preteklosti, pa tudi o verjetni prihodnosti. Na razvoj mladostnika vpliva na več nivojih: vpliva na socialno mrežo mladostnika, razvoj njegovih socialnih veščin, občutek suverenosti, na stopnjo izobraženosti. Velikokrat okrepi dejavnike tveganja.

Ljudje se razvijamo v odnosih z drugimi ljudmi, zato je pomembno, kakšni ljudje nas obkrožajo in česa nas učijo. Mladoletnik, ki je bil nameščen v institucijo, je bil izločen iz svojega domačega okolja, ki verjetno nanj ni imelo najbolj spodbudnega vpliva. Vprašanje pa je, koliko je lahko okolje zavoda bolj stimulatивно, kot je bilo družinsko okolje. Z institucionalizacijo se največkrat prekinejo prejšnje vezi, vzpostavijo se nove, ki imajo zelo omejen domet in največkrat pomenijo le še več istega. Mladostniki imajo zato po izpustitvi iz zavodov težave z vzpostavitvijo prejšnjih ali novih socialnih mrež. Mladostniki se ne naučijo socialnih veščin, kar jim (ponoven) vklop v življenje zunaj zidov zavodov še dodatno otežuje. Ne naučijo se, kako prepoznati in konstruktivno reševati probleme, prepoznati svoje potenciale, izrabiti čas, izoblikovati pozitivno samopodobo, se učiti, ustvariti dom, se soočiti z agresijo, brezposelnostjo ...

Posameznikova socialna mreža pogojuje njegovo stopnjo vključenosti na socialnem nivoju in določa kakovost njegovega življenja. Šibke socialne mreže deprivilegirajo posameznike pri

socialni podpori in neformalni pomoči, ki jo potrebujejo za aktivno sodelovanje in dostop do socialnega življenja. V primeru zelo šibkih socialnih mrež govorimo o socialni izključenosti. Posamezniki, ki so v smislu socialnega kapitala bogataši, se bolje spopadajo s travmami in lažje premagujejo bolezni. Občutek pripadnosti in konkretne izkušnje v socialni mreži prinašajo posamezniku koristi na več področjih življenja. Visoka stopnja socialnega kapitala vpliva na nižjo stopnjo kriminala, višjo stopnjo zdravja, daljšo življenjsko dobo, boljše izobraževalne dosežke in višjo stopnjo enakopravnosti v družbi. (...) Nizka stopnja socialnega kapitala in socialna izključenost jih odrivata na rob družbe, od koder je do odklonskega vedenja kratek korak (Zrim Martinjak 2006 v Gomezel 2011).

Življenje v instituciji pa ne vpliva le na socialne mreže in veščine mladostnika, ampak na njegov razvoj vpliva institucija s svojim ustrojem, ki v veliki meri jemlje posamezniku suverenost. Stanovanje vzpostavi suverenost posameznika oz. družine nad prostorom. V zavetišču, stanovanjski skupini ali skupnem prebivališču je težko zagotoviti vzpostavitev suverenosti, saj je suverenost okrnjena zaradi same institucionaliziranosti in zaradi delitve stanovanja s sostanovalci (Flaker in sodelavci 2008).

V nalogi sem ugotovila, da je bilo v Zavetišče sprejetih slabih 40 % uporabnikov, ki imajo izkušnjo institucionalizacije. Ta podatek pove, da imajo mladostniki, ki imajo izkušnjo institucionalizacije, skoraj enako možnost, da končajo v Zavetišču kot tisti, ki nimajo izkušnje institucionalizacije. Namestitev v Zavod, torej ni pretiran varovalni dejavnik in ne izpolnjuje ciljev po uspešni reintegraciji mladostnika v okolje. Poglobljen pogled pokaže, da zavod ni uspešen pri spodbujanju izobraževanja in tudi s tem prispeva k dejavnikom tveganja, saj je nižja izobraženost prav tako dejavnik tveganja. Uporabniki z izkušnjo institucionalizacije so nižje izobraženi kot tisti brez te izkušnje. Uporabniki z izkušnjo institucionalizacije so v največjem deležu končali le osnovno šolo (62,5 % vseh uporabnikov z izkušnjo institucionalizacije), medtem, ko je le 8,33 % uporabnikov z izkušnjo institucionalizacije končalo srednjo strokovno šolo. Uporabnikov brez izkušnje institucionalizacije, ki so končali le osnovno šolo, je 37,84 %, srednjo strokovno šolo pa je doseglo 18,92 % uporabnikov brez izkušnje institucionalizacije. Med uporabniki brez izkušnje je sicer 5,40 % takih, ki niso končali osnovne šole, a tudi seštevek uporabnikov z nedokončano in dokončano osnovno šolo je manjši.

Sklenemo lahko, da so v zavode nastanjeni otroci in mladostniki, ki so slabše opremljeni, a tudi v zavodu ne naredijo potrebnega napredka in tako kljub vsemu zaostajajo za sovrstniki.

Izkušnja institucionalizacije le nekoliko prestavi čas prihoda v Zavetišče. Več uporabnikov brez izkušnje institucionalizacije pride v Zavetišče v starosti od 21 do 25 let. Uporabnikov z izkušnjo institucionalizacije pride v tem starostnem obdobju kar za 62,5 % manj. Ta podatek je kar logičen, če vemo, da nekateri uporabniki v starosti 21 let še niso zapustili institucij ali pa so jih komaj zapustili. Uporabniki brez izkušnje institucionalizacije so lahko v tem času že nekaj časa preživeli na cesti in so napredovali v karieri džankija. Največ vseh uporabnikov pride v Zavetišče v starosti od 26 do 30 let. Ta skupina je tudi glede na izkušnjo institucionalizacije najbolj izenačena. Le 30 % manj uporabnikov z izkušnjo institucionalizacije pride v Zavetišče v tem starostnem obdobju. Do največjega preobrata in razlike med skupinama glede na izkušnjo institucionalizacije pride v starostnem obdobju od 36 do 40 let, ko pride v Zavetišče največ uporabnikov z izkušnjo institucionalizacije, število uporabnikov brez izkušnje institucionalizacije pa začne upadati; v tem obdobju je prišlo v Zavetišče kar 600 % več uporabnikov z izkušnjo institucionalizacije kot tistih brez nje.

Povprečna starost uporabnikov, ki pridejo v Zavetišče brez izkušnje institucionalizacije, je 28,94 leta, tistih z izkušnjo institucionalizacije pa 31,42 leta.

Med moškimi in ženskami v Zavetišču se pokaže zanimiva razlika glede na izkušnjo institucionalizacije. Za razliko od populacije moških, v kateri je skupina z izkušnjo institucionalizacije in tistih brez nje skoraj izenačena (le 20 % manj moških, ki so v Zavetišču, ima izkušnjo institucionalizacije), je v populaciji žensk kar 66,67 % manj žensk z izkušnjo institucionalizacije. Ženske predstavljajo v skupini uporabnikov z izkušnjo institucionalizacije dosti manjši delež (16,67 % vseh uporabnikov z izkušnjo institucionalizacije), kot ga predstavljajo v skupini uporabnikov brez institucionalizacije, kjer predstavljajo kar 32,42 % vseh teh uporabnikov. Ta razlika je logična, če vemo, da je v domsko varstvo vključenih več moških. Podatki za leto 2010 so pokazali, da je od vseh otrok in mladostnikov, ki so bili v letu 2010 vključeni v domsko varstvo, skoraj dve tretjini moških (Kobal Tomc in sodelavci 2011).

Dosežena stopnja izobrazbe

Izobraženost je varovalni dejavnik, ki preprečuje, da bi se človek znašel na družbenem dnu. V primeru neuspešnega izobraževanja pa je seveda lahko izobrazba velik dejavnik tveganja. Osnovna šola je »nujna za kakršnokoli socialno vključevanje« (Čelebič in sodelavci 2010).

Večina uporabnikov Zavetišča ima končano le osnovno šolo (47,55 %). Ta podatek je zaskrbljujoč že sam po sebi, če pa vemo, da skupaj predstavljajo nižje izobraženi (tisti z

nedokončano osnovno šolo, s končano osnovno šolo in srednjo poklicno šolo) kar 85,25 % vseh uporabnikov Zavetišča, pa ne moremo zanikati, da pridejo v Zavetišče izjemno deprivilegirani ljudje. To je pomemben odstotek odstopanja od sicer znanih statističnih podatkov za celotno populacijo Slovenije.

»Po statističnih podatkih je bilo v Sloveniji v letu 2008 še vedno 4,8 % ljudi starih 25 let ali več, brez končane osnovne šole in 19,4 % s končano osnovno šolo. Ti dve kategoriji se relativno zelo počasi zmanjšujeta. Skupaj z deležem odraslih s končano nižjo in srednjo poklicno šolo, je 51,2 % prebivalcev v tej starosti brez 4-letne srednješolske izobrazbe. Nekoliko boljša je izobrazbena struktura odraslih v starosti 25 do 64 let: nedokončano osnovno šolo imata 2,3 %, dokončano osnovno šolo pa nadaljnjih 15,7 %, medtem ko ima manj kot 4-letno srednjo šolo skupaj 45,9 % prebivalcev te starosti« (Čelebič in sodelavci 2010: 7).

Pri uporabnikih, ki pridejo v Zavetišče v starostnem obdobju od 21 do 25 let, je struktura izobraženosti relativno enakomerno razporejena. Le 37 % uporabnikov, ki pridejo v Zavetišče v tem starostnem obdobju, ima končano le osnovno šolo. V največjo skupino uporabnikov spadajo uporabniki, ki so prišli v Zavetišče v starosti od 26 do 35 let in imajo končano osnovno ali srednjo poklicno šolo, so torej nižje izobraženi. Ti uporabniki predstavljajo 52,46 % vseh uporabnikov, ki pridejo v Zavetišče in so torej najbolj ogrožena skupina uporabnikov, ki bi morala terjati našo posebno pozornost.

Sistemsko zaostajanje fantov za dekleti v učnem uspehu je ugotovil že Flere s sodelavci (2009). Tako naj bi bila povezanost med družbenim položajem in šolsko uspešnostjo ter njenimi komponentami krepkejša pri dečkih kot pri deklicah. Družbeni položaj družine torej pomembno vpliva na šolsko uspešnost dijakov, ni pa še nakazano, prek katerih mehanizmov. Bolj je značilen vpliv pri dečkih, pri katerih je sicer splošni uspeh nižji.

Tako je tudi v primeru uporabnikov Zavetišča, kjer so bile ženske v šoli malenkost uspešnejše od moških. Ženske, ki so prišle v Zavetišče, v povprečju dosegajo srednjo poklicno šolo, kar je sicer še vedno stopnja nižje izobraženosti; več žensk kot moških ima končano srednjo poklicno šolo in manj žensk ima končano le osnovno šolo; nobena ženska ni v Zavetišču z nedokončano osnovno šolo. Izobraženost pri ženskah ne igra take vloge kot pri moških in ni toliko odvisna od izkušnje institucionalizacije kot pri moških, pri katerih tisti z izkušnjo institucionalizacije dosegajo vidno slabše rezultate. Ženske pridejo v Zavetišče kljub višji izobraženosti.

Starost ob prihodu v Zavetišče

V življenju gre človek skozi več obdobj, vsako zase prinaša svoje izzive in možnost spodrseljajev. Življenjsko obdobje je pomembno, kar se je izkazalo tudi v moji nalogi.

Spreminjamo se na različne načine in iz različnih razlogov. Posamezniku so v različnih fazah spreminjanja potrebne različne oblike strokovnega dela, ki morajo slediti tem fazam. S strokovnimi tehnikami in metodami lahko pospešimo ali zavrnemo dinamiko spreminjanja. Pomembna pa je tudi vloga samega strokovnega delavca, ki mora znati oceniti, v kakšni fazi je posameznik, in temu prilagoditi vsebino strokovnega dela. Vedno znova smo začudeni, zakaj toliko ljudi vztraja v vedenjskem vzorcu, ki jim več kot očitno »škodí«. Motivacijo za drugačno drogiranje ali prenehanje drogiranja moramo iskati na istem mestu, od koder izvira motivacija za drogiranje. Motivacija torej ni osebna lastnost, temveč se spreminja glede na čas in situacije (Stefanoski 1999: 287- 289).

Največ uporabnikov pride v Zavetišče v starosti od 26 do 30 let. Sledi skupina uporabnikov starih od 31 do 35 let. Največja skupina uporabnikov so torej uporabniki stari od 26 do 35 let. Ta podatek nam pove, da je poleg spola, šolske izobrazbe in izkušnje institucionalizacije zelo pomembno tudi obdobje v življenju, v katerem se nahajajo uporabniki.

To sta v svoji raziskavi ugotovila tudi Dekleva in Razpotnik (2007). Daljšanje brezdomskega staža kakor tudi višja sedanja starost zmanjšujeta ambicije po prenehanju tega statusa. Subjektivne možnosti za prekinitev brezdomstva so torej verjetno večje pri mlajših brezdomcih in tistih, katerih brezdomsko življenje še ni tako utrjeno oz. še niso razvili pogleda nase kot brezdomca.

Več dejavnikov ogroženosti najpogosteje najdemo pri brezdomnih rednih uporabnikih prepovedanih drog, nekoliko manj odstopajoče poročajo o dejavnikih ogroženosti občasni uporabniki prepovedanih drog. Med značilno odstopajočimi težavami življenja na cesti uporabnikov prepovedanih drog se pojavljajo težave s policijo, med travmatičnimi življenjskimi dogodki pa prepiri s starši, izključitev iz šole in nasilje s strani bližnjih. Izrazito in konsistentno več prisotnosti ogrožajočih dejavnikov kažejo mlajši brezdomci ter tisti, ki so bili mlajši ob prvi izkušnji brezdomstva. V precejšnji meri gre za isto podskupino brezdomcev, pri kateri se v določeni meri prekrivajo tri značilnosti: nižja starost, zgodnejše brezdomstvo in uporaba prepovedanih drog. Zanje je značilno pojavljanje več travmatičnih dogodkov v življenju, več zaznanih težav v življenju na cesti, več institucionalnih obravnav

(vzgojni zavod, zapor, psihiatrija ...) in manj dosežene delovne dobe (povzeto po Dekleva 2008).

Obdobje po 26 letu je po-mladostniško obdobje, ki je poleg adolescence kritično obdobje. Za uporabnike z izkušnjo institucionalizacije je to kritično obdobje, saj se morajo v tem času postaviti na lastne noge in se izločiti iz znane sredine, uporabniki brez izkušnje pa so v tem obdobju dodobra razvili pogled nase kot na brezdomca. Število uporabnikov upade s starostjo, razen uporabnikov, ki imajo izkušnjo institucionalizacije, pri katerih poraste število uporabnikov v starosti od 36 let do 40 let. Izkušnja institucionalizacije podaljša obdobje prihoda v Zavetišče. Splošen upad sprejetih uporabnikov po 36 letu lahko nakazuje več stvari: lahko da so se uporabniki ob prelomnici v življenju bolj množično odločili za zdravljenje in so postavili svoje življenje na nove temelje, lahko da so se v vlogi brezdomca tako utrdili, da sploh ne iščejo več drugih alternativ bivanja, kot je ulica, nekaj jih je verjetno tudi podleglo slabim življenjskim pogojem in posledicam uživanja drog oziroma posledicam stigmatizacije, marginalizacije in neustrezne oskrbe.

Vpliv spola

Ugotovila sem, da so moški bolj ogrožena skupina uporabnikov kot ženske. V Zavetišče pride za 64 % več moških kot žensk. Moški so tudi nižje izobraženi in pridejo v Zavetišče prej. Med ženskami, ki pridejo v Zavetišče, je mnogo večja razlika med tistimi z izkušnjo institucionalizacije in tistimi brez nje; dosti več žensk, ki pridejo v Zavetišče, nima izkušnje institucionalizacije. Pri ženskah je tudi manjša razlika v izobrazbeni strukturi glede na izkušnjo institucionalizacije. Ženske v Zavetišču predstavljajo po nekaterih kazalcih precej atipično skupino, zato bi bilo dobro natančneje ugotoviti, kateri so tisti dodatni dejavniki tveganja, ki privedejo ženske v Zavetišče.

Najmočnejše zastopana skupina uporabnikov so torej moški, stari od 26–30 let, ki imajo končano zgolj osnovno šolo. Eni so bili zavodsko obravnavani, drugi pa ne.

Ta rezultat pokaže, da so vsi obravnavani dejavniki pomembni, najbolj ogrožajoči pa so, ko delujejo hkrati.

Družba je torej naravnana tako, da nekatere postavlja na dno družbene lestvice na podlagi dejavnikov, na katere posameznik dostikrat nima objektivnega vpliva in možnosti, da bi jih spremenil. Še večji problem je, da se nam to zdi tako vsakdanje, normalno in tudi edini možen način obstoja družbe. O tem se ne sprašujemo in ne dvomimo. Če že, največkrat dvomimo o

kompetentnosti posameznika, ki pa vendarle obstaja znotraj predpisanih okvirov družbe. Na čem pa je zgrajena kompetentnost, če ne na osnovi družbenih pravil? To pa ne pomeni, da ne (z)more vsak posameznik vplivati na družbo in jo spreminjati. Zato je nujno, da verjamemo in spodbujamo ljudi k aktivnemu udejstvovanju v njihovem življenju in posledično v družbi. Vsakega človeka bi bilo potrebno sistemsko spodbujati k sprejemanju odgovornosti, soočanju, razreševanju ali premagovanju težav, mu nuditi podporo in ga spodbujati pri razvijanju pozitivnih osebnostnih lastnosti, lastnih sposobnosti, ga podpirati pri poskusih osvajanja novih znanj, iskanju zaposlitve in samostojnosti pri preživljanju, vzdrževanja kakovosti socialnega življenja, širjenju ali razvijanju socialne mreže.

Razumeti in razvijati zdrav in kakovosten način življenja je pomembno tako za vsakega posameznika kot tudi za družbo v širšem pomenu. S tem podelimo človeku odgovornost za lastno življenje, ta odgovornost osvobaja in opolnomoča človeka, ki se, ne glede na položaj, v katerega ga je postavila družba, lahko uveljavi in ustvari dostojno življenje. Hkrati pa s tem pridobi tudi družba, saj so le kompetentni in samostojni posamezniki tisti, ki lahko družbi s svojim delovanjem največ prispevajo.

Sodobno družbo lahko imenujemo »družba tveganja«. Kljub vedno večjim tveganjem, ki vplivajo na celosten razvoj posameznika, pa posamezniki ostajajo vedno bolj sami s težavami, saj kolektivnih odgovorov nanje ni, kar dodatno povečuje nemoč posameznikov, saj so številna tveganja v resnici individualno neobvladljiva. Politični odgovori obstajajo le za določene skupine prebivalstva v določenih situacijah (Filipović 2007: 188)

Dekleva in Razpotnik (2007) se strinjata, da pri težavah, s katerimi se soočajo ljudje, ne gre le individualne težave, ampak največkrat za kompleksen splet so-delujočih dejavnikov, ki zahtevajo tudi ustrezen sistemski odgovor, torej oblikovanje drugačnih politik in modelov pomoči. Trenutno je sistem pomoči naravnán tako, da posameznik ostaja brez ustrezne pomoči, oziroma se, ko je enkrat vključen v sistem pomoči, znajde na potovanju skozi različne sisteme, v katerih se pojavlja vedno znova. Pomoč, ki je ponujena, je torej začaran krog, oziroma t. i. sistem vrtljivih vrat. Resnična intervencija in resnična možnost za ureditev določenih sfer življenja bi bila mogoča ob upočasnitvi učinka vrtljivih vrat.

Učinek vrtljivih vrat bi lahko upočasnili in ustrezno invenerirali na več točkah v življenju otroka, mladostnika in odraslega, a žal se to ne dogaja tako učinkovito. Glede na podatke iz osebnih kartonov uporabnikov Zavetišča sem prišla do rezultatov, ki so pokazali različne

vplive različnih dejavnikov na razvoj in uspešnost posameznika. Ugotovila sem, da je sprejem v Zavetišče posledica spleta vseh dejavnikov in verjetno še kakšnega, ki ga nisem preučevala .

6 SKLEPI

- Izkušnja institucionalizacije ne prispeva bistveno k boljši opremljenosti za samostojno in uspešno življenje. Pristanek v Zavetišču lahko razumemo kot obliko povratništva in ugotovimo, da zavodi ne izpolnjujejo svojih ciljev. Zavetišče je dostikrat le naslednja postaja v sistemu pomoči, ki sledi zavodski obravnavi v času odraščanja.
- Raziskava je pokazala, da izkušnja institucionalizacije nima vidnejšega pozitivnega vpliva na doseženo stopnjo izobrazbe, da torej tudi na tem področju ne kaže bistvenih pozitivnih odstopanj in torej tudi tako poveča možnost pristanka v Zavetišču.
- Nizka stopnja izobraženosti je simptomatična za večino prebivalcev Zavetišča, zato lahko sklenem, da je nizka stopnja izobraženosti velik dejavnik tveganja za pristanek v Zavetišču.
- Največ uporabnikov pride v Zavetišče v starosti od 26 do 35 let.
- V Zavetišču je več moških kot žensk.
- Moški so pogostejše institucionalizirani.
- Moški so slabše izobraženi od žensk.
- Moški so bolj ogroženi kot ženske.

7 PREDLOGI

Za praktično delovanje predlagam

V osnovnih šolah bi morale biti več zaposlenih strokovnih delavcev, ki bi nudili pomoč in oporo predvsem učencem (in celotni družini), ki sicer neopaženi spolzijo skozi sistem in se pojavijo v obravnavi šele, ko je že zelo pozno.

Veljalo bi premisliti o različnih pristopih pri obravnavi fantov in deklet. Kot kaže, so fantje tisti, ki se težje prilagodijo in bi potrebovali drugačno obravnavo.

Pomembno je dovolj zgodaj ujeti mladostnika in mu pomagati, preden pristane v Zavetišču oziroma preden se utrdi v vlogi džankija. Ker po 25 letu starosti pride v Zavetišče največ uporabnikov, predlagam razvoj organiziranih oblik pomoči (najbolje stanovanjskih skupin) za mlade do 26 leta starosti, ki bi se osredotočala na konkretne, življenjske, vsakdanje težave mladih ljudi, ki vstopajo v odraslo življenje. Te oblike pomoči bi koristile tako mladim, ki imajo izkušnjo institucionalizacije, kot tistim brez te izkušnje, so pa neuspešni pri osamosvajanju.

Za nadaljnje raziskovanje predlagam raziskovanje

- življenjskih zgodb uporabnikov iz katerih bi lahko dobili še bolj poglobljen vpogled v življenje uporabnikov in izluščili še druge dejavnike, ki so jih pripeljali v Zavetišče.
- življenjskih zgodb bivših varovancev zavodov- tudi tistih, ki niso pristali v Zavetišču. Koliko so oni uspešni v življenju.
- uspešnih programov v tujini, ki so namenjeni mladostnikom in raziskovanje možnosti prenosa teh programov v naše okolje.

8 LITERATURA

1. Božič, Dare. (1994), Programi Drug- Aid na Nizozemskem: Intervju s Francom Trantmanom. *Socialno delo* 33, 2: 154- 148.
2. Čačinovič- Vogrinčič, Gabi. (1998), Psihologija družine: prispevek k razvidnosti družinske skupine. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
3. Čelebič, Tanja; Drofenik, Olga; Ivančič, Angelca; Krašovec Jelenc, Sabina; Kramar, Martin; Mohorčič Špolar, Vida; Možina, Estera; Sotošek, Andrej; Radinovič Hajdič, maja; Urbanč, Marjan; Vilič Klenovšek, Tanja. (2010), *Predlog zasnove izobraževanja odraslih v Beli knjigi o vzgoji in izobraževanju v R Sloveniji I. (verzija 10.8.2010)*. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport. www.sindikar-zsss.si
4. Dekleva, Bojan. (1999), Rekreativna uporaba drog. *Socialno delo* 38, 4- 6: 281-286.
5. Dekleva, B.; Razpotnik, Š. (2007), *Brezdomstvo v Ljubljani*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta.
6. Dekleva, Bojan; Razpotnik, Špela. (2007a), Definiranje brezdomstva in merjenje njegovega obsega: Defining homelessness and measuring its extent. *Socialna pedagogika* 11, 1: 1- 36.
7. Dekleva, Bojan. (2008), Posebno ogrožene skupine brezdomcev. *Socialna pedagogika*, vol. 12, številka 1: 1 – 18.
8. Dekleva, Bojan et al. (2008), Raziskovalni program- Sistemski vidiki strategij edukacije in spodbujanje socialne vključenosti v vzgoji in izobraževanju.
9. Dekleva, Bojan. (2010), Mladinsko prestopništvo v Sloveniji v mednarodni primerjavi. *Socialna pedagogika*, vol. 14, številka 4: 383 – 404.
10. Delić, Elvira. (2008), *Državlanske pravice brezdomcev- izziv za socialno delo*. Diplomatska naloga, Fakulteta za socialno delo, Ljubljana.
11. Dragoš, Srečo. (1993), Vprašanje klošarjev. *Socialno delo* 32, 5- 6: 153 - 161.
12. Drobež, Nika. (2011), Potrebe ljudi, ki so po prestajanju kazni zapora brez stanovanja- oblike služb in možnosti storitev. Diplomatska naloga, Fakulteta za socialno delo, Ljubljana.
13. EMCDDA. (2010), *Letno poročilo 2010: Stanje na področju problematike drog v Evropi*. Luxembourg: Urad za publikacije Evropske unije.
14. Fajon, Dragica. (2005), Zmanjševanje škode na področju drog. *Socialna pedagogika* 9, 2: 177- 192.

15. Flaker, Vito, et al. (1993), Droge in nasilje: raziskovalno poročilo. Ljubljana: Mirovni inštitut.
16. Flaker, Vito. (1999), Družbena konstrukcija kariere uživalca drog. *Socialno delo* 38, 4- 6: 211- 240.
17. Flaker, Vito. (1999a), Družbene okoliščine uživanja drog. *Teorija in praksa* 36, 5: 809- 819.
18. Flaker, Vito; Grebenc, V.; Rode, N.; Belin, J.; Fajon, D.; Grošičar, A.; Feker, I.; Šantelj, M.; Kastelic, A.; Zupančič, D.; Merdanović Z. (1999b), Podobe uživanja heroina v Sloveniji z vidika zmanjševanja škode: Preliminarno poročilo o raziskavi. *Socialno delo* 38, 4- 6: 341- 393.
19. Flaker, Vito. (1999c), *Stanovanjske težave ljudi z dolgotrajnimi duševnimi stiskami in možne rešitve*. V: Mandič, Srna, Pravica do stanovanja: Brezdomstvo in druga stanovanjska tveganja ranljivih skupin. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo. 43- 70.
20. Flaker, Vito. (2002), *Živeti s heroinom I.: Družbena konstrukcija uživalca v Sloveniji*. Ljubljana: Založba *cf.
21. Flaker, Vito. (2002a), *Živeti s heroinom II.: K zmanjševanju škode*. Ljubljana: Založba *cf.
22. Flaker, Vito. (2003), Katalog socialnega dela. Oris metod socialnega dela: Uvod v katalog nalog centrov za socialno delo. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo, Skupnost centrov za socialno delo Slovenije.
23. Flaker, Vito. (2005), Kratka zgodovina dezinstitutionalizacije v Sloveniji. www.fsd.uni-lj.si
24. Flaker, Vito. (2006), Social work as a science of doing: in the praise of a minor profession. V: Flaker, V.; Schmid, T. Von der Idee zur Forschungsarbeit : Forschen in Sozialarbeit un Sozialwissenschaft. Wien : Böhlau Verlag. 55- 78.
25. Flaker, V.; Mali, J.; Kodele, T.; Grebenc, V.; Škerjanc, J.; Urek, M. (2008), *Dolgotrajna oskrba: Očrt potreb in odgovorov nanje*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
26. Flere, S.; Klanjšek, R.; Musil, B.; Tavčar Krajnc M.; Kirbiš, A. (2009), Kdo je uspešen v slovenski šoli?. Znanstvena poročila pedagoškega inštituta 15/09, Ljubljana: Pedagoški inštitut. www.pei.si
27. Filipčič, K.; Fišer, Z.; Kadunc Ilić, L.; Mežnar, A.; Šelih, A.; Velić, I. (2010). Obravnavanje mladoletnih prestopnikov v Sloveniji – analiza stanja in osnutek zakona. Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani. www.mp.gov.si

28. Filipović, Maša. (2007), Stanovanjska ranljivost v Sloveniji: analiza na podlagi razširjene definicije brezdomstva. *Socialno delo* 46, 4- 5: 187- 197.
29. Fojan, Dragica. (1999), Droga kot argument za kar koli. *Socialno delo* 38, 4- 6: 241-253.
30. Gomezel, Anita. (2011), Mladostniki s težavami v socialni integraciji v družinskem in šolskem sistemu. Diplomsko naloga, Pedagoška fakulteta, Ljubljana.
31. Grebenc, Vera. (1999), 10. mednarodna konferenca o zmanjševanju škode, povezane z uživanjem drog. *Socialno delo* 38, 4- 6: 403- 405.
32. Grebenc, Vera. (2003), Kroke in kriminal: kritičen razmislek o njuni zvezi. *Socialna pedagogika, letnik* 7, številka 4: 407- 430.
33. Herwig- Lempp, J., H. Stover. (1992), Socialno delo, ki akceptira uživanje drog. *Iskanja, letnik* 8, številka 12: 73- 96.
34. Horvat, Gabrijela. (2009), Mladoletno prestopništvo. Diplomsko naloga, Fakulteta za upravo, Ljubljana.
35. Horvat, Blaž. (2005), Ocene usklajenosti sodelovanja centrov za socialno delo z vzgojnimi zavodi pri obravnavanju otrok in mladostnikov z motnjami hranjenja in osebnosti. Diplomsko naloga, Fakulteta za socialno delo, Ljubljana.
36. Hren, Jože. (1999), PHARE- TA TO DDR: Sub- regionalni projekt na področju zmanjševanja škode. *Socialno delo* 38, 4- 6: 395- 397.
37. Jalovec, Barbara. (2009), Vzgojni ukrepi za mladoletne delikvente- Analiza sprememb v Sloveniji po sprejemu Zakona navodil in prepovedi leta 1995. Maribor, Filozofska fakulteta, diplomsko naloga.
38. Jeretič, Sebastjan. (2001), Politična korektnost: Primer uporabnic in uporabnikov nedovoljenih drog. *Teorija in praksa, letnik* 38, številka 2: 328- 345.
39. Kanduč, Zoran. (1999), O nekaterih normativnih vprašanjih v zvezi s politiko do prepovedanih drog. *Socialno delo* 38, 4- 6: 255- 259.
40. Kobal Tomc, Barbara; Centrih, Mojca; Zalokar, Leonida; Švab, Vesna; Brežan, Valerija; Klanjšček, Myriam, Pavlič, Srečko. (2011), Otroci in mladostniki s hudimi motnjami vedenja- analiza stanja. Ljubljana: Inštitut Republike Slovenije za socialno varstvo.
41. Kocmur, Dare. (1999), Projekt Stigma- retroperspektiva: Za pragmatiko socialnega dela na področju drog. *Socialno delo* 38, 4- 6: 333- 339.
42. Konvencija o otrokovih pravicah OZN
43. Kozar, Maja; Jurančič Šribar, Lena. (2008), Nastanjanje brezdomnih- norveška politika in praksa: Resettlement of the Homeless people- Norwegian policy and praxis. *Socialna pedagogika, letnik* 12, številka 4: 437- 446.

44. Kralj, Tina. (2011), Poinstitucionalna obravnava mladostnikov, ki so bili v vzgojnih ustanovah. Diplomsko delo, Ljubljana: Pedagoška fakulteta.
45. Leskošek, Vesna. (1995), Socialno delo ni politično (ali pač?). *Socialno delo* 34, 3: 195-201.
46. Leskošek, Vesna; Hrženjak, Majda. (2002), *Spremenjene vloge nevladnih organizacij*. Ljubljana: Mirovni inštitut, Inštitut za družbene in politične študije.
47. Lisec, Martin. (2003), Vzgoja – alternativa nasilju. www.mediacija.net
48. Mandič, Srna. (1999), *Pravica do stanovanja: Brezdomstvo in druga stanovanjska tveganja ranljivih skupin*. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo.
49. Metelko Lisec, T. (2004), Socialne veščine- orodje za večjo socialno uspešnost. *Socialna pedagogika*, vol. 8, številka 1: 97 – 112.
50. Mesec, Blaž. (1990), O specifičnosti metodologije v socialnem delu. *Socialno delo* 29, 1-3: 143- 149.
51. Nacionalni akcijski načrt o socialnem vključevanju 2004- 2006. Ljubljana.
52. Nacionalni program na področju drog 2011- 2020. Ljubljana: Ministrstvo za zdravje.
53. Nacionalno poročilo o strategijah socialne zaščite in socialnega vključevanja za obdobje 2008- 2010. Ljubljana: Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve.
54. Pivec, Maja. (2011), *Zasvojenost s heroinom: Racionalna odločitev kot varovalni dejavnik ali dejavnik tveganja*. Diplomaska naloga, Fakulteta za socialno delo, Ljubljana.
55. Poljšak Šrban, Olga; Dekleva Bojan. (1997), Vloga družine v oblikovanju in razvoju identitete. *Socialna pedagogika*, letnik 1, številka 2: 25 – 46.
56. Predlog Zakona o socialni dejavnosti. (2010), Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve. <http://www.mddsz.gov.si/nc/si/splosno/cns/novica/article//6540/>
57. Ramovš, Jože. (2002), Samoorganizacija socialnega dela na področju zasvojenosti: Ob desetletnici socialnega foruma za zasvojenosti in omame. *Socialno delo* 41, 3- 4: 209-220.
58. Razpotnik, Špela; Dekleva, Bojan. (2009), Homelessness and the accessibility of the health system: Brezdomstvo in dostopnost zdravstvenega sistema. *Socialna pedagogika* 13, 2: 11- 130.
59. Resolucija o nacionalnem programu na področju drog 2004- 2009 (ReNPPD). Uradni list RS, št. 28/2004.
60. Resolucija o nacionalnem programu socialnega varstva za obdobje 2006- 2010. Uradni list RS, št. 39/2006.

61. Rhodes, Tim.; Stimson, Gerry V.; Crofts, N.; Bale, A.; Dehne, K.; Khodakevich, L. (1999), Injiciranje drog, hitro širjenje virusa HIV in »rizično okolje«: Dejavniki, ki implicirajo hitro oceno in odziv. *Socialno delo* 38, 4- 6: 261- 279.
62. Rozman, Urša. (2005), Treningi socialnih veščin kot metoda dela z mladimi. Magistrsko delo, Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
63. Stefanoski, Peter. (1996), Socialno delo, ki akceptira uživanje drog. *Socialno delo* 35, 4: 289- 300.
64. Stefanoski, Peter. (1997), Razmišljanja o strokovnih izhodiščih za delo z uživalci drog na centru za socialno delo. *Socialno delo* 36, 3: 215- 227.
65. Stefanoski, Peter. (1999), Motivacijski intervju. *Socialno delo* 38, 4- 6: 287- 291.
66. Stanovanjski zakon. Uradni list RS, št. 69/ 2003.
67. Stritih, Bernard. (1993), Normativi in standardi v socialnem varstvu: Raziskovalno poročilo. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
68. Svetin Jakopič, Simona. (2005), Obravnava otrok in mladostnikov z vedenjskimi motnjami na centru za socialno delo. *Socialna pedagogika*, vol. 9, številka 4: 391 – 422.
69. Škoflek, Ivan; Selšek, Marija; Ravnikar, Franci; Brezničar, Sonja; Krajncan, Anton. (2004), Vzgojni program.
70. Škrinjar, Damir. (2010), *Potrebe uživalcev prepovedanih drog v celjski regiji*. Diplomsko naloga, Fakulteta za socialno delo, Ljubljana.
71. Špruk, Simona. (2009), *Življenje gojencev v vzgojnem zavodu in njihovo doživljanje*. Diplomsko naloga, Fakulteta za varnostne vede, Maribor.
72. Van Dam, Theo. (1999), Izkušnje Nizozemskih organizacij uživalcev drog pri zmanjševanju škode: Z navodili za varnejše injiciranje drog. *Socialno delo* 38, 4-6: 315- 322.
73. Zakon o Osnovni šoli (ZOs- UPB3). Uradni list RS, št. 81/ 2006.
74. Zakon o preprečevanju uporabe prepovedanih drog in o obravnavi uživalcev prepovedanih drog (ZPUPD). Uradni list RS, št. 98/ 1999.
75. Zakon o socialnem varstvu (ZSV). Uradni list RS, št. 3/ 2007.
76. Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih (ZZZDR, UPB-1). Uradni list RS, št. 69/ 2004.
77. www.altra.si/zavetisce.html
78. http://www.omamljen.si/index.php?option=com_content&view=article&id=311&Itemid=75
79. www.mediacija.net/dokumenti/MARTINVzgoja_alternativa%20_nasilju.doc
80. www.uradni-list.si

81. [www.mp.gov.si/fileadmin/mp.gov.si/pageuploads/2005/PDF/110627 Studija in osn zak.
pdf](http://www.mp.gov.si/fileadmin/mp.gov.si/pageuploads/2005/PDF/110627_Studija_in_osn_zak.pdf)
82. www.fsd.uni-lj.si
83. www.pei.si

D ODATEK

DODATEK 1: Razvrstitev uporabnikov in pregled osnovnih značilnosti po vseh spremenljivkah

Podatke o vseh uporabnikih sem začela obdelovati tako, da sem vnesla vse spremenljivke v tabelo, ki mi je služila za osnovo pri vseh nadaljnjih tabelah in izračunih.

Tabela1: Razvrstitev uporabnikov in vseh spremenljivk

Koda uporabnika	Spol	Starost ob sprejetju	Dosežena stopnja izobrazbe	Izkušnja institucionalizacije
U1	M	31	Š3	Z1
U2	M	36	Š2	Z1
U3	M	25	Š2	Z1
U4	M	41	Š3	Z2
U5	Ž	27	Š3	Z2
U6	Ž	28	Š4	Z2
U7	M	29	Š2	Z2
U8	Ž	34	Š3	Z2
U9	Ž	29	Š3	Z1
U10	Ž	31	Š2	Z2
U11	M	26	Š2	Z2
U12	M	42	Š4	Z2
U13	M	43	Š2	Z1
U14	M	27	Š3	Z2
U15	M	37	Š3	Z1
U16	M	28	Š2	Z2
U17	M	35	Š3	Z1
U18	M	40	Š2	Z1
U19	Ž	45	Š3	Z2
U20	M	39	Š2	Z1
U21	M	33	Š2	Z2
U22	Ž	22	Š4	Z2
U23	M	23	Š2	Z1
U24	M	30	Š2	Z2
U25	M	31	Š3	Z2
U26	M	21	Š2	Z2
U27	Ž	30	Š2	Z2
U28	Ž	38	Š2	Z1
U29	M	26	Š2	Z1
U30	M	27	Š2	Z1
U31	M	33	Š2	Z2
U32	M	35	Š2	Z2
U33	M	31	Š3	Z2
U34	Ž	29	Š3	Z2
U35	M	23	Š4	Z1
U36	M	25	Š3	Z2

U37	Ž	31	Š3	Z2
U38	M	25	Š1	Z2
U39	M	29	Š4	Z2
U40	M	31	Š3	Z1
U41	M	24	Š3	Z2
U42	M	28	Š2	Z1
U43	Ž	32	Š3	Z2
U44	M	27	Š3	Z2
U45	M	34	Š1	Z2
U46	M	31	Š2	Z1
U47	M	36	Š3	Z1
U48	Ž	29	Š2	Z1
U49	M	21	Š4	Z2
U50	M	32	Š4	Z2
U51	M	31	Š2	Z2
U52	M	28	Š2	Z1
U53	Ž	21	Š2	Z2
U54	M	27	Š2	Z1
U55	Ž	27	Š4	Z1
U56	Ž	36	Š2	Z2
U57	M	39	Š3	Z1
U58	M	29	Š4	Z2
U59	M	24	Š3	Z2
U60	M	26	Š2	Z1
U61	M	27	Š2	Z2

U1, ..., U61 – kode uporabnikov po naključnem vrstnem redu.

M= moški spol; Ž= ženski spol

Dosežena stopnja izobrazbe: Š1= nedokončana osnovna šola; Š2= dokončana osnovna šola; Š3= dokončana srednja poklicna šola; Š4= dokončana srednja strokovna šola; Š5= dokončana višja/visoka šola, oziroma fakulteta.

Izkušnja institucionalizacije: Z1= uporabnik z izkušnjo institucionalizacije; Z2= uporabnik brez izkušnje institucionalizacije.

Nadalje sem uporabnike razvrstila v različne tabele po posameznih spremenljivkah.

Tabela 2: Razvrstitev uporabnikov po spolu

ZAP.ŠT.	M	Ž
1.	U1	U5
2.	U2	U6
3.	U3	U8
4.	U4	U9
5.	U7	U10
6.	U11	U19
7.	U12	U22

8.	U13	U27
9.	U14	U28
10.	U15	U34
11.	U16	U37
12.	U17	U43
13.	U18	U48
14.	U20	U53
15.	U21	U55
16.	U23	U56
17.	U24	
18.	U25	
19.	U26	
20.	U29	
21.	U30	
22.	U31	
23.	U32	
24.	U33	
25.	U35	
26.	U36	
27.	U38	
28.	U39	
29.	U40	
30.	U41	
31.	U42	
32.	U44	
33.	U45	
34.	U46	
35.	U47	
36.	U49	
37.	U50	
38.	U51	
39.	U52	
40.	U54	
41.	U57	
42.	U58	
43.	U59	
44.	U60	
45.	U61	

Moških je v Zavetišču 45, žensk pa 16.

Tabela 3: Razvrstitev uporabnikov glede na izkušnjo institucionalizacije

Zap.št.	Z1	Z2
1.	U1	U4
2.	U2	U5
3.	U3	U6
4.	U9	U7

5.	U13	U8
6.	U15	U10
7.	U17	U11
8.	U18	U12
9.	U20	U14
10.	U23	U16
11.	U28	U19
12.	U29	U21
13.	U30	U22
14.	U35	U24
15.	U40	U25
16.	U42	U26
17.	U46	U27
18.	U47	U31
19.	U48	U32
20.	U52	U33
21.	U54	U34
22.	U55	U36
23.	U57	U37
24.	U60	U38
25.		U39
26.		U41
27.		U43
28.		U44
29.		U45
30.		U49
31.		U50
32.		U51
33.		U53
34.		U56
35.		U58
36.		U59
37.		U61

24 uporabnikov Zavetišča ima izkušnjo institucionalizacije; 37 uporabnikov nima izkušnje institucionalizacije.

Tabela 4: Razvrstitev uporabnikov po dokončani šolski izobrazbi

Zap. št.	Š1	Š2	Š3	Š4	Š5
1.	U38	U2	U1	U6	/
2.	U45	U3	U4	U12	
3.		U7	U5	U22	
4.		U10	U8	U35	
5.		U11	U9	U39	
6.		U13	U14	U49	
7.		U16	U15	U50	

8.	U18	U17	U55
9.	U20	U19	U58
10.	U21	U25	
11.	U23	U33	
12.	U24	U34	
13.	U26	U36	
14.	U27	U37	
15.	U28	U40	
16.	U29	U41	
17.	U30	U43	
18.	U31	U44	
19.	U32	U47	
20.	U42	U57	
21.	U46	U59	
22.	U48		
23.	U51		
24.	U52		
25.	U53		
26.	U54		
27.	U56		
28.	U60		
29.	U61		

Iz tabele lahko razberemo, da sta v Zavetišču dva uporabnika z nedokončano osnovno šolo ($\check{S}1=2$); največja skupina uporabnikov ima končano osnovno šolo ($\check{S}2=29$); 21 uporabnikov ima končano srednjo poklicno šolo ($\check{S}3=21$); 9 uporabnikov je končalo srednjo strokovno ali splošno šolo ($\check{S}4=9$); nihče od uporabnikov nima višje ali visoke šole ($\check{S}5=0$).

Iz tabele 1 sem izpisala starosti uporabnikov ob sprejetju v Zavetišče po vrstnem redu:

31, 36, 25, 41, 27, 28, 29,34, 29,31, 26, 42, 43, 27, 37, 28, 35, 40, 45, 39, 33, 22, 23, 30, 31, 21, 30, 38, 26, 27, 33, 35, 31, 29, 23, 25, 31, 25, 29, 31, 24, 28, 32, 27,34, 31, 36, 29, 21, 32, 31, 28, 21, 27, 27, 36, 39, 29, 24, 26, 27.

Te podatke sem uredila v rastočo vrsto:

21, 21, 21, 22, 23, 23, 24, 24, 25, 25, 25, 26, 26, 26, 27, 27, 27, 27, 27, 27, 27, 27,28, 28, 28, 28, 29, 29, 29, 29, 29, 29, 30, 30, 31, 31, 31, 31, 31, 31, 31, 31, 32, 32, 33, 33, 34, 34, 35, 35, 36, 36, 36, 37, 38, 39, 39, 40, 41, 42, 43, 45.

Z izračunom aritmetične sredine sem dobila povprečno starost ob prihodu za vse uporabnike:

$$M = \frac{\sum x}{N}; M = \frac{1855}{61}; M = 30,40 \text{ let}$$

Frekvence posameznih starosti: $f(21) = 3$; $f(22) = 1$; $f(23) = 2$; $f(24) = 2$; $f(25) = 3$; $f(26) = 3$; $f(27) = 7$; $f(28) = 4$; $f(29) = 6$; $f(30) = 2$; $f(31) = 8$; $f(32) = 2$; $f(33) = 2$; $f(34) = 2$; $f(35) = 2$; $f(36) = 3$; $f(37) = 1$; $f(38) = 1$; $f(39) = 2$; $f(40) = 1$; $f(41) = 1$; $f(42) = 1$; $f(43) = 1$; $f(45) = 1$.

Iz podatkov o starosti uporabnikov ob sprejemu v Zavetišče sem oblikovala 5 starostnih razredov, tako da sem v vsak razred uvrstila 5 starosti, torej $i = 5$. Za takšno razporeditev sem se odločila, ker se mi zdi obdobje petih letih dovolj, da nakaže razlike med skupinami uporabnikov, hkrati pa so dovolj majhne, da so skupine uporabnikov še vedno dovolj homogene, da so lahko združeni v enotno skupino. Postavljene meje razredov se mi zdijo pomembnejše prelomnice človeka v naši družbi in me je zanimalo, ali to velja tudi v primeru uporabnikov Zavetišča.

V prvi (A) razred sem uvrstila starosti 21, 22, 23, 24, 25; v drugi razred (B) sem uvrstila starosti 26, 27, 28, 29, 30; v tretji razred (C) sem uvrstila starosti 31, 32, 33, 34, 35; v četrti razred (D) sem uvrstila starosti 36, 37, 38, 39, 40; v peti razred (E) sem uvrstila starosti 41, 42, 43, 44, 45.

S tem sem dobila naslednje razrede in njihove frekvence (f):

- A) $f(21) = 3 + f(22) = 1 + f(23) = 2 + f(24) = 2 + f(25) = 3$; $f(A) = 11$
- B) $f(26) = 3 + f(27) = 7 + f(28) = 4 + f(29) = 6 + f(30) = 2$; $f(B) = 22$
- C) $f(31) = 8 + f(32) = 2 + f(33) = 2 + f(34) = 2 + f(35) = 2$; $f(C) = 16$
- D) $f(36) = 3 + f(37) = 1 + f(38) = 1 + f(39) = 2 + f(40) = 1$; $f(D) = 8$
- E) $f(41) = 1 + f(42) = 1 + f(43) = 1 + f(44) = 1 + f(45) = 1$; $f(E) = 4$

Največ uporabnikov pride v Zavetišče v starostnem obdobju od 26 do 30 let (B).

DODATEK 2: Strukturni deleži in indeksi posameznih spremenljivk v celotni populaciji Zavetišča

Iz podatkov, pridobljenih iz tabel, sem izračunala strukturne deleže in indekse posameznih spremenljivk po enačbah:

$$\text{DELEŽ : } p\% = \left(\frac{f}{N}\right) \times 100; \text{ INDEKS: } I_{1/0} = \frac{Y_1}{Y_0} \times 100$$

1. Delež moških in žensk v celotni populaciji ($N = 61$)
 - delež moških: $p\% = \left(\frac{45}{61}\right) \times 100$; $p\% = 73,44\%$;
 - delež žensk: $p\% = \left(\frac{16}{61}\right) \times 100$; $p\% = 26,56\%$;
 - izračun indeksa med moškimi in ženskami: $I_{Z/M} = \left(\frac{16}{45}\right) \times 100$; $I_{Z/M} = 36\%$.

Moških je v Zavetišču več kot žensk. Izračun indeksa pokaže, da je žensk v Zavetišču za **64 %** manj kot moških.

2. Delež uporabnikov glede na izkušnjo institucionalizacije ($N = 61$)
 - delež uporabnikov z izkušnjo institucionalizacije ($Z1 = 24$) :
 $p\% = \left(\frac{24}{61}\right) \times 100$; $p\% = 39,34\%$;
 - delež uporabnikov brez izkušnje institucionalizacije ($Z2 = 37$) :

$$p\% = \left(\frac{37}{61}\right) \times 100; p\% = \mathbf{60,66\%};$$

$$- I_{Z1/Z2} = \left(\frac{24}{37}\right) \times 100; I_{Z1/Z2} = \mathbf{64,86\%}.$$

V Zavetišču je več uporabnikov brez izkušnje institucionalizacije. Izračun indeksa pokaže, da je uporabnikov z izkušnjo institucionalizacije za **35,14 %** manj kot uporabnikov brez izkušnje institucionalizacije.

3. Deleži dosežene šolske izobrazbe uporabnikov (N= 61)

$$- \text{Š1: } p\% = \left(\frac{2}{61}\right) \times 100; p\% = 3,28\%$$

$$- \text{Š2: } p\% = \left(\frac{29}{61}\right) \times 100; p\% = \mathbf{47,54\%}$$

$$- \text{Š3: } p\% = \left(\frac{21}{61}\right) \times 100; p\% = 34,43\%$$

$$- \text{Š4: } p\% = \left(\frac{9}{61}\right) \times 100; p\% = 14,75\%$$

$$- \text{Š5: } 0; p\% = \mathbf{0\%}$$

$$- \text{Š1+ Š2+ Š3} = \mathbf{85,25\%}$$

$$- I_{\text{Š2/Š4}} = \left(\frac{29}{9}\right) \times 100; I_{\text{Š2/Š4}} = 322\%$$

Največ uporabnikov ima končano osnovno šolo. Teh uporabnikov je 47,54 %. Uporabnikov, ki so nizko izobraženi, je v Zavetišču 85,25 %. Osnovno šolo ima končano 222 % več uporabnikov kot srednjo strokovno.

Nihče nima končane višje ali visoke izobrazbe. Najvišja dosežena stopnja izobrazbe je srednja strokovna izobrazba, ki jo ima 9 uporabnikov (14,75%).

4. Delež uporabnikov po starostnih kategorijah (N= 61)

$$- \text{A: } p\% = \left(\frac{11}{61}\right) \times 100; p\% = 18,03\%$$

$$- \text{B: } p\% = \left(\frac{22}{61}\right) \times 100; p\% = \mathbf{36,06\%}$$

$$- \text{C: } p\% = \left(\frac{16}{61}\right) \times 100; p\% = 26,24\%$$

$$- \text{D: } p\% = \left(\frac{8}{61}\right) \times 100; p\% = 13,11\%$$

$$- \text{E: } p\% = \left(\frac{4}{61}\right) \times 100; p\% = 6,56\%$$

$$- I_{C/B} = \left(\frac{16}{22}\right) \times 100; I_{C/B} = \mathbf{72,73\%}$$

$$- I_{A/B} = \left(\frac{11}{22}\right) \times 100; I_{A/B} = 50\%$$

36,06 % uporabnikov predstavlja največjo skupino uporabnikov, ki so prišli v Zavetišče v starosti od 26 do 30 let (B) ; 26,24 % uporabnikov pride v Zavetišče v starosti od 31 do 35 let (C) 18,03 % uporabnikov pride v Zavetišče v starosti od 21 do 25 let (A). Druga največja skupina je od prve manjša za 27,27 %, tretja pa za 50 %.

$$- \text{A+ B} = 11+ 22, \text{A+ B} = 33 ;$$

$$p\% = 18,03 + 36,06; p\% = \mathbf{54,09\%}$$

- $C + D + E = 16 + 8 + 4$, $C + D + E = 28$;
 $p\% = 26,24\% + 13,11\% + 6,56\%$, $p\% = 45,91\%$
 - $I_{(A+B)/(C+D+E)} = \left(\frac{33}{28}\right) \times 100$; $I_{(A+B)/(C+D+E)} = 117\%$
 - $B + C = 22 + 16$, $B + C = 38$;
 $p\% = 36,06\% + 26,24\%$, $p\% = 62,30\%$
 $A + D + E = 11 + 8 + 4$, $A + D + E = 23$;
 $p\% = 18,03\% + 13,11\% + 6,56\%$, $p\% = 27,70\%$
 - $I_{(B+C)/(A+D+E)} = \left(\frac{38}{23}\right) \times 100$; $I_{(B+C)/(A+D+E)} = 165\%$

V starostnem obdobju od 21 do 30 let (A+B) je sprejetih 54,09 % vseh uporabnikov. Ta skupina je za 17 % večja od seštevka vseh ostalih skupin, ni pa to največja skupina. Največji skupini uporabnikov Zavetišča sta v razredih B in C, ki skupaj štejeta 38 uporabnikov oziroma 62,30 % celotne populacije. Največ uporabnikov je sprejetih v obdobju 26 do 35 let (B+C). Ta skupina uporabnikov je za 65 % večja od seštevka ostalih skupin. Večina uporabnikov torej pride v Zavetišče v starosti od 26 do 35 let.

DODATEK 3: Primerjava uporabnikov glede na izkušnjo institucionalizacije in doseženo stopnjo izobrazbe

Za primerjanje spremenljivk dosežene stopnje izobrazbe in izkušnje institucionalizacije sem izdelala tabelo, v katero sem vpisala uporabnike, ki ustrezajo kriterijem.

Tabela5: Razvrstitev uporabnikov z doseženo stopnjo izobrazbe in izkušnjo institucionalizacije

	Š1	Š2	Š3	Š4	Š5
Z1	/	U2, U3, U13, U18, U20, U23, U28, U29, U30, U42, U46, U48, U52, U54, U60	U1, U9, U15, U17, U40, U47, U57	U35, U55	/
Z2	U38, U45	U7, U10, U11, U16, U21, U24, U26, U27, U31, U32, U51, U53, U56, U61	U4, U5, U8, U14, U19, U25, U33, U34, U36, U37, U41, U43, U44, U59	U6, U12, U22, U39, U49, U50, U58	/

Tabela 6: Število uporabnikov z doseženo stopnjo izobrazbe in izkušnjo institucionalizacije

	Š1	Š2	Š3	Š4	Š5	Skupaj
Z1	0	15	7	2	0	24
Z2	2	14	14	7	0	37
Skupaj	2	29	21	9	0	61

5. Deleži skupin uporabnikov dosežene stopnje izobrazbe in izkušnje institucionalizacije v celotni populaciji Zavetišča (N= 61)

- Z1Š1: $p\% = \left(\frac{0}{61}\right) \times 100; p\% = 0 \%$
- Z1Š2: $p\% = \left(\frac{15}{61}\right) \times 100; p\% = \mathbf{24,59 \%}$
- Z1Š3: $p\% = \left(\frac{7}{61}\right) \times 100; p\% = 11,47 \%$
- Z1Š4: $p\% = \left(\frac{2}{61}\right) \times 100; p\% = 3,28 \%$
- Z1Š5: $p\% = \left(\frac{0}{61}\right) \times 100; p\% = 0 \%$
- Z2Š1: $p\% = \left(\frac{2}{61}\right) \times 100; p\% = 3,28 \%$
- Z2Š2: $p\% = \left(\frac{14}{61}\right) \times 100; p\% = \mathbf{22,95 \%}$
- Z2Š3: $p\% = \left(\frac{14}{61}\right) \times 100; p\% = \mathbf{22,95 \%}$
- Z2Š4: $p\% = \left(\frac{7}{61}\right) \times 100; p\% = 11,47 \%$
- Z2Š5: $p\% = \left(\frac{0}{61}\right) \times 100; p\% = 0 \%$

Tabela 7: Deleži uporabnikov z doseženo stopnjo izobrazbe in izkušnjo institucionalizacije v celotni populaciji Zavetišča

	Š1	Š2	Š3	Š4	Š5	Skupaj
Z1	0%	24,59 %	11,47 %	3,28 %	0 %	39,34 %
Z2	3,28 %	22,95 %	22,95 %	11,47 %	0 %	60,66 %
Skupaj	3,28 %	47,54 %	34,43 %	14,75 %	0 %	100 %

6. Deleži dosežene stopnje izobrazbe v skupini uporabnikov z izkušnjo institucionalizacije (N_{Z1}= 24)

- Š1: $p\% = \left(\frac{0}{24}\right) \times 100; p\% = 0 \%$
- Š2: $p\% = \left(\frac{15}{24}\right) \times 100; p\% = \mathbf{62,5 \%}$
- Š3: $p\% = \left(\frac{7}{24}\right) \times 100; p\% = 29,17 \%$
- Š4: $p\% = \left(\frac{2}{24}\right) \times 100; p\% = 8,33 \%$
- Š5: 0
- Š3+ Š4= 37,5 %

- $I_{\text{š2}/\text{š3}} = \left(\frac{15}{7}\right) \times 100$; $I_{\text{š2}/\text{š3}} = 214 \%$
- $I_{\text{š2}/\text{š4}} = \left(\frac{15}{2}\right) \times 100$; $I_{\text{š2}/\text{š4}} = 750 \%$

Največja skupina uporabnikov so uporabniki, ki imajo končano le osnovno šolo (62,5 % uporabnikov z izkušnjo institucionalizacije). Med uporabniki z izkušnjo je le 8,33 % takih, ki so končali srednjo strokovno šolo. Skupina s končano osnovno šolo je za 650 % večja od skupine s srednjo strokovno šolo.

a) Deleži dosežene stopnje izobrazbe uporabnikov, ki nimajo izkušnje institucionalizacije ($N_{Z2} = 37$)

- Š1: $p\% = \left(\frac{2}{37}\right) \times 100$; $p\% = 5,40 \%$
- Š2: $p\% = \left(\frac{14}{37}\right) \times 100$; $p\% = 37,84 \%$
- Š3: $p\% = \left(\frac{14}{37}\right) \times 100$; $p\% = 37,84 \%$
- Š4: $p\% = \left(\frac{7}{37}\right) \times 100$; $p\% = 18,92 \%$
- Š5: **0**
- Š3+ Š4= 56,76 %
- $I_{\text{š2}/\text{š3}} = \left(\frac{14}{14}\right) \times 100$; $I_{\text{š2}/\text{š3}} = 100 \%$
- $I_{\text{š2}/\text{š4}} = \left(\frac{14}{7}\right) \times 100$; $I_{\text{š2}/\text{š4}} = 200 \%$

Razmerja med nizko in višje izobraženimi niso tako izrazita kot pri uporabnikih brez izkušnje institucionalizacije. Skupina s končano osnovno šolo je povsem izenačena s skupino z doseženo srednjo poklicno izobrazbo in le za 100 % večja od skupine uporabnikov, ki so končali srednjo strokovno šolo.

Med uporabniki z izkušnjo institucionalizacije jih je le 8,33 % takih, ki so končali srednjo strokovno šolo in predstavljajo 3,27 % celotne populacije. Med uporabniki brez izkušnje institucionalizacije je takih 18,92 % in predstavljajo 11,47 % celotne populacije.

DODATEK 4: Značilnosti izobrazbene strukture in izkušnje institucionalizacije po starostnih razredih

Tabela 8: Razvrstitev uporabnikov po starostnih razredih glede na doseženo stopnjo izobrazbe ob sprejemu

	Š1	Š2	Š3	Š4	Š5
A	U38	U3, U23, U26, U53	U36, U41, U59	U22, U35, U49	/
B	/	U7, U11, U16, U24, U27, U29, U30, U42, U48, U52, U54, U60, U61	U5, U9, U14, U34, U44	U6, U39, U55, U58	/

C	U45	U10, U21, U31, U32, U46, U51	U1, U8, U17, U25, U33, U37, U40, U43	U50	/
D	/	U2, U18, U20, U28, U50	U15, U47, U57	/	/
E	/	U13	U4, U19	U12	/

Tabela 9: Število uporabnikov po starostnih razredih glede na doseženo stopnjo izobrazbe ob sprejemu

	Š1	Š2	Š3	Š4	Š5	Skupaj
A	1	4	3	3	0	11
B	0	13	5	4	0	22
C	1	6	8	1	0	16
D	0	5	3	0	0	8
E	0	1	2	1	0	4
Skupaj	2	29	21	9	0	61

7. Delež uporabnikov posameznih starostnih razredov in končane stopnje izobrazbe

- AŠ1: $p\% = \left(\frac{1}{61}\right) \times 100; p\% = 1,64 \%$
- AŠ2: $p\% = \left(\frac{4}{61}\right) \times 100; p\% = 6,56 \%$
- AŠ3: $p\% = \left(\frac{3}{61}\right) \times 100; p\% = 4,92 \%$
- AŠ4: $p\% = \left(\frac{3}{61}\right) \times 100; p\% = 4,92 \%$
- BŠ2: $p\% = \left(\frac{13}{61}\right) \times 100; p\% = \mathbf{21,31 \%}$
- BŠ3: $p\% = \left(\frac{5}{61}\right) \times 100; p\% = 8,19 \%$
- BŠ4: $p\% = \left(\frac{4}{61}\right) \times 100; p\% = 6,56 \%$
- CŠ1: $p\% = \left(\frac{1}{61}\right) \times 100; p\% = 1,64 \%$
- CŠ2: $p\% = \left(\frac{6}{61}\right) \times 100; p\% = 9,84 \%$
- CŠ3: $p\% = \left(\frac{8}{61}\right) \times 100; p\% = 13,11 \%$
- CŠ4: $p\% = \left(\frac{1}{61}\right) \times 100; p\% = 1,64 \%$
- DŠ2: $p\% = \left(\frac{5}{61}\right) \times 100; p\% = 8,19 \%$
- DŠ3: $p\% = \left(\frac{3}{61}\right) \times 100; p\% = 4,92 \%$
- EŠ2: $p\% = \left(\frac{1}{61}\right) \times 100; p\% = 1,64 \%$
- EŠ3: $p\% = \left(\frac{2}{61}\right) \times 100; p\% = 3,28 \%$

- EŠ4: $p\% = \left(\frac{1}{61}\right) \times 100; p\% = 1,64 \%$

Tabela 10: Deleži uporabnikov po starostnih razredih glede na doseženo stopnjo izobrazbe ob sprejemu

	Š1	Š2	Š3	Š4	Š5	Skupaj
A	1, 64%	6, 56%	4,92%	4,92%	0%	18,04%
B	0%	21,31%	8,19%	6, 56%	0%	36,06%
C	1, 64%	9,84%	13,11%	1, 64%	0%	26,23%
D	0%	8,19%	4,92%	0%	0%	13,11%
E	0%	1,64 %	3,28%	1, 64%	0%	6,56%
Skupaj	3, 28%	47,55%	34,44%	14,76%	0%	100

Največ uporabnikov pride v Zavetišče v starosti od 26 do 30 let in imajo dokončano osnovno šolo.

8. Deleži dosežene stopnje izobrazbe uporabnikov znotraj posameznih starostnih razredov ob prihodu v Zavetišče

- Starostni razred A (N=11)

Š1: $p\% = \left(\frac{1}{11}\right) \times 100; p\% = 9,09 \%$

Š2: $p\% = \left(\frac{4}{11}\right) \times 100; p\% = \mathbf{36,36 \%}$

Š3: $p\% = \left(\frac{3}{11}\right) \times 100; p\% = 27,27 \%$

Š4: $p\% = \left(\frac{3}{11}\right) \times 100; p\% = 27,27 \%$

Š5: 0; 0%

$I_{\text{Š2}/\text{Š3}} = \left(\frac{4}{3}\right) \times 100; I_{\text{Š2}/\text{Š3}} = \mathbf{133 \%}$

$I_{\text{Š2}/\text{Š4}} = \left(\frac{4}{3}\right) \times 100; I_{\text{Š2}/\text{Š4}} = \mathbf{133 \%}$

Pri uporabnikih, ki pridejo v Zavetišče mladi, razlika v šolski izobrazbi ni tako očitna in velika. V tej skupini sta skupini uporabnikov z doseženo srednjo poklicno in srednjo strokovno šolo izenačeni. V tem obdobju pride v Zavetišče za 33 % več uporabnikov z osnovno šolo kot s srednjo poklicno ali srednjo strokovno šolo.

- Starostni razred B (N=22)

Š1:0; 0 % in Š5: 0; 0 %

Š2: $p\% = \left(\frac{13}{22}\right) \times 100; p\% = \mathbf{59,09 \%}$

Š3: $p\% = \left(\frac{5}{22}\right) \times 100; p\% = 22,73 \%$

$$\text{Š4: } p\% = \left(\frac{4}{22}\right) \times 100; p\% = 18,18 \%$$

$$I_{\text{Š2}/\text{Š3}} = \left(\frac{13}{5}\right) \times 100; I_{\text{Š2}/\text{Š3}} = 260 \%$$

$$I_{\text{Š2}/\text{Š4}} = \left(\frac{13}{4}\right) \times 100; I_{\text{Š2}/\text{Š4}} = \mathbf{325 \%}$$

Razlika v izobrazbeni strukturi uporabnikov, ki pridejo v Zavetišče v starosti od 26 do 30 let, je večja in bolj očitna kot pri mlajših uporabnikih. Skupina osnovnošolsko izobraženih je za 160 % večja od skupine s srednjo poklicno šolo in za 325 % večja od skupine s srednjo strokovno šolo.

- Starostni razred C (N=16)

$$\text{Š1: } p\% = \left(\frac{1}{16}\right) \times 100; p\% = 6,25 \%$$

$$\text{Š2: } p\% = \left(\frac{6}{16}\right) \times 100; p\% = 37,5 \%$$

$$\text{Š3: } p\% = \left(\frac{8}{16}\right) \times 100; p\% = \mathbf{50 \%}$$

$$\text{Š4: } p\% = \left(\frac{1}{16}\right) \times 100; p\% = 6,25 \%$$

$$\text{Š5: } 0; 0\%$$

$$I_{\text{Š2}/\text{Š3}} = \left(\frac{6}{8}\right) \times 100; I_{\text{Š2}/\text{Š3}} = 75 \%$$

$$I_{\text{Š2}/\text{Š4}} = \left(\frac{6}{1}\right) \times 100; I_{\text{Š2}/\text{Š4}} = \mathbf{600 \%}$$

V tej skupini je v Zavetišče prišlo manj uporabnikov z osnovno šolo in več s srednjo poklicno šolo. Razlika med osnovnošolsko izobraženimi in tistimi z doseženo srednjo strokovno izobrazbo je velika, 500 % več uporabnikov je končalo osnovno šolo.

- Starostni razred D (N= 8)

$$\text{Š1: } 0; 0 \%$$

$$\text{Š2: } p\% = \left(\frac{5}{8}\right) \times 100; p\% = \mathbf{62,5 \%}$$

$$\text{Š3: } p\% = \left(\frac{3}{8}\right) \times 100; p\% = 37,5 \%$$

$$\text{Š4: } 0; 0 \%$$

$$\text{Š5: } 0; 0 \%$$

$$I_{\text{Š2}/\text{Š3}} = \left(\frac{5}{3}\right) \times 100; I_{\text{Š2}/\text{Š3}} = 167 \%$$

Indeksa med uporabniki z doseženo osnovno šolo in doseženo srednjo strokovno šolo ne moremo izračunati, saj v tem starostnem razredu v Zavetišču ni uporabnika s končano srednjo strokovno šolo. Izračunan indeks med uporabniki z doseženo osnovno in srednjo poklicno šolo pa pokaže, da pride uporabnikov z osnovno šolo za 67 % več kot od uporabnikov s srednjo poklicno šolo.

- Starostni razred E (N=4)

$$\text{Š1: } 0; =\%$$

$$\text{Š2: } p\% = \left(\frac{1}{4}\right) \times 100; p\% = 25 \%$$

$$\text{Š3: } p\% = \left(\frac{2}{4}\right) \times 100; p\% = 50 \%$$

$$\text{Š4: } p\% = \left(\frac{1}{4}\right) \times 100; p\% = 25 \%$$

$$\text{Š5: } 0; 0\%$$

$$I_{\text{Š2/Š3}} = \left(\frac{1}{2}\right) \times 100; I_{\text{Š2/Š3}} = 50 \%$$

$$I_{\text{Š2/Š4}} = \left(\frac{1}{1}\right) \times 100; I_{\text{Š2/Š4}} = 100 \%$$

Največja skupina uporabnikov, ki pride v Zavetišče v tem starostnem obdobju, ima končano srednjo poklicno šolo. Enako število uporabnikov pride z osnovnošolsko izobrazbo in s srednjo strokovno izobrazbo. Vsaka od skupin je od skupine s srednjo poklicno šolo manjša za 50 %. V tem obdobju igra stopnja izobrazbe manjšo vlogo in dobi sama starost večji vpliv.

9. Najpogostejše značilnosti glede na starost in stopnjo dokončane izobrazbe ob sprejemu

Po dosedanjih podatkih lahko ugotovimo, da največ uporabnikov pride v Zavetišče v starosti od 26 do 35 let in imajo končano osnovno ali srednjo poklicno šolo.

Največja skupina uporabnikov je : BŠ2+ BŠ3+ CŠ2+ CŠ3; $\Sigma = 32$

$$p\% = \left(\frac{32}{61}\right) \times 100; p\% = 52,46 \%$$

Največ uporabnikov pride v Zavetišče v starostnem obdobju od 26 do 35 let in ima končano osnovno ali srednjo poklicno šolo, torej so nižje izobraženi. Teh je 52,46 % uporabnikov.

Tabela 11: Razvrstitev uporabnikov v skupine po starosti in izkušnji institucionalizacije

	Z1	Z2
A	U3, U23, U35	U22, U26, U36, U38, U41, U49, U53, U59
B	U9, U29, U30, U42, U48, U52, U54, U55, U60	U5, U6, U7, U11, U14, U16, U24, U27, U34, U39, U44, U58, U61
C	U1, U17, U40, U46	U8, U10, U21, U25, U31, U32, U33, U37, U3, U45, U50, U51
D	U2, U15, U18, U20, U28, U47, U57	U56
E	U13	U4, U12, U19

Tabela 12: Število uporabnikov v skupinah po starosti in izkušnji institucionalizacije

Z1	Z2	Skupaj
----	----	--------

A	3	8	11
B	9	13	22
C	4	12	16
D	7	1	8
E	1	3	4
Skupaj	24	37	61

10. Deleži uporabnikov v skupinah po starosti in izkušnji institucionalizacije v celi populaciji (N= 61)

- AZ1: $p\% = \left(\frac{3}{61}\right) \times 100$; $p\% = 4,92 \%$
- AZ2: $p\% = \left(\frac{8}{61}\right) \times 100$; $p\% = 13,11 \%$
- BZ1: $p\% = \left(\frac{9}{61}\right) \times 100$; $p\% = 14,75 \%$
- BZ2: $p\% = \left(\frac{13}{61}\right) \times 100$; $p\% = \mathbf{21,31 \%}$
- CZ1: $p\% = \left(\frac{4}{61}\right) \times 100$; $p\% = 6,56 \%$
- CZ2: $p\% = \left(\frac{12}{61}\right) \times 100$; $p\% = \mathbf{19,67 \%}$
- DZ1: $p\% = \left(\frac{7}{61}\right) \times 100$; $p\% = 11,47 \%$
- DZ2: $p\% = \left(\frac{1}{61}\right) \times 100$; $p\% = 1,64 \%$
- EZ1: $p\% = \left(\frac{1}{61}\right) \times 100$; $p\% = 1,64 \%$
- EZ2: $p\% = \left(\frac{3}{61}\right) \times 100$; $p\% = 4,92 \%$

Tabela 13: Deleži uporabnikov v skupinah po starosti in izkušnji institucionalizacije

	Z1	Z2	Skupaj
A	4,92 %	13,11%	18,03%
B	14,75 %	21,31%	36,06%
C	6,56 %	19,67%	26,23%
D	11,47 %	1,64%	13,11%
E	1,64 %	4,92%	6,56%
Skupaj	39,34 %	60,66%	100 %

Največ uporabnikov pride v Zavetišče v starosti od 26 do 30 let in nimajo izkušnje institucionalizacije.

V populaciji uporabnikov z izkušnjo pride največ uporabnikov v starostnem razredu od 26 do 30 let (B), sledijo uporabniki stari od 36 do 40 let (D), nato uporabniki, stari od 31 do 35 let, (C), nadalje so uporabniki, stari od 21 do 25 let (A), in nazadnje najstarejši uporabniki, stari od 41 do 45 let (E).

V populaciji uporabnikov brez izkušnje institucionalizacije pride največ uporabnikov v starostnem razredu od 26 do 30 let (B), sledi skupina uporabnikov, starih od 31 do 35 let (C), na tretjem mestu so najmlajši uporabniki, stari od 21 do 25 let, najmanj uporabnikov brez izkušnje je prišlo v starosti od 36 do 45 let (D in E).

Največje razlike med prihodom uporabnikov z izkušnjo institucionalizacije in brez nje se pokaže v starostnem razredu D, ko je velik preobrat in sprejem uporabnikov z izkušnjo institucionalizacije, medtem ko pride do velikega upada uporabnikov, ki nimajo izkušnje institucionalizacije. Starost od 36 do 40 let je torej pomembna prelomnica za uporabnike z izkušnjo institucionalizacije.

11. Iz podatkov iz tabele 12 izračunamo značilnosti posameznih starostnih razredov

A (N= 11):

- $Z1p\% = \left(\frac{3}{11}\right) \times 100; p\% = 27,27 \%$
- $Z2p\% = \left(\frac{8}{11}\right) \times 100; p\% = \mathbf{72,73 \%}$
- $I_{Z1/Z2} = \left(\frac{3}{8}\right) \times 100; I_{Z1/Z2} = 37,5 \%$

V starostnem obdobju od 21 do 25 let pride v Zavetišče več tistih, ki nimajo izkušnje institucionalizacije. Uporabnikov z izkušnjo institucionalizacije pride za 62,5 % manj.

B (N= 22):

- $Z1p\% = \left(\frac{9}{22}\right) \times 100; p\% = 40,90 \%$
- $Z2p\% = \left(\frac{13}{22}\right) \times 100; p\% = \mathbf{59,10 \%}$
- $I_{Z1/Z2} = \left(\frac{9}{13}\right) \times 100; I_{Z1/Z2} = 69,23 \%$

V tem starostnem razredu pride v Zavetišče največ uporabnikov. V njem so uporabniki izmed vseh starostnih razredov najbolj enakomerno porazdeljeni. Le 30 % manj uporabnikov z izkušnjo institucionalizacije je prišlo v Zavetišče v tem starostnem obdobju.

C (N= 16):

- $Z1p\% = \left(\frac{4}{16}\right) \times 100; p\% = 25 \%$
- $Z2p\% = \left(\frac{12}{16}\right) \times 100; p\% = \mathbf{75 \%}$
- $I_{Z1/Z2} = \left(\frac{4}{12}\right) \times 100; I_{Z1/Z2} = 33,33 \%$

V tem starostnem obdobju pride v Zavetišče 66,67 % manj uporabnikov z izkušnjo institucionalizacije.

D (N= 8):

- $Z1p\% = \left(\frac{7}{8}\right) \times 100; p\% = 87,5 \%$
- $Z2p\% = \left(\frac{1}{8}\right) \times 100; p\% = 12,5 \%$
- $I_{Z1/Z2} = \left(\frac{7}{1}\right) \times 100; I_{Z1/Z2} = 700 \%$

To je edini starostni razred, v katerem pride do preobrata in pride v Zavetišče več uporabnikov z izkušnjo institucionalizacije, in sicer 600 % več.

E(N= 4):

- $Z1p\% = \left(\frac{1}{4}\right) \times 100; p\% = 25 \%$
- $Z2p\% = \left(\frac{3}{4}\right) \times 100; p\% = 75\%$
- $I_{Z1/Z2} = \left(\frac{1}{3}\right) \times 100; I_{Z1/Z2} = 33,33 \%$

V Zavetišče je prišlo več uporabnikov, ki niso imeli izkušnje institucionalizacije.

Vidimo lahko, da je razlika med njimi predvsem v tem, da pride velika skupina uporabnikov z izkušnjo institucionalizacije, ki pride v Zavetišče kasneje kot tisti uporabniki, ki nimajo izkušnje institucionalizacije. Skupina mlajših uporabnikov je na četrtem mestu, medtem ko je v drugi skupini na tretjem, kar ponovno potrjuje, da uporabniki z izkušnjo institucionalizacije pridejo v Zavetišče kasneje.

12. Izračunala sem povprečje starosti ob prihodu obeh skupin uporabnikov

To sem storila tako, da sem iz tabele 1 odčitala starosti za Z1 in Z2:

Z1: 31, 36, 25, 29, 43, 37, 35, 40, 39, 23, 38, 26, 27, 23, 31, 28, 31, 36, 29, 28, 27, 27, 39, 26;

Z2: 41, 27, 28, 29, 34, 31, 26, 42, 27, 28, 45, 33, 22, 31, 21, 30, 33, 35, 31, 29, 25, 31, 25, 29, 24, 32, 27, 34, 21, 32, 31, 21, 36, 29, 24, 27.

Starosti v obeh razredih sem seštel:

$\sum Z1: 754;$

$\sum Z2: 1071.$

Seštevek obeh starosti sem delila s številom uporabnikov v skupini:

$M(Z1): \frac{754}{24} = 31,42;$

$M(Z2): \frac{1071}{37} = 28,94.$

Vidimo, da uporabniki z izkušnjo institucionalizacije pridejo v povprečju v Zavetišče 2,48 leta kasneje kot uporabniki brez izkušnje institucionalizacije.

Tabela 14: Uporabniki, razdeljeni po starostnih razredih glede na izkušnjo institucionalizacije in stopnjo dosežene stopnje izobrazbe

	Z1Š1	Z1Š2	Z1Š3	Z1Š4	Z1Š5	Z2Š1	Z2Š2	Z2Š3	Z2Š4	Z2Š5
A	/	U3, U23	/	U35	/	U38	U26, U53	U36, U41, U59	U22, U49	/
B	/	U29, U30, U42, U48, U52, U54, U60	U9	U55	/	/	U7, U11, U16, U24, U27, U61	U5, U14, U34, U44	U6, U39, U58	/
C	/	U46	U40, U17	U1	/	U45	U10, U21, U31, U32, U51	U8, U25, U33, U37, U43	U50	/
D	/	U2, U18, U20, U28,	U15, U47, U57	/	/	/	U56	/	/	/
E	/	U13	/	/	/	/	/	U4, U19	U12	/

Tabela 15: Število uporabnikov po stopnji izobrazbe in zavodske obravnave v posameznih starostnih razredih

	Z1Š1	Z1Š2	Z1Š3	Z1Š4	Z1Š5	Z2Š1	Z2Š2	Z2Š3	Z2Š4	Z2Š5	Skupaj
A	/	2	/	1	/	1	2	3	2	/	11
B	/	7	1	1	/	/	6	4	3	/	22
C	/	1	2	1	/	1	5	5	1	/	16
D	/	4	3	/	/	/	1	/	/	/	8
E	/	1	/	/	/	/	/	2	1	/	4
Skupaj	0	15	6	3	0	2	14	14	7	0	61

13. Iz podatkov iz te tabele sem izračunala deleže posameznih skupin uporabnikov (N= 61)

- A/Z1Š2: $p\% = \left(\frac{2}{61}\right) \times 100$; $p\% = 3,28 \%$
- A/Z1Š4: $p\% = \left(\frac{1}{61}\right) \times 100$; $p\% = 1,64 \%$

- A/Z2Š1: $p\% = \left(\frac{1}{61}\right) \times 100; p\% = 1,64 \%$
- A/Z2Š2: $p\% = \left(\frac{2}{61}\right) \times 100; p\% = 3,28 \%$
- A/Z2Š3: $p\% = \left(\frac{3}{61}\right) \times 100; p\% = 4,9 \%$
- A/Z2Š4: $p\% = \left(\frac{2}{61}\right) \times 100; p\% = 3,28 \%$
- B/Z1Š2: $p\% = \left(\frac{7}{61}\right) \times 100; p\% = \mathbf{11,47 \%}$
- B/Z1Š3: $p\% = \left(\frac{1}{61}\right) \times 100; p\% = 1,64 \%$
- B/Z1Š4: $p\% = \left(\frac{1}{61}\right) \times 100; p\% = 1,64 \%$
- B/Z2Š2: $p\% = \left(\frac{6}{61}\right) \times 100; p\% = \mathbf{9,84 \%}$
- B/Z2Š3: $p\% = \left(\frac{4}{61}\right) \times 100; p\% = 6,56 \%$
- B/Z2Š4: $p\% = \left(\frac{3}{61}\right) \times 100; p\% = 4,92 \%$
- C/Z1Š2: $p\% = \left(\frac{1}{61}\right) \times 100; p\% = 1,64 \%$
- C/Z1Š3: $p\% = \left(\frac{2}{61}\right) \times 100; p\% = 3,28 \%$
- C/Z1Š4: $p\% = \left(\frac{1}{61}\right) \times 100; p\% = 1,64 \%$
- C/Z2Š1: $p\% = \left(\frac{1}{61}\right) \times 100; p\% = 1,64 \%$
- C/Z2Š2: $p\% = \left(\frac{5}{61}\right) \times 100; p\% = 8,2 \%$
- C/Z2Š3: $p\% = \left(\frac{5}{61}\right) \times 100; p\% = 8,2 \%$
- C/Z2Š4: $p\% = \left(\frac{1}{61}\right) \times 100; p\% = 1,64 \%$
- D/Z1Š2: $p\% = \left(\frac{4}{61}\right) \times 100; p\% = 6,56 \%$
- D/Z1Š3: $p\% = \left(\frac{3}{61}\right) \times 100; p\% = 4,92 \%$
- D/Z2Š2: $p\% = \left(\frac{1}{61}\right) \times 100; p\% = 1,64 \%$
- E/Z1Š2: $p\% = \left(\frac{1}{61}\right) \times 100; p\% = 1,64 \%$
- E/Z2Š3: $p\% = \left(\frac{2}{61}\right) \times 100; p\% = 3,28 \%$
- E/Z2Š4: $p\% = \left(\frac{1}{61}\right) \times 100; p\% = 1,64 \%$

Tabela16 : Deleži uporabnikov po stopnji izobrazbe in zavodske obravnave v posameznih starostnih razredih

	Z1Š1	Z1Š2	Z1Š3	Z1Š4	Z1Š5	Z2Š1	Z2Š2	Z2Š3	Z2Š4	Z2Š5	Σ
A	0%	3,3%	0%	1,6%	0%	1,6%	3,3%	4,9%	3,3%	0%	18%
B	0%	11,5%	1,6%	1,6%	0%	0%	9,8%	6,6%	4,9%	0%	36,1%

C	0%	1,6%	3,3%	1,6%	0%	1,6%	8,2%	8,2%	1,6%	0%	26,2 %
D	0%	6,6%	4,9%	0%	0%	0%	1,6%	0%	0%	0%	13,1 %
E	0%	1,6%	0%	0%	0%	0%	0%	3,3%	1,6%	0%	6,6 %
Σ	0%	24,59%	9,84%	4,92%	0%	3,28%	22,95 %	22,95 %	11,48 %	0%	100 %

Ob upoštevanju treh spremenljivk vidimo, da so največja homogena skupina uporabniki z izkušnjo institucionalizacije, ki imajo končano le osnovno šolo in so prišli v Zavetišče v starosti od 26 do 30 let. (B/Z1Š2; f=7; p%= 11,5 %). Naslednja skupina uporabnikov je v istem starostnem razredu, so pa uporabniki, ki imajo končano le osnovno šolo, nimajo pa izkušnje institucionalizacije (B/Z2Š2; f= 6; p%= 9,8 %). Skupna tem uporabnikom sta stopnja dosežene izobrazbe in starostno obdobje, v katerem so bili sprejeti v Zavetišče. Največja skupina je od naslednje večja za 17 %, kar sem izračunala:

$$I_{B(Z1Š2)/B(Z2Š2)} = \left(\frac{7}{6}\right) \times 100; I = 117 \%$$

DODATEK 5: Značilnosti spremenljivk glede na spol

Tabela 17: Razvrstitev moških in žensk glede na stopnjo izobrazbe in izkušnjo institucionalizacije

	Z1Š1	Z1Š2	Z1Š3	Z1Š4	Z1Š5	Z2Š1	Z2Š2	Z2Š3	Z2Š4	Z2Š5
M	/	U2 U13, U18, U20, U23, U29, U30, U42, U46, U52, U54, U60	U1, U15, U17, U40, U47, U57	U3, U35	/	U38, U45	U7, U11, U16, U21, U24, U26, U31, U32, U51, U61	U4, U14, U25, U33, U36, U41, U44, U59	U12, U39, U49, U50, U58	
Ž	/	U28, U40	U9	U55	/	/	U10, U27, U53, U56	U5, U8, U19, U34, U37, U43	U6, U22	

Tabela 18: Število moške in ženske populacije glede na izkušnjo institucionalizacije in doseženo stopnjo izobrazbe

	Z1 Š1	Z1 Š2	Z1 Š3	Z1 Š4	Z1 Š5	Z2 Š1	Z2 Š2	Z2 Š3	Z2 Š4	Z2 Š5	Skupaj
M	0	13	6	1	0	2	10	8	5	0	45
Ž	0	2	1	1	0	0	4	6	2	0	16
Skupaj	0	15	7	2	0	2	14	14	7	0	61

14. Deleži moških po stopnji izobrazbe in izkušnjo institucionalizacije v celotni populaciji (N= 61)

- Z1Š2: $p\% = \left(\frac{13}{61}\right) \times 100; p\% = 21,31 \%$
- Z1Š3: $p\% = \left(\frac{6}{61}\right) \times 100; p\% = 9,84 \%$
- Z1Š4: $p\% = \left(\frac{1}{61}\right) \times 100; p\% = 1,64 \%$
- Z2Š1: $p\% = \left(\frac{2}{61}\right) \times 100; p\% = 3,28 \%$
- Z2Š2: $p\% = \left(\frac{10}{61}\right) \times 100; p\% = 16,39 \%$
- Z2Š3: $p\% = \left(\frac{8}{61}\right) \times 100; p\% = 13,11 \%$
- Z2Š4: $p\% = \left(\frac{5}{61}\right) \times 100; p\% = 8,2 \%$
- $I_{Z1Š2/Z2Š2} = \left(\frac{13}{10}\right) \times 100; I_{Z1Š2/Z2Š2} = 130 \%$

Največja skupina moških v celotni populaciji Zavetišča glede na ti spremenljivki je skupina z izkušnjo institucionalizacije in s končano osnovno šolo. Ta skupina je od naslednje, v kateri so uporabniki s končano osnovno šolo in z izkušnjo institucionalizacije večja za 30 %; 30 % več je moških s končano osnovno šolo in z izkušnjo institucionalizacije.

15. Deleži žensk po stopnji izobrazbe in zavodske obravnave v celotni populaciji Zavetišča (N= 61)

- Z1Š2: $p\% = \left(\frac{2}{61}\right) \times 100; p\% = 3,28 \%$
- Z1Š3: $p\% = \left(\frac{1}{61}\right) \times 100; p\% = 1,64 \%$
- Z1Š4: $p\% = \left(\frac{1}{61}\right) \times 100; p\% = 1,64 \%$
- Z2Š2: $p\% = \left(\frac{4}{61}\right) \times 100; p\% = 6,56 \%$
- Z2Š3: $p\% = \left(\frac{6}{61}\right) \times 100; p\% = 9,83 \%$
- Z2Š4: $p\% = \left(\frac{2}{61}\right) \times 100; p\% = 3,28 \%$

Največji delež žensk v celotni populaciji Zavetišča glede na ti spremenljivki je brez izkušnje institucionalizacije in s končano srednjo poklicno šolo.

Tabela 19: Deleži moške in ženske populacije Zavetišča glede na izkušnjo institucionalizacije in dosežene stopnje izobrazbe

	Z1Š1	Z1Š2	Z1Š3	Z1Š4	Z1Š5	Z2Š1	Z2Š2	Z2Š3	Z2Š4	Z2Š5	Σ
M	0 %	21,3%	9,8%	1,6%	0 %	3,3%	16,4 %	13,1%	8,2%	0 %	73,8 %
Ž	0 %	3,3%	1,6%	1,6%	0%	0%	6,6%	9,8%	3,3%	0 %	26,2 %
Σ	0 %	24,6%	11,4 %	3,3%	0%	3,3%	23%	22,9%	11,5%	0 %	100 %

Največji delež moških, ki pride v Zavetišče, ima izkušnjo institucionalizacije in končano le osnovno šolo. Največji delež žensk, ki pride v Zavetišče, nima izkušnje institucionalizacije in ima končano srednjo poklicno šolo.

16. Na podlagi podatkov iz tabele 18 sem za moške izračunala:

- Deleži moških glede na izkušnjo institucionalizacije
- V celotni populaciji (N=61) Z1: $p\% = \left(\frac{20}{61}\right) \times 100$; $p\% = 32,79 \%$
- V celotni populaciji (N=61): Z2: $p\% = \left(\frac{25}{61}\right) \times 100$; $p\% = \mathbf{40,98 \%$
- V populaciji moških (N=45): Z1: $p\% = \left(\frac{20}{45}\right) \times 100$; $p\% = 44,44 \%$
- V populaciji moških (N=45): Z2: $p\% = \left(\frac{25}{45}\right) \times 100$; $p\% = \mathbf{55,56 \%$
- $I_{Z1/Z2} = \left(\frac{20}{25}\right) \times 100$; $I_{Z1/Z2} = \mathbf{80 \%$

Moški z izkušnjo institucionalizacije predstavljajo 32,79 % celotne populacije in 44,44 % populacije moških. Moški, ki nimajo izkušnje institucionalizacije predstavljajo 40,98 % celotne populacije in 55,56 % populacije moških. Uporabnikov z izkušnjo institucionalizacije je za 20 % manj od tistih, ki nimajo izkušnje institucionalizacije.

17. Delež žensk z izkušnjo institucionalizacije

- Delež žensk z izkušnjo institucionalizacije v celotni populaciji (N=61): $p\% = \left(\frac{4}{61}\right) \times 100$; $p\% = 6,56 \%$
- Delež žensk, ki nimajo izkušnje institucionalizacije v celotni populaciji (N=61): $p\% = \left(\frac{12}{61}\right) \times 100$; $p\% = \mathbf{19,67 \%$
- Delež žensk z izkušnjo institucionalizacije v populaciji vseh uporabnikov z izkušnjo institucionalizacije (N=24): $p\% = \left(\frac{4}{24}\right) \times 100$; $p\% = 16,67 \%$

- Delež žensk brez izkušnje institucionalizacije v populaciji vseh uporabnikov brez izkušnje institucionalizacije:

$$p\% = \left(\frac{12}{37}\right) \times 100; p\% = 32,42 \%$$
- Delež žensk z izkušnjo institucionalizacije v populaciji žensk (N=16): $p\% = \left(\frac{4}{16}\right) \times 100; p\% = 25 \%$
- Delež žensk, ki nimajo izkušnje institucionalizacije v populaciji žensk (N=16):

$$p\% = \left(\frac{12}{16}\right) \times 100; p\% = 75 \%$$
- $I_{Z1/Z2} = \left(\frac{4}{12}\right) \times 100; I_{Z1/Z2} = 33,33 \%$

V celotni populaciji predstavljajo ženske z izkušnjo institucionalizacije 6,56 % celotne populacije Zavetišča, v populaciji žensk pa 25 %. Razmerje med ženskami z izkušnjo institucionalizacije in brez nje pokaže, da je v Zavetišču 66,67 % manj žensk z izkušnjo institucionalizacije.

Primerjava moških in žensk glede na izkušnjo institucionalizacije pokaže, da je med moškimi manjša razlika med tistimi z izkušnjo institucionalizacije in tistimi brez nje, kot je med ženskami. V Zavetišču je dosti več žensk brez izkušnje institucionalizacije, kot tistih z izkušnjo institucionalizacije.

18. Deleži stopnje dosežene izobraženosti moških

- a) v celotni populaciji Zavetišča (N=61)
 - Š1: $Z1\check{S}1(M) + Z2\check{S}1(M) = 3,28 \%$
 - Š2: $Z1\check{S}2(M) + Z2\check{S}2(M) = 37,70 \%$
 - Š3: $Z1\check{S}3(M) + Z2\check{S}3(M) = 22,95 \%$
 - Š4: $Z1\check{S}4(M) + Z2\check{S}4(M) = 9,84 \%$
 - Š5: $p\% = 0$.

Moški s končano osnovno šolo predstavljajo 37,70 % vseh uporabnikov Zavetišča.

- b) v populaciji vseh moških (N=45)
 - Š1: $p\% = \left(\frac{2}{45}\right) \times 100; p\% = 4,44 \%$
 - Š2: $p\% = \left(\frac{23}{45}\right) \times 100; p\% = 51,11 \%$
 - Š3: $p\% = \left(\frac{14}{45}\right) \times 100; p\% = 31,11 \%$
 - Š4: $p\% = \left(\frac{6}{45}\right) \times 100; p\% = 13,33 \%$
 - Š5: 0
 - Š1+ Š2+ Š3= 39; $p\% = 86,66 \%$
 - Š3+ Š4= 44,44 %

51,11 % vseh moških ima končano osnovno šolo. Nižje izobražene je 86,66 % celotne populacije moških v Zavetišču. 44,44 % moških ima končano katerokoli srednjo šolo.

- c) Deleži dosežene stopnje izobrazbe uporabnikov z izkušnjo institucionalizacije

(N=20)

- Š1/Z1: 0; Š5/Z1: 0
- Š2/Z1: $p\% = \left(\frac{13}{20}\right) \times 100; p\% = 65 \%$
- Š3/Z1: $p\% = \left(\frac{6}{20}\right) \times 100; p\% = 30 \%$
- Š4/Z1: $p\% = \left(\frac{1}{20}\right) \times 100; p\% = 5 \%$
- $I_{\text{Š2/Š3}} = \left(\frac{13}{6}\right) \times 100; I_{\text{Š2/Š3}} = 216 \%$
- $I_{\text{Š2/Š4}} = \left(\frac{13}{1}\right) \times 100; I_{\text{Š2/Š4}} = 1300 \%$

Med moškimi z izkušnjo institucionalizacije je največ takih, ki imajo končano le osnovno šolo. Razmerje med končano osnovno šolo in srednjo strokovno šolo pa je izjemno visoko, saj kar 1200 % več moških z izkušnjo institucionalizacije konča osnovno šolo kot pa srednjo strokovno šolo.

- d) Deleži dosežene stopnje izobrazbe uporabnikov brez izkušnje institucionalizacije (N=25)

$$\text{Š1/Z2: } p\% = \left(\frac{2}{25}\right) \times 100; p\% = 8 \%$$

$$\text{Š2/Z2: } p\% = \left(\frac{10}{25}\right) \times 100; p\% = 40 \%$$

$$\text{Š3/Z2: } p\% = \left(\frac{8}{25}\right) \times 100; p\% = 32 \%$$

$$\text{Š4/Z2: } p\% = \left(\frac{5}{25}\right) \times 100; p\% = 20\%$$

$$\text{Š5/Z2: } 0$$

$$I_{\text{Š2/Š3}} = \left(\frac{10}{8}\right) \times 100; I_{\text{Š2/Š3}} = 125 \%$$

$$I_{\text{Š2/Š4}} = \left(\frac{10}{5}\right) \times 100; I_{\text{Š2/Š4}} = 200 \%$$

- e) Primerjava skupin uporabnikov z izkušnjo institucionalizacije in brez nje glede na stopnjo dosežene srednje strokovne izobrazbe

$$I_{\text{Z1Š4/Z2Š4}} = \left(\frac{5}{20}\right) \times 100; I_{\text{Z1Š4/Z2Š4}} = 16,67 \%$$

V obeh skupinah uporabnikov je največja skupina uporabnikov s končano osnovno šolo, sledi skupina uporabnikov s končano srednjo poklicno in srednjo strokovno šolo. Razlike so v razmerjih med skupinami. V skupini uporabnikov z izkušnjo institucionalizacije je večji delež uporabnikov, ki so dosegli le osnovnošolsko izobrazbo. V skupini uporabnikov z izkušnjo institucionalizacije je razkorak med uporabniki z osnovnošolsko izobrazbo in uporabniki s srednjo poklicno in srednjo strokovno šolo dosti večji kot v skupini uporabnikov brez izkušnje institucionalizacije. V skupini moških, ki niso imeli izkušnje institucionalizacije, je moških s končano osnovno šolo le za 100 % več kot tistih s srednjo strokovno. V skupini uporabnikov z izkušnjo institucionalizacije je le 16,67 % vseh sprejetih moških s srednjo strokovno šolo.

19. Deleži dosežene stopnje izobrazbe žensk

- a) V celotni populaciji

- Š1: 0; $p\% = 0\%$
- Š2: $Z1\check{S}2(\check{Z}) + Z2\check{S}2(\check{Z}) = 9,84 \%$
- Š3: $Z1\check{S}3(\check{Z}) + Z2\check{S}3(\check{Z}) = 11,47 \%$
- Š4: $Z1\check{S}4(\check{Z}) + Z2\check{S}4(\check{Z}) = 4,92 \%$
- Š5: 0; 0 %

Največja skupina žensk, ne glede na izkušnjo institucionalizacije, ima končano srednjo poklicno šolo.

- b) V populaciji žensk (N=16)
- Š1: 0
 - Š2: $p\% = \left(\frac{6}{16}\right) \times 100; p\% = 37,5 \%$
 - Š3: $p\% = \left(\frac{7}{16}\right) \times 100; p\% = 43,75 \%$
 - Š4: $p\% = \left(\frac{3}{16}\right) \times 100; p\% = 18,75 \%$
 - Š5: 0
 - Š1+ Š2+ Š3= 81,25 %
 - Š3+ Š4= 62,50 %
 - $I_{\check{S}2/\check{S}3} = \left(\frac{6}{7}\right) \times 100; I_{\check{S}2/\check{S}3} = 85,71 \%$
 - $I_{\check{S}4/\check{S}3} = \left(\frac{3}{7}\right) \times 100; I_{\check{S}4/\check{S}3} = 42,86 \%$

Med ženskami so majhne razlike v vseh doseženih stopnjah izobrazbe. Žensk s končano osnovno šolo je le za 14,29 % manj kot tistih s končano srednjo poklicno šolo; žensk s končano srednjo strokovno šolo je le za 57,14 % manj kot tistih s končano srednjo poklicno šolo.

- c) Deleži dokončane stopnje izobrazbe žensk, ki imajo izkušnjo institucionalizacije (N=4)
- Š1/Z1; Š5/Z1: 0
 - Š2/Z1: $p\% = \left(\frac{2}{4}\right) \times 100; p\% = 50 \%$
 - Š3/Z1: $p\% = \left(\frac{1}{4}\right) \times 100; p\% = 25 \%$
 - Š4/Z1: $p\% = \left(\frac{1}{4}\right) \times 100; p\% = 25 \%$
 - $I_{\check{S}2/\check{S}3} = \left(\frac{2}{1}\right) \times 100; I_{\check{S}2/\check{S}3} = 200 \%$
 - $I_{\check{S}2/\check{S}4} = \left(\frac{2}{1}\right) \times 100; I_{\check{S}2/\check{S}4} = 200 \%$

Ženske, ki imajo izkušnjo institucionalizacije, imajo v 50 % končano osnovno šolo. Skupina žensk z osnovno šolo je za 100 % večja od skupine s končano srednjo poklicno in srednjo strokovno šolo.

- d) Deleži dokončane stopnje izobrazbe žensk, ki nimajo izkušnje institucionalizacije (N=12)
- Š1/Z2; Š5/Z2: 0

- Š2/Z2: $p\% = \left(\frac{4}{12}\right) \times 100$; $p\% = 33,33 \%$
 - Š3/Z2: $p\% = \left(\frac{6}{12}\right) \times 100$; $p\% = 50 \%$
 - Š4/Z2: $p\% = \left(\frac{2}{12}\right) \times 100$; $p\% = 16,67 \%$
 - $I_{\text{Š2/Š3}} = \left(\frac{4}{6}\right) \times 100$; $I_{\text{Š2/Š3}} = 66,67 \%$
 - $I_{\text{Š2/Š4}} = \left(\frac{4}{2}\right) \times 100$; $I_{\text{Š2/Š4}} = 200 \%$
- e) Primerjava skupin uporabnic z izkušnjo institucionalizacije in brez nje glede na stopnjo dosežene srednje strokovne izobrazbe
- $I_{\text{Z1Š4/Z2Š4}} = \left(\frac{1}{2}\right) \times 100$; $I_{\text{Z1Š4/Z2Š4}} = 50 \%$

Največja skupina žensk, ki nimajo izkušnje institucionalizacije, je končala srednjo poklicno šolo. Skupina s končano osnovno šolo je manjša za 33,33 %. Skupina žensk s končano osnovno šolo je za 100 % večja od skupine s srednjo strokovno šolo. V Zavetišče je sprejetih 50 % manj žensk z izkušnjo institucionalizacije, ki so končale srednjo strokovno šolo.

Pri moških in ženskah, sprejetih v Zavetišče, prihaja v stopnji izobraženosti in izkušnji institucionalizacije do nekaterih bistvenih razlik. Tako sprejete ženske kot moški, ki imajo izkušnjo institucionalizacije v največjem deležu dosegajo le osnovnošolsko izobrazbo, le da ženske v večjem deležu dosegajo tudi srednjo poklicno in srednjo strokovno izobrazbo, medtem ko pri sprejetih moških z izkušnjo institucionalizacije stopnja izobraženosti bolj opazno upade. Enako velja tudi za moške, ki nimajo izkušnje institucionalizacije, ki so prav tako v največ primerih dosegli le osnovnošolsko izobrazbo. Pokaže se, da je izobrazbena struktura sprejetih moških brez izkušnje institucionalizacije bolj enakomerno razporejena. To pomeni, da v primeru uporabnikov brez izkušnje institucionalizacije izobrazba ne igra tako pomembne vloge, saj je med temi uporabniki skupina s srednjo strokovno šolo za 83,33 % večja kot v skupini uporabnikov z izkušnjo institucionalizacije.

DODATEK 6: Uporabniki, razvrščeni v tabelo, upošteva vse spremenljivke

Tabela 20: Razvrstitev vseh uporabnikov po lastnostih

		A	B	C	D	E
Z1Š1	M	0	0	0	0	0
	Ž	0	0	0	0	0
Z1Š2	M	U23, U54	U29, U 30, U42, U52, U60	U46	U2, U18, U20	U13
	Ž	0	U48	0	U28	0
Z1Š3	M	0	0	U1, U17, U40	U15, U47, U57	0
	Ž	0	U9	0	0	0
Z1Š4	M	U3, U35	0	0	0	0
	Ž	0	U55	0	0	0
Z1Š5	M	0	0	0	0	0
	Ž	0	0	0	0	0

Z2Š1	M	U38	0	U45	0	0
	Ž	0	0	0	0	0
Z2Š2	M	U26	U7, U11, U16,U24, U61	U21, U31, U32, U51	0	0
	Ž	U53	U27	U10	U56	0
Z2Š3	M	U36, U41, U59	U14, U44	U25, U33	0	U4
	Ž	0	U5, U34	U8, U37, U43	0	U19
Z2Š4	M	U49	U39, U58	U50	0	U12
	Ž	U22	U6	0	0	0
Z2Š5	M	0	0	0	0	0
	Ž	0	0	0	0	0

Tabela 21: Število uporabnikov, razvrščenih glede na vse lastnosti

		A	B	C	D	E	SKUPAJ
Z1Š1	M	0	0	0	0	0	0
	Ž	0	0	0	0	0	0
Z1Š2	M	2	5	1	3	1	12
	Ž	0	1	0	1	0	2
Z1Š3	M	0	0	3	3	0	6
	Ž	0	1	0	0	0	1
Z1Š4	M	2	0	0	0	0	2
	Ž	0	1	0	0	0	1
Z1Š5	M	0	0	0	0	0	0
	Ž	0	0	0	0	0	0
Z2Š1	M	1	0	1	0	0	2
	Ž	0	0	0	0	0	0
Z2Š2	M	1	5	4	0	0	10
	Ž	1	1	1	1	0	4
Z2Š3	M	3	2	2	0	1	8
	Ž	0	2	3	0	1	6
Z2Š4	M	1	2	1	0	1	5
	Ž	1	1	0	0	0	2
Z2Š5	M	0	0	0	0	0	0
	Ž	0	0	0	0	0	0
SKUPAJ		12	21	16	8	4	61

20. Izračun deležev vseh skupin uporabnikov (N=61):

- M/Z1Š2A: $p\% = \left(\frac{2}{61}\right) \times 100$; $p\% = 3,28 \%$
- M/Z1Š2B: $p\% = \left(\frac{5}{61}\right) \times 100$; $p\% = 8,2 \%$
- M/Z1Š2C: $p\% = \left(\frac{1}{61}\right) \times 100$; $p\% = 1,64 \%$

- M/Z1Š2D: $p\% = \left(\frac{3}{61}\right) \times 100; p\% = 4,92 \%$
- M/Z1Š2E: $p\% = \left(\frac{1}{61}\right) \times 100; p\% = 1,64 \%$
 - M/Z1Š2: $p\% = \left(\frac{12}{61}\right) \times 100; p\% = 19,67 \%$
- Ž/Z1Š2B: $p\% = \left(\frac{1}{61}\right) \times 100; p\% = 1,64 \%$
- Ž/Z1Š2D: $p\% = \left(\frac{1}{61}\right) \times 100; p\% = 1,64 \%$
- Ž/Z1Š2: $p\% = \left(\frac{2}{61}\right) \times 100; p\% = 3,28 \%$
- M/Z1Š3C: $p\% = \left(\frac{3}{61}\right) \times 100; p\% = 4,92 \%$
- M/Z1Š3D: $p\% = \left(\frac{3}{61}\right) \times 100; p\% = 4,92 \%$
 - M/Z1Š3: $p\% = \left(\frac{6}{61}\right) \times 100; p\% = 9,84 \%$
- Ž/Z1Š3B: $p\% = \left(\frac{1}{61}\right) \times 100; p\% = 1,64 \%$
- M/Z1Š4A: $p\% = \left(\frac{2}{61}\right) \times 100; p\% = 3,28 \%$
- Ž/Z1Š4B: $p\% = \left(\frac{1}{61}\right) \times 100; p\% = 1,64 \%$
- M/Z2Š1A: $p\% = \left(\frac{1}{61}\right) \times 100; p\% = 1,64 \%$
- M/Z2Š1C: $p\% = \left(\frac{1}{61}\right) \times 100; p\% = 1,64 \%$
 - M/Z2Š1: $p\% = \left(\frac{2}{61}\right) \times 100; p\% = 3,28 \%$
- M/Z2Š2A: $p\% = \left(\frac{1}{61}\right) \times 100; p\% = 1,64 \%$
- M/Z2Š2B: $p\% = \left(\frac{5}{61}\right) \times 100; p\% = 8,2 \%$
- M/Z2Š2C: $p\% = \left(\frac{4}{61}\right) \times 100; p\% = 6,56 \%$
 - M/Z2Š2: $p\% = \left(\frac{10}{61}\right) \times 100; p\% = 16,39 \%$
- Ž/Z2Š2A: $p\% = \left(\frac{1}{61}\right) \times 100; p\% = 1,64 \%$
- Ž/Z2Š2B: $p\% = \left(\frac{1}{61}\right) \times 100; p\% = 1,64 \%$
- Ž/Z2Š2C: $p\% = \left(\frac{1}{61}\right) \times 100; p\% = 1,64 \%$
- Ž/Z2Š2D: $p\% = \left(\frac{1}{61}\right) \times 100; p\% = 1,64 \%$
 - Ž/Z2Š2: $p\% = \left(\frac{4}{61}\right) \times 100; p\% = 6,56 \%$
- M/Z2Š3A: $p\% = \left(\frac{3}{61}\right) \times 100; p\% = 4,92 \%$
- M/Z2Š3B: $p\% = \left(\frac{2}{61}\right) \times 100; p\% = 3,28 \%$
- M/Z2Š3C: $p\% = \left(\frac{2}{61}\right) \times 100; p\% = 3,28 \%$
- M/Z2Š3E: $p\% = \left(\frac{1}{61}\right) \times 100; p\% = 1,64 \%$
 - M/Z2Š3: $p\% = \left(\frac{8}{61}\right) \times 100; p\% = 13,11 \%$

- $\check{Z}/Z2\check{S}3B: p\% = \left(\frac{2}{61}\right) \times 100; p\% = 3,28 \%$
- $\check{Z}/Z2\check{S}3C: p\% = \left(\frac{3}{61}\right) \times 100; p\% = 4,92 \%$
- $\check{Z}/Z2\check{S}3E: p\% = \left(\frac{1}{61}\right) \times 100; p\% = 1,64 \%$
 - $\check{Z}/Z2\check{S}3: p\% = \left(\frac{6}{61}\right) \times 100; p\% = 9,84 \%$
- $M/Z2\check{S}4A: p\% = \left(\frac{1}{61}\right) \times 100; p\% = 1,64 \%$
- $M/Z2\check{S}4B: p\% = \left(\frac{2}{61}\right) \times 100; p\% = 3,28 \%$
- $M/Z2\check{S}4C: p\% = \left(\frac{1}{61}\right) \times 100; p\% = 1,64 \%$
- $M/Z2\check{S}4E: p\% = \left(\frac{1}{61}\right) \times 100; p\% = 1,64 \%$
 - $M/Z2\check{S}4: p\% = \left(\frac{5}{61}\right) \times 100; p\% = 8,2 \%$
- $\check{Z}/Z2\check{S}4A: p\% = \left(\frac{1}{61}\right) \times 100; p\% = 1,64 \%$
- $\check{Z}/Z2\check{S}4B: p\% = \left(\frac{1}{61}\right) \times 100; p\% = 1,64 \%$
 - $\check{Z}/Z2\check{S}4: p\% = \left(\frac{2}{61}\right) \times 100; p\% = 3,28 \%$

Tabela 22: Deleži uporabnikov glede na vse lastnosti

		A	B	C	D	E	Σ	
Z1Š1	M	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%
	Ž	0%	0%	0%	0%	0%	0%	
Z1Š2	M	3,28 %	8,2 %	1,64 %	4,92 %	1,64 %	19,67%	22,95%
	Ž	0 %	1,64 %	0%	1,64 %	0 %	3,28 %	
Z1Š3	M	0 %	0 %	4,92 %	4,92 %	0 %	9,84 %	11,48%
	Ž	0 %	1,64 %	0 %	0 %	0 %	1,64 %	
Z1Š4	M	3,28 %	0 %	0 %	0 %	0 %	0 %	4,92 %
	Ž	0 %	1,64 %	0 %	0 %	0 %	0 %	
Z1Š5	M	0 %	0 %	0 %	0 %	0 %	0 %	0%
	Ž	0 %	0 %	0 %	0 %	0 %	0 %	
Z2Š1	M	1,64 %	0 %	1,64 %	0 %	0 %	3,28 %	3,28 %
	Ž	0 %	0 %	0 %	0 %	0 %	0%	
	M	1,64 %	8,2 %	6,56 %	0 %	0 %	16,39%	22,95%

Z2Š2	Ž	1, 64 %	1, 64 %	1, 64 %	1, 64 %	0 %	6, 56 %	
Z2Š3	M	4, 92 %	3, 28 %	3, 28 %	0 %	1, 64 %	13, 11%	22,95%
	Ž	0 %	3, 28 %	4, 92 %	0 %	1, 64 %	9, 84 %	
Z2Š4	M	1, 64 %	3, 28 %	3, 28 %	0 %	1, 64 %	8, 2 %	11,48%
	Ž	1, 64 %	1, 64 %	0 %	0 %	0 %	3, 28 %	
Z2Š5	M	0 %	0 %	0 %	0 %	0 %	0 %	0 %
	Ž	0 %	0 %	0 %	0 %	0 %	0 %	
Σ		19,67%	34,43%	26,23%	13,11%	6,56%	100 %	

Ob upoštevanju vseh spremenljivk vidimo, da sta dve največji skupini uporabnikov:

- Z1Š2BM,
- Z2Š2BM.

Vsaka skupina šteje pet uporabnikov, oziroma predstavlja 8,2% delež vseh uporabnikov.

Razlika med njima je le v izkušnji institucionalizacije. Ne glede na izkušnjo institucionalizacije pride največ uporabnikov v Zavetišče v istem starostnem obdobju in z isto doseženo stopnjo izobrazbe. Izraziti vplivi so torej spol, starost in dosežena stopnja izobrazbe.

Največja skupina žensk:

- ŽZ2Š3C

Ta skupina žensk šteje tri uporabnice. Ženske pridejo pogosteje v Zavetišče v kasnejšem starostnem obdobju kot moški, v starosti od 31 do 35 let, in so pri tem višje izobražene (imajo končano srednjo poklicno šolo).